

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Історичний факультет
кафедра історії

Спеціальні історичні дисципліни

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
історичних спеціальностей

Миколаїв
2018

УДК 930.9 (075.8)
ББК 63.2я73

**Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Миколаївського
національного університету імені В.О. Сухомлинського
(протокол № 11 від 21 грудня 2018 р.)**

Рецензенти:

Турченко Г.Ф. – доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Запорізького національного університету

Барвінок О.В. - кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
та методик навчання Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Спеціальні історичні дисципліни / [автор-укладач Г.М. Маринченко. —
Миколаїв: МНУ, 2018. — 160 с.

Навчальний посібник включає в себе систематизовано матеріал до семінарських занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, матеріали для виконання практичних завдань та самоперевірки знань для самоконтролю у вигляді тестів і проблемних питань.

Вміщено тематику, плани та питання для обговорення на семінарських заняттях. Охоплюючи різні рівні складності вони надають змогу студентам планомірно опанувати навчальним матеріалом та продемонструвати навички репродуктивної, аналітичної, інтелектуальної роботи. Фактичний матеріал структурований за вимогами навчальної програми курсу. Навчально-методичний посібник призначений для студентів, які вивчають історію, а також для викладачів з метою надання допомоги при організації самостійної роботи студентів. Розраховано на студентів вищих навчальних закладів денної форми навчання, студентів – заочників, викладачів.

Навчальний посібник побудований за стандартами кредитно-трансферної системи навчання.

УДК 930.9 (075.8)
ББК 63.2я73

© МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018

ЗМІСТ

Вступ

Інформаційний обсяг і структура курсу

Навчальна програма дисципліни

Завдання до семінарських занять, самостійної роботи та практикуми

Спеціальні історичні дисципліни

Історичне джерелознавство

Палеографія

Історична хронологія

Історична метрологія

Історична картографія та географія

Історична ономастика

Генеалогія

Геральдика

Фалеристика

Сфрагістика

Нумізматика. Боністика

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної та практичної роботи студентів з навчальної дисципліни

Тести до підсумкового контролю з курсу

Засоби діагностики з навчальної дисципліни

Термінологічний словник

Рекомендована література

ВСТУП

Всі надбання історичної науки, все багатство історичних знань і досвіду ґрунтуються на широкій джерельній базі. Джерельна база історії України винятково багата і за просторово – географічними та хронологічними параметрами, за способами кодування інформації. Вона представлена залишками палеоліту, знаряддями праці, іншими пам'ятками матеріальної культури, усною і писемною творчістю княжої і козацько-гетьманської доби, лінгвістичними та зображувальними джерелами усіх епох, усіх регіонів. Чимало рідкісних речовин, зображувальних, писемних та інших джерел з української історії знаходяться за межами сучасної України, в архівах, бібліотеках, музейних колекціях зарубіжних держав. Багато унікальних джерел пов'язані з діяльністю західної та східної діаспори.

Прийомами виявлення, класифікацією, розробкою комплексної методики, обробітку, вивчення (включаючи зовнішню і внутрішню критику) та використання джерел займаються спеціальні історичні дисципліни. Провідну, генералізуючу роль серед яких займає історичне джерелознавство.

Спеціальними історичними дисциплінами називаються науки, що мають свою галузь дослідження і розробляють специфічні методики і технічні прийоми з метою вирішення завдань зовнішньої критики певного виду джерела. Остаточні висновки щодо можливості використання джерел методами внутрішньої їх критики робить історичне джерелознавство.

Предмет вивчення спеціальних історичних дисциплін визначається характером, матеріалом джерела, типом і видом джерел.

Виникнення і розвиток спеціальних історичних дисциплін знаходилося у прямій залежності від суспільних потреб, від розвитку власне історичної науки. Спочатку традиційно вони називалися допоміжними, що само по собі вказувало на незавершеність процесу формування означених ними наукових дисциплін. Назва „Допоміжні історичні дисципліни” мала на увазі і те, що вони не виконують самостійних дослідницьких завдань, а лише допомагають історикам в опрацюванні джерел із різних проблем. Однак в міру розвитку та спеціалізації цих дисциплін поступово змінювалися їх функції і статус.

В 60-х роках ХХ ст. розпочалась зініційована академіком М.Тихомировим дискусія про місце й роль цих дисциплін в історичних дослідженнях і про їх найменування. Поступово серед учених утвердилася думка про недоцільність назвати спеціальні історичні дисципліни допоміжними, хоча на термін „допоміжні” інколи натрапляємо і зараз.

Нині нараховується понад 80 спеціальних історичних дисциплін (хоча деякі автори вказують їх меншу кількість). Виокремлення спеціальних дисциплін “ процес об'єктивний, проте іноді до їх числа зараховують штучно створені дисципліни, між якими немає особливої різниці і вони особливих методів дослідження не потребують. У даному посібнику розглядаються не всі СІД, а лише «класичні», вибір яких обмежений рамками навчальної програми педагогічного вузу.

Усталеним у літературі й підтвердженим практикою є поділ спеціальних історичних дисциплін на дві групи: а) ті, що вивчають спеціальні типи і види джерел (геральдика, нумізмати́ка та інші); б) ті, що мають спеціальні методи роботи з різними джерелами(хронологія, метрологія, палеографія та інші).

Спеціальні історичні дисципліни, як винятково важливий компонент історичної науки є складовою науковою системою знань. Як система наукових знань і навчальний предмет спеціальні історичні дисципліни історично почали складатися за доби Просвітництва, коли самі історичні знання набували якостей науки. З розвитком історичної науки розширювалося коло використовуваних нею джерел, розвивались і удосконалювались і самі спеціальні історичні дисципліни.

Оволодіння прийомами і методами, що розробляються спеціальними історичними дисциплінами, є необхідною умовою для отримання навичок критики історичних джерел: встановлення їх достовірності, часу і місця створення, авторства. Знання спеціальних історичних дисциплін вкрай необхідні вченому “ досліднику, архівісту, музейному працівникові, викладачу вищої школи. Матеріал спеціальних історичних дисциплін може бути використаний і в школі “ у першу чергу на уроках історії. Уроки будуть більш цікавими, якщо вчитель продемонструє і сам зуміє прочитати палеографічні тексти, що ілюструють розглядувану тематику. Демонстрація типів письма, оздоблень книг зробить більш зрозумілим і наочним пояснення питань культури й її важливої галузі – письменності. Знання метрології допоможе розкрити зміст старих мір, перевести їх на сучасну метричну систему. Вчитель повинен переводити дати на нове літочислення і новий стиль, що можна зробити маючи відправні знання з історичної хронології. Основи теоретичної геральдики допоможуть вчителю історії пояснити учням емблематику державного, земельних і міських гербів, тощо. Застосування фактичного матеріалу і методик спеціальних історичних дисциплін, необхідне і у створенні експозиції шкільного музею, краєзнавчої і екскурсійної роботи у факультативних заняттях і заняттях історичних шкільних гуртків.

Інформаційний обсяг і структура курсу

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка	Нормативна/ Варіативна	
	Галузь знань 03 Гуманітарні науки		
Індивідуальне науково-дослідне завдання – презентація за обраною темою	Спеціальність (професійне спрямування): 014.03 Середня освіта (Історія)	<i>Рік підготовки:</i>	
		1-й	2-й
Загальна кількість годин 150		<i>Семестр</i>	
		2-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,1 самостійної роботи студента	Ступінь: бакалавр	<i>Лекції</i>	
		18	18
		<i>Семінарські</i>	
		32	32
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
		100	100
Вид контролю: іспит			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 150 год.: 50 год. – аудиторні заняття, 100 год. – самостійна робота (30% /70 %).

Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назва теми	Кількість годин				Форма контролю	
		Усього	У тому числі				
			лекції	семін.	практ.		самост.
Кредит 1							
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	15	2	2		11	
2	Історичне джерелознавство	15	2	4		9	
	<i>Разом за кредит</i>	30	4	6		20	ККР
Кредит 2							
3	Палеографія	15	2	4		9	
4	Матеріали для письма. Оздоблення текстів	15	2	2		11	
	<i>Разом за кредит</i>	30	4	6		20	ККР
Кредит 3							
5	Історична хронологія	10	2	2		6	
6	Історична метрологія	10		2		8	
7	Історична картографія. Топоніміка	10	2	2		6	
	<i>Разом за кредит</i>	30	4	6		20	ККР
Кредит 4							
8	Історична ономастика	10	2	2		6	
9	Генеалогія	10		2		4	
10	Геральдика	10	2	4		8	
	<i>Разом за кредит</i>	30	4	8		18	ККР
Кредит 5							
11	Фалеристика	10		2		8	
12	Сфрагістика	10	2	2		6	
13	Нумізматики. Боністика	10		2		8	
	<i>Разом за кредит</i>	30	2	6		22	ККР
	Усього годин	150	18	32		100	іспит

Навчальна програма дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни»

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» складена Маринченко Г.М. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта, шифр спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) та 032 Історія та археологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: ряд наукових дисциплін, що вивчають певні види або окремі сторони форми й змісту історичних джерел.

Міждисциплінарні зв'язки: історія, джерелознавство, історіографія, методологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета вивчення дисципліни – ознайомити студентів з великою групою цих наук, які є важливою складовою частиною в системі історичних наук для підготовки випускників істориків за освітнім ступенем «бакалавр».

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни», відповідно до мети є:

- навчити студентів читати й визначати походження різних рукописів, гербів, печаток;
- оволодіти способом визначення часу, міри, вимірювання грошового рахунку в різні історичні періоди вітчизняної та всесвітньої історії.
- готувати спеціалістів-учителів істориків, дослідників, краєзнавців.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальнопредметні:

- володіння культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановка мети та вибору шляхів до її досягнення;
- прагненням до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності;
- здатність критично оцінювати свої достоїнства і недоліки, намітити шляхи та вибрати засоби розвитку позитивних якостей і усунення недоліків;
- усвідомлення соціальної значимості своєї майбутньої професії, володіння високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовністю шанобливо і дбайливо ставитися до історичної спадщини та культурних традицій, толерантно сприймати соціальні, етнонаціональні, релігійні та культурні відмінності;
- здатність використовувати навички роботи з інформацією з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань.

II. Фахові:

- здатністю використовувати в історичних дослідженнях базові знання в галузі спеціальних історичних дисциплін;

- здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;
- здатністю розуміти, критично аналізувати і використовувати базову історичну інформацію;
- здатність до критичного сприйняття концепцій різних історіографічних шкіл;
- здатність до використання спеціальних знань;
- здатність до роботи в архівах, музеях і бібліотеках;
- здатність до складання оглядів, анотацій, рефератів та бібліографії за тематикою проведених досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- теоретичні основи палеографії, філігранології;
- історію організації канцелярій та документообігу на українських землях у період середньовіччя та нового часу;
- основних здобуток української археографії, основних джерелознавчих видань XIX – XX ст.;
- засад теоретичної геральдики та історії національної, територіальної, особової геральдики;
- теоретичних основ зі сфрагістики;
- історії нагородної системи в Україні від найдавніших часів до сьогодення;
- історії монетного обігу на території України;
- будови різних типів календарів;
- основних систем вимірювання площі, відстані, ваги тощо, які побутували на українських землях від княжих часів до введення єдиної десяткової метричної системи вимірювання.

Вміти:

- розрізняти типи латинського письма та читати кириличний устав і півустав;
- віднаходити філігрань та визначати датування паперу;
- розбирати і визначати клаузули формуляру середньовічного документу;
- здійснювати генеалогічне дослідження та реконструкцію родоводу;
- ідентифікувати та класифікувати сфрагістичний матеріал;
- визначати датування історичної події та переведення дат на сучасне літочислення;
- розрізняти та ідентифікувати монети і гроші, що циркулювали на території України в минулому, знати основні їхні метрологічні дані.

Володіти:

- застосовувати набуті знання та вміння зі спеціальних історичних дисциплін для формування відповідних знань та вмінь в учнів;
- використовувати набуті знання та вміння для проведення історико-красознавчої роботи в школі;

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин/ 5 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1.

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін

Об'єкт та предмет наукового пізнання спеціальних історичних дисциплін. Класифікація спеціальних історичних дисциплін. Соціальні та практичні завдання спеціальних історичних дисциплін.

Тема 2. Палеографія

Предмет і завдання палеографії. Палеографія в системі допоміжних історичних дисциплін. Виникнення й розвиток палеографії як наукової дисципліни. Основні прийоми та методи палеографічного дослідження. Історія розвитку письма. Виникнення та основні типи письма. Виникнення писемності в східних слов'ян. Перші слов'янські азбуки. Основні етапи розвитку письма. Устав, півустав, скоропис. Криптографія. В'язь. Водяні знаки - філіграні на папері закордонного й вітчизняного виробництва.

Кредит 2.

Тема 3. Історична хронологія

Предмет і завдання історичної хронології. Становлення й розвиток хронології як науки. Джерела історичної хронології та основні методи їх дослідження. Базові поняття історичної хронології. Поняття часу. Часові пояси, лінія дат. Календарі, побудовані на основі спостереження за місяцем. Сонячні календарі. Місячно-сонячні календарі. Календарі країн Південно-Східної Азії. Проекти єдиного всесвітнього календаря. Лік часу в східних слов'ян. Давньоруська система лічби часу. Візантійський календар на Русі. Юліанський та Григоріанський календарі в Україні. Методика проведення стародавніх дат у джерелах на сучасну систему літочислення. Хронологічні дані в джерелах з історії України. Історична хронологія національних і державних свят.

Тема 4. Історична метрологія

Предмет і завдання історичної метрології. Становлення й розвиток історичної метрології як науки. Українська метрологія. Джерела історичної метрології та основні методи й прийоми їх дослідження. Практичне використання знань з історичної метрології в дослідницькій роботі та викладанні історії в школі. Виникнення мір. Перші одиниці вимірювання. Міри довжини, площі, ваги, об'єму, рідких і сипучих тіл у феодально-роздробленій Русі. Одиниці вимірювання та оподаткування на українських землях у Польсько-Литовську та Козацьку добу. Одиниці вимірювання в ХУІ-ХУІІ ст. Одиниці вимірювання у ХУІІІ-ХХ ст. Становлення десяткової метричної системи мір. Система мір на українських землях, які перебували в складі інших держав. Метрологічна система в Україні у складі СРСР. Сучасна метрологічна система.

Кредит 3.

Тема 5. Історична картографія

Предмет і завдання історичної картографії. Місце та значення історичної картографії в системі спеціальних історичних дисциплін. Зв'язок з історичною географією. Картографічні джерела. Історія карти з часів античності до сучасності.

Тема 6. Історична географія. Топоніміка

Предмет, об'єкт і завдання історичної географії. Виникнення і розвиток як спеціальної історичної дисципліни. Методи дослідження. Карти як історичне джерело. Характеристика основних джерел та літератури. Складові частини історичної географії. Історична фізична географія; історична географія населення; історична економічна географія; історична політична географія; історична географія культури. Історична географія України. Топоніміка як спеціальна історична дисципліна. Основний закон топоніміки. Закономірності та особливості появи назви. Топонім як історичне джерело. Назви населених пунктів. Походження назв населених пунктів. Виникнення, зміна, заміна, зникнення назв. Заповнення топонімічних анкет.

Тема 7. Історична ономастика

Предмет і завдання ономастики. Виникнення й становлення ономастики як спеціальної історичної дисципліни. Принципи топоніміки. Антропоніми – носії декількох функцій. Завдання етніміки. Дескриптивний метод. Етимологічний метод. Стратиграфічний та ареальний методи. Семіотичний (формантний) метод. Етніміка. Історична антропоніміка.

Кредит 4.

Тема 8. Генеалогія

Визначення генеалогії як спеціальної історичної дисципліни, розуміння її мети й задач у дореволюційній, радянській і сучасній історичній літературі. Поява генеалогії, її роль у суспільстві на різних етапах розвитку. Міждисциплінарні зв'язки з іншими спеціальними та історичними дисциплінами. Поняття джерела в генеалогії, загальне й специфічне в порівнянні з історичним джерелом. Основні види генеалогічних джерел і проблеми їхньої класифікації. Коротка характеристика основних генеалогічних джерел офіційного походження (Государевий родословець; Оксамитова книга й інші види книг історико-генеалогічного характеру).

Тема 9. Геральдика

Предмет і завдання геральдики. Основні поняття й термінологія геральдики. Становлення й розвиток геральдики як допоміжної історичної дисципліни. Джерела геральдики та основні методи й способи їх вивчення. Види гербових щитів. Складові частини герба. Графічне позначення кольорів і металів у геральдиці. Геральдичні й негеральдичні фігури. Види гербів. Блазонування (правила опису) герба. Вітчизняна геральдика й гербознавство. Державна та національна символіка.

Тема 10. Фалеристика

Предмет і завдання фалеристики. Виникнення й становлення фалеристики як допоміжної історичної дисципліни. Сучасний стан української фалеристики. Джерела фалеристики, основні методи їх дослідження. Нагороди та нагородні системи. Перші нагородні знаки та їх еволюція. Ордени. Вітчизняні нагороди та нагородні системи. Українські національні нагороди.

Кредит 5.

Тема 11. Сфрагістика

Предмет і завдання сфрагістики. Джерела сфрагістики та основні методи й способи їх вивчення. Виникнення та розвиток сфрагістики як наукової дисципліни. Українська сфрагістика. Виникнення та еволюція печатки. Класифікація печаток. Печатка як історичне джерело. Сфрагістичний аналіз. Використання матеріалів і знань зі сфрагістики на уроках і в позакласній роботі вчителя історії.

Тема 12. Нумізматика

Предмет і завдання нумізматики. Виникнення монет і грошового обігу. Виникнення й становлення нумізматики як історичної дисципліни. Нумізматична термінологія. Джерела нумізматики та основні методи їх дослідження. Монети як історичне джерело. Історичний аналіз нумізматичного матеріалу та його використання в історичній науці, у навчальному процесі та позакласній роботі вчителя історії в школі.

Тема 13. Боністика

Предмет і завдання боністики. Джерела боністики. Виникнення й розвиток боністики як спеціальної історичної дисципліни. Боністичний аналіз. Основні прийоми й методи боністичного дослідження. Періодизація грошового обігу в Західній Європі. Монети та грошовий обіг на Україні. Власна монета й гроші в Україні.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. - Луцьк : ДУ імені Лесі Українки, 1997.
2. Бурков В. Фалеристика: Учебное пособие. - Л., 1985.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. - М., 1990.
4. Введенський А.О., Дядиченко В.А., Стрельський В.І. Допоміжні історичні дисципліни: Навч. посібник. - К., 1963.
5. Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. - К., 1988.
6. Ермолаев И. Историческая хронология. - М., 1967.
7. Зайцев Б.П., Куделко С.М., Посохов С.И. Материалы к практическим занятиям по исторической хронологии. Методические указания. - Харьков, 1992.
8. Каменцева Е., Устюгов А. Русская метрология. - М., 1975.
9. Каменцева Е.И. Хронология. - М., 1967.
10. Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика. - М., 1974.
11. Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. - Львів, 1975.
12. Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. - М., 1984.
13. Лакиер А.Б. Русская геральдика. - М., 1990.
14. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. - М.: Владос, 2003.
15. Пирко В.А. Русская палеография. - К., 1991.

16. Пронштейн А.П. Использование вспомогательных исторических дисциплин при работе над историческими источниками. - М., 1972.
17. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Вспомогательные исторические дисциплины: Учеб. пособие. - М., 1973.
18. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. - М., 1981.
19. Рейсер С.А. Палеография и текстология нового времени. - М., 1970.
20. Сокирко О.Г. Українська кирилична палеографія XI - ХУІІ ст.: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей. - Київ : Видавець Олег Філюк - «КНТ», 2016. - 144 с., іл.
21. Специальные исторические дисциплины. - К., 1992.
22. Тхоржевский Р.И. Отечественная бонистика. - К., 1998.
23. Цыбульский В. Календари и хронология стран мира. - М., 1982.
24. Черепнин Л. Русская метрология. - М. : Наука, 1994.
25. Шерман И.Л. Русские исторические источники X - XVIII вв. - Харьков, 1959.
26. Янин В. Очерк комплексного источниковедения. - М., 1977.

Допоміжна

1. Александров П. Українська монета: історія і сучасність // Старожитності. - 1994. - Число 3-4, 5-6.
2. Бережков Г. Хронология русского летосчисления. - М., 1963.
3. Бикарман З. Хронология древнего мира. - М., 1976.
4. Варшавчик М.А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник // Вопросы истории. - 1968. - № 10.
5. Велесова книга. - К., 1990
6. Вопросы собирания, учета, хранения и использования документальных памятников истории и культуры. - М., 1982.
7. Вспомогательные исторические дисциплины. Хронология: Рек. указ. лит. / Сост.: Б.П. Зайцев, Ю.Г. Шевченко. - Харьков, 1984.
8. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. - К., 1977.
9. Гербы и флаги стран мира.-М., 1957
10. Гречило А. Земельна геральдика // Пам'ятки України. - 1991. - № 3.
11. Джерелознавство історії України: Довідник. - К., 1998.
12. Допоміжні історичні дисципліни. Програми педагогічних інститутів. - К., 1990
13. Драчук В. Рассказывает геральдика.- М., 1977.
14. Драчук В.С. Таємниці геральдики. - М., 1974.
15. Дружинин Н.М. К вопросу о подборе и обработке исторических источников // Источниковедение отечественной истории. - М., 1983. - Вип. 1.
16. Дьяченко А.Г., Зайцев Б.П., Михеев В.К. Нумизматические памятники Белгородской и Харьковской областей. - Белгород, 1990.
17. Дьячков А.Н., Узденников В.В. Монеты России и СССР: Определитель. - М., 1978.
18. Енциклопедія українознавства. - Львів : Молоде життя, 1994.

19. Жуковская Л.П. Развитие славянорусской палеографии. - М., 1963.
20. Зварич В.В. Нумізматичний словник. - Львів, 1993.
21. Иванов Г.М. Исторический источник и историческое познание (Методологические аспекты). - Томск, 1973.
22. Исторические дисциплины. Краткий библиографический справочник-указатель. - К., 1990.
23. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма. - М., 1965
24. Казаманова Л.Н. Введение в античную нумизматику. - М., 1969.
25. Карский Е. Славянская кирилловская палеография. - М., 1979.
26. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. - М., 1987.
27. Корнева И.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. - М., 1969.
28. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971.
29. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV - XVII ст. К., 1981.
30. Котляр М.Ф. Шукачі та дослідники скарбів. - К., 1971.
31. Лакиер А. Русская геральдика. - М., 1990.
32. Лукомский В., Модзольевский В. Малороссийский гербовник. - К., 1993.
33. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI - поч. XX ст.). К., 1992.
34. Мурзаев З.М. География в названиях. - М., 1979.
35. Принципы топонимики. - М., 1964.
36. Пронштейн А.П. Методика исторического исследования. - Ростов н/Д., 1971.
37. Румянцева В. Історія карбована в гербах. -К., 1987
38. Румянцева В. Эмблемы земель и городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986.
39. Свешніков І.К. Звенигородські грамоти // Дзвін. - 1992.-№ 6.
40. Селешников С.И. История календаря и хронология. - М., 1977.
41. Семар Г.М. Среди монет. - М., 1990.
42. Семешников С. История календаря и хронология. - М., 1977.
43. Сергійчук В. Національна символіка України. - К., 1992.
44. Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII - XIX вв. - М., 1981.
45. Соболева Н.А. Старинные гербы российских городов. - М., 1985.
46. Сохань П. Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи // Вісник Академії наук УРСР. - 1993. - № 6.
47. Спеціальні історичні дисципліни. Зведений бібліогр. довідник-показчик: Нумізматика, сфрагістика. - К., 1997. - Число 2.
48. Старцев П.А. О китайском календаре // Историко-астрономические исследования. - 1975. - Вып. 12.
49. Стрельский В., Титаренко П. Історія календаря и хронології. - М., 1975.
50. Суперанская А.В. Имя через века и страны. - М., 1990.

51. Сухомлин Т.Д. Питання антропоніміки в Українській мові: Навч. посібник. - Дніпропетровськ, 1975.
52. Титаренко П. Історія календаря в Росії й на Україні в зв'язку з загальною історією календарів. - К., 1972.
53. Унбегаун Б.О. Русские фамилии. - М., 1989.
54. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод. - М., 1983.
55. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата. - М., 1993.
56. Хренов Л., Голуб И. Время и календарь. - М., 1989.
57. Хронологический справочник (XIX-XX века).-М., 1984
58. Худаш М.Л. З історії української антропоніміки. - К., 1977.
59. Черепнин Л.В. К вопросу о методологии и методике источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин // Источниковедение отечественной истории. - М., 1973. - Вып. 1.
60. Черепнин Л.В. Русская палеография. - М., 1956.
61. Шевелев Л.Е. Источниковедение и вспомогательные исторические дисциплины: К вопросу о их задачах и роли в историческом исследовании // Вспомогат. ист. дисциплины. - 1981. - Т. 13.
62. Шевченко Ф.П. Археографія у зв'язках із спеціальними історичними дисциплінами // Укр. археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. - К., 1988.
63. Щелоков А. Монеты СССР: Каталог. - М., 1989.
64. Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. Период феодализма. - М., 1979.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит

5. Засоби діагности успішності навчання опитування, виконання практичних робіт, тестування, ІНДЗ, контрольні роботи.

Організація роботи з посібником

Вивчення курсу «Спеціальні історичні дисципліни» передбачає поєднання теорії і практики, для цього у посібнику на вивчення кожної теми виділено два блоки – теоретичний і практичний.

Перший блок включає в себе теоретичні запитання винесені на семінарське заняття, а також відповідну термінологію. Для оптимального засвоєння понятійного апарату, часом доволі специфічного (наприклад, латиномовного походження), рекомендуємо вести словник. За ведення словника в кінці семестру можуть нараховуватися додаткові бали. Ступінь оволодіння понятійним апаратом буде перевірятися шляхом усного опитування, написання експрес-тестів, під час написання контрольних робіт з кредитів.

Для полегшення пошуків необхідної інформації зверніть увагу на список літератури до кожної теми, а також на перелік спеціалізованих Інтернет-сайтів.

Основною ціллю теоретичної підготовки є вміння застосувати її на практиці, звертаємо увагу на практичний блок, виконання завдань якого є не менш важливим, ніж оволодіння теорією.

Наприклад, можна годинами розповідати про скоропис, але не спромогтися прочитати жодного слова ним написаного. В ідеалі треба знати історію й особливості скоропису, а також вміти його читати та знати як удосконалити це вміння за необхідності. Тому ви повинні мати окремий зошит для практичних завдань. Виконання таких завдань перевірятиметься на семінарських заняттях, крім того буде запорукою вашої успішної відповіді на теоретичне запитання, адже її ви зможете проілюструвати практичними речами. Запам'ятайте, що виконання практичних завдань є актуальним лише для того семінарського заняття, на яке вони винесені! Погодьтеся, від того, що ви «розшифруєте» скоропис чи напівустав на семінар з метрології буде мало користі.

Уважно ознайомлюйтесь з завданнями практичного блоку, для їх виконання, можливо, доведеться використовувати додатки, інформацію Інтернет-сайтів.

Наостанок, звертаємо вашу увагу на дуже важливу річ: щоб опанувати курс «Спеціальні історичні дисципліни», потрібно систематично готуватися до кожного заняття. Це не просто слова, котрі «бувалим» студентам можуть видатися банальними. Курс організовано так, що отримані раніше знання необхідні протягом усього семестру. Читання напівуставу чи скоропису, знання метрології і хронології знадобляться під час вивчення інших курсів з плану підготовки бакалаврів спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія).

**Теми семінарських занять
з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	8
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	2
2	Історичне джерелознавство	4
	Кредит 2	6
3	Палеографія	4
4	Матеріали для письма. Оздоблення текстів	2
	Кредит 3	6
5	Історична хронологія	2
6	Історична метрологія	2
7	Історична картографія та географія	2
	Кредит 4	8
8	Історична ономастика	2
9	Генеалогія	2
10	Геральдика	4
	Кредит 3	6
11	Фалеристика	2
12	Сфрагістика	2
13	Нумізматика. Боністика	2
	Всього	32

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Спеціальні історичні дисципліни» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 1. «Спеціальні історичні дисципліни»

Назва спеціальної історичної дисципліни	Походження	Об'єкт дослідження

3. Заповнити Таблицю 2. «Етапи розвитку спеціальних історичних дисциплін»

Етапи розвитку СІД	СІД	Досягнення

Практикум з теми «Спеціальні історичні дисципліни»

1. Підготувати повідомлення за темою з переліку.
 - Архівознавство
 - Берестологія
 - Філігранологія, філігранознавство
 - Кліометрія, кліометрика
 - Маргіналістика
 - Некрополістика
 - Вексилологія
 - Архівознавство
 - Емблематика
 - Епістолологія
 - Етноніміка
 - Етикетознавство
 - Філателія
 - Філігранологія, філігранознавство
 - Філокартія історична
 - Фонодокументознавство
 - Геортологія
 - Іконографія як спеціальна історична дисципліна
 - Інформатика історична
 - Історіографія
 - Кінодокументознавство
 - Книгознавство та дослідження історії книги в Україні
 - Кодикографія
 - Кодикологія
 - Маргіналістика
 - Медальєрика
 - Медієвістика
 - Мемуаристика
 - Військова історія
 - Зброєзнавство

Історичне джерелознавство

План

1. Предмет та завдання джерелознавства.
2. Історичне джерело та історичне пізнання.
3. Джерельна інформація
4. Класифікація історичних джерел.
 - a) наукова класифікація джерел як теоретико-методологічна процедура.
 - b) поняття класифікаційної схеми.
 - c) типологічна класифікація історичних джерел.
 - d) видова класифікація історичних джерел.
5. Основні групи джерел
 - a) загальний огляд речових джерел із української історії.
 - b) нумізматичні джерела.
 - c) архітектурні пам'ятки.
 - d) предмети озброєння.
 - e) предмети одягу.
6. Основні види писемних джерел.
7. Загальні прийоми та методи дослідження історичних джерел
 - a) поняття методики історичного джерелознавства.
 - b) етапи роботи з джерелами
 - c) методика пошуку та виявлення джерел
 - d) застосування методів історичної бібліографії.
 - e) відбір джерел з теми дослідження. Залежність принципів відбору від мети і дослідницьких завдань.

- f) суцільне і вибіркове вивчення джерел
8. Аналітична критика історичних джерел
- a) поняття джерелознавчої критики, її структура і завдання.
 - b) основні завдання аналітичної критики.
 - c) синтетична критика джерел.
 - d) методика використання масових джерел.

Література:

- Джерелознавство історії України: Довідник.* – К., 1998.
- Источниковедение истории СССР: Учебник / под ред. Д.И. Ковальченко.* – М.: Высшая школа, 1981.
- Крип'якевич І.П. Нарис методики історичних досліджень / І.П. Крип'якевич // Український історичний журнал.* – 1967. – №2. – С.102 – 104.
- Курносоев А.А. К вопросу о природе видов источников / В.В. Курносоев // Источниковедение отечественной истории.* – М.: Наука, 1977. – С. 5–25.
- Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій / С. Макарчук.* – Львів: Світ, 1999. – С.8 – 11.
- Медушевская С.М. О проблемах классификации исторических источников / С.М. Медушевская // Советские архивы.* – 1978. - №5.
- Пушкарев Л.М. Вопросы классификации источников в русской исторической науке XIX – XX вв./ Л.М. Пушкарев // История СССР.* – 1963. – №5. – С. 79 – 96.
- Стрельский В.И. Теория и методика источниковедения истории СССР / В.И. Стрельский.* – К.: вид-во Київськ. ун-ту, 1968. – С.63-85; К.: Вища школа, 1976. – С. 33-62.
- Фарсобин В.В. Источниковедения и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии / В.В. Фарсобин.* – М.: Наука, 1983. – С. 188–213.
- Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР / М.Н. Черноморский.* – М.: Высшая школа, 1976.
- Шмидт С.О. О классификации исторических источников / С.О. Шмидт // Вспомогательные исторические дисциплины.* – Вып. 16. – Л.: Наука, 1985.

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Історичне джерелознавство» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 3 «Види історичних джерел»

<i>Вид історичного джерела</i>	<i>Визначення виду історичного джерела</i>	<i>Приклад виду історичного джерела</i>
1. Усні історичні джерела		
2. Речові історичні джерела		
3. Зображальні історичні джерела		
4. Письмові історичні джерела		
5. Кіно-, фото-, фонодокументи		
6. Електронні джерела		

3. Заповнити таблицю 4 «Класифікація історичних джерел»

<i>Критерій класифікаційної схеми</i>	<i>Види історичних джерел</i>	<i>Приклади</i>
1. Час створення (хронологічний принцип)		
2. Принцип походження		
3. Зміст		
4. Видовий принцип		

Практикум з теми «Історичне джерелознавство»

1. Підготувати бібліографічний список за темою з переліку.

2. Здійснити аналіз історичного джерела за схемою.

3. Здійснити критику джерела.

1. Підготувати бібліографічний список за темою з переліку.

1. Актові матеріали другої половини XIII – першої половини XVII століття.
2. Літописи та історичні твори другої половини XIII – першої половини XVII століття.
3. Матеріали особистого походження другої половини XIII – першої половини XVII століття.
4. Документи вищих органів державної влади та установ державного управління другої половини XVII – першої половини XIX століття.
5. Статистичні матеріали та статистико – географічні описи другої половини XVII – першої половини XIX століття.
6. Ревізії та описи другої половини XVII – першої половини XIX століття.
7. Періодика другої половини XVII – першої половини XIX століття.
8. Мемуари другої половини XVII – першої половини XIX століття.
9. Історичні твори другої половини XVII – першої половини XIX століття.
10. Законодавчі акти, документи вищих, центральних і місцевих державних установ другої половини XIX – початку XX століття.
11. Соціально – економічна та демографічна статистика другої половини XIX – початку XX століття.
12. Документи і матеріали політичних партій та громадських організацій другої половини XIX – початку XX століття.
13. Періодика другої половини XIX – початку XX століття.
14. Мемуари та щоденники другої половини XIX – початку XX століття.
15. Законодавчі документи і матеріали вищих органів державної влади радянської доби.
16. Документи КПРС та КПУ як історичне джерело.
17. Документи народногосподаоських організацій і установ радянської доби.
18. Статистичні джерела.
19. Матеріали громадських організацій радянської доби.
20. Преса радянської доби.
21. Мемуари радянської доби.
22. Матеріали господарських підприємств та установ.
23. Мемуари 90 – х років XX – початку XX століття.
24. Преса як історичне джерело.

- Замлинський В.О., Дмитрієнко М.Ф., Балабушевич та ін. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посіб. – К., 1992*
- Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – К.: Наука, 1971.*
- Клепиков С.А. Филиграні на бумаге русского производства XVIII – нач XX вв. – К., 1978. – 239 с.*
- Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.*
- Кріль М. Основи палеографії. – К., 1995.*
- Мацюк О.Я. Історія українського паперу. – К., 1994. – 186 с.*
- Мацюк О.Я. Папір та філіграні ні українських землях (XVI – поч. XX ст.). – К.: Наук. думка, 1974. – 295 с.*
- Мацюк О.Я. Філіграні архівних документів України XVIII – XX ст. – К., 1992. – 352 с.*
- Панасенко В.В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 1974, - 112 с.*
- Покровский Н.Н. Путешествие за редкими книгами. – М., 1984.*
- Рейсер С.А. Русская палеография нового времени (неография). – М.: Высш. шк., 1982. – 136 с.*
- Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография. – М.: Высш. школа, 1982.*
- Филигранологические исследования. Теория, методика, практика. – Л., 1990.*
- Черепнин Л.В. Русская палеография. – М.: Госполитиздат, 1956. – 616 с.*
- Щепкин В.Н. Русская палеография. – М.: Наука, 1967. – 210 с.*

Матеріали та знаряддя для письма

План

1. Основні матеріали для письма
2. Історія використання знарядь письма.
3. Оздоблення рукописів: оклад, палітурка.
4. Види орнаменту.
5. Мініатюра.

Література:

- Андрюштите Ю.В. Лаптев И.П. У истоков отечественного флиграноведения. – М., 2001.*
- Бондарено Т. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. – Луцьк, 1997.*
- Введенський А., Дяченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. Короткий курс. К.: Рад. школа., 1963. – 208 с.*
- Гальченко О.М. Основи східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні. – К., 2005.*
- Замлинський В.О., Дмитрієнко М.Ф., Балабушевич та ін. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посіб. – К., 1992*
- Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – К.: Наука, 1971.*
- Клепиков С.А. Флиграны на бумаге русского производства XVIII – нач XX вв. – К., 1978. – 239 с.*
- Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.*
- Кріль М. Основи палеографії. – К., 1995.*
- Мацюк О.Я. Історія українського паперу. – К., 1994. – 186 с.*
- Мацюк О.Я. Папір та філіграні ні українських землях (XVI – поч. XX ст.). – К.: Наук. думка, 1974. – 295 с.*
- Мацюк О.Я. Філіграні архівних документів України XVIII – XX ст. – К., 1992. – 352 с.*
- Панасенко В.В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 1974,- 112 с.*
- Покровский Н.Н. Путешествие за редкими книгами. – М., 1984.*
- Рейсер С.А. Русская палеография нового времени (неография). – М.: Высш. шк., 1982. – 136 с.*
- Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография. – М.: Высш. школа, 1982.*
- Флигранологические исследования. Теория, методика, практика. – Л., 1990.*
- Черепнин Л.В. Русская палеография. – М.: Госполитиздат, 1956. – 616 с.*
- Щепкин В.Н. Русская палеография. – М.: Наука, 1967. – 210 с.*

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Палеографія» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 5 «Розвиток письма на українських землях»

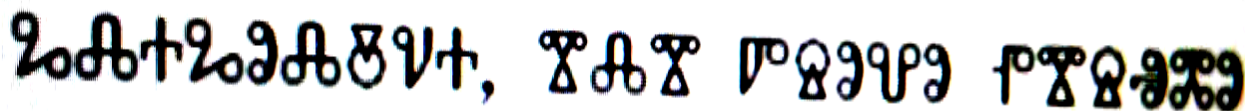
Зовнішні ознаки	Давня Русь	Друга третина XII – кінець XV ст.	XV – XVII ст.	XVIII – XIX ст.
Письмові пам'ятки				
Матеріал для письма				
Знаряддя письма				
Графіка				
Прикраси				
Нові ознаки				

3. Заповнити таблицю 6 «Кириличне письмо - еволюція»

Ознаки	Устав	Півустав	Скоропис
<i>Час використання</i>			
<i>Особливості напису літер</i>			
<i>Оформлення</i>			
<i>Матеріал для письма</i>			

Практикум з теми «Палеографія»

1. Визначте тип письма, за відповідними таблицями розшифруйте надпис. Розшифровку запишіть в зошит для практичних робіт (там, де почали словник термінів).

Поясніть отримане формулювання.

2. Запишіть своє прізвище, ім'я по батькові використовуючи дане письмо.

3. За описом зовнішніх ознак спробуйте датувати письмове джерело:

А) Фрагмент з літописного зводу

Фрагмент из летописного свода: написан на французской бумаге с водяными знаками в виде «виноградной кисти», писан полууставом, характерны красивые, округлые начертания букв, манерные изгибы петель и хвостов, применение отдельных скорописных приемов. Украшения: заставка в виде геометрической формы, цветочные мотивы, преобладание синего, вишневого и зеленого цветов; обилие миниатюр, где изображения природных и архитектурных деталей даны стилизовано и абстрактно, многообразие оттенков. Формат рукописи — «дестный» лист.

Б) Фрагмент рукописи: на пергамене, уставное письмо, буквы устава писаны золотом; заставка орнамента очерчена рамой геометрической формы. Внутренняя часть которой заполнена простейшими геометрическими фигурами, растительными мотивами, многоцветные оттенки, реалистическое изображение животных на полях, в концовке; миниатюры.

В) Фрагмент документа: бумага отечественного производства с гербовым клеймом; скоропись, связное написание букв в словах, слова в строке написаны отдельно, почерк круглый, написаны все буквы в словах; заставка украшена розами, корзинами с фруктами, рогами изобилия.

Г) Текст рукописи написан на бумаге французского производства с водяными знаками в виде герба города, буквы полуустава имеют частичный наклон, частичное разделение фраз на слова: заставка не имеет правильной геометрической формы, напоминает изображение ткани, где преобладает изображение фантастических зверей, комбинации животных форм, плетений из ремней и змеиных хвостов; в инициалах изображаются жанровые сценки; использование вязи.

4. Робота із фрагментом тексту (роздає на лекційному заняті викладач).

✓ Вирізати фрагменти, що відповідають вашому щасливому номеру.

- ✓ За зовнішніми та внутрішніми ознаками спробуйте визначити тип письма та дату створення тексту.
- ✓ Висловіть припущення, з якого джерела взято фрагмент, його авторство.
- ✓ Оберіть з додатків алфавіт, що відповідає вашому фрагменту та спробуйте розшифрувати його

- Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика. – М., 2000.
- 200 с.
- Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Ключи к тайнам Клио. Палеография, метрология, хронология. – М., 1994.
- Перехрест О.Г. Исторична хронологія – Черкаси: Відлуння, 1999. – 144 с.
- Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. – М.: Просвещение, 1981.
- Селешников С.И. История календаря и хронологи. – изд. 3 –е.- М.: Наука, 1977.
– 224 с.
- Стрельський В.І., Титаренко П.Г. Історія календаря. – К.: Т-во “Знання”, 1975.
– 48.
- Титаренко П.Г. Історія календаря в Росії і на Україні в зв’язку з загальною історією календарів. – К, 1972.
- Цибульський В.В. Календари и хронология стран мира. – М.: Просвещение, 1982.
– 128 с.

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Історична хронологія» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 7 «Ери літосчислення»

№ з\п	Назва ери	Дата початку відліку	Подія, що лежить в основі

3. Заповнити таблицю 8 «Сонячні календарі»

Ознака для порівняння	Юліанський календар	Григоріанський календар	Французької революції

Практикум з теми «Історична хронологія»

1. Переведіть на сучасну еру наступні дати візантійської (константинопольської) ери:

- ✓ 12 лютого 6898 р.
- ✓ 5 жовтня 7003 р.
- ✓ 3 березня 7097 р.

2. Визначте рік за літочисленням від Сотворіння Світу:

- ✓ Початок Другої світової війни
- ✓ Визволення міста Миколаїв
- ✓ Проголошення незалежності України
- ✓ Відкриття Миколаївського педагогічного інституту
- ✓ Заснування історичного факультету при Миколаївському педагогічному інституті

3. Ознайомитись з текстом та відповісти на питання:

- ✓ *Оберіть в тексті хронологічні поняття. Поясніть, що вони означають?.*
- ✓ *Знайдіть одиниці обліку часу та дайте визначення.*

А «7189 году, декабря в 15 день: явился сия великая комета на западе солнца, в среду против четвертка в вечерней зоре, близ солнца. И ходила сия великая комета генваря до 18 числа Величество тоя кометы было семь десят пять градусов., Сияже комета в немецких странах явилася ноября в 27 день».

Б «Того ж 1680 року, декаврия 15... показалася в первый раз по заходе солнечном, на стране полуденной тож необычная звезда албо комета, которая чрез целый месяц по вечерам являючися и на сторону полунощную верхом своим всхиялючися, по увесь час явления своего, з страни полуденной ходила як звезда на сторону западную, и тим явлением своим не меньшее в народе Малороссийском чинила смущение и страх. Поневаж ... от помененного явления кометы новой на себе чаяху от Бога пляги; но ... судьбы Божий мнение и страх... на разорителя их Малороссийского... Турчина... обернули».

В «От великого князя Ивана Васильевича всеа Русии боярину нашему Миките Романовичю Юрьеву да дияку нашему Ондрею Щелкалову — которого вы дня от нас поехали, тово дни Иван сын разнемогся и нынече конечно болен, и что есмь с вами приговорили, что было нам ехати к Москве в Середу заговевши, — и нынече нам для сыновни Ивановы немочи ехати в Середу нелзя, и вы б о том помыслили, как тому быти, что король гонца своего прислал, а велит делати наскоро, и вы б к нам отписали, как о гонце о королеве быти, а нам, докудова Бог помилует Ивана сына, ехати отсюда невозможно. Писан в Слободе лета 7090,Ноября в 12 день».

4. Поясніть, чому одна подія в Лавретіївському та Іпатіївському Літописі розміщено у різних річних записах. Перевірте відповідність дат події дням тижня та церковним святим:

Лавретіївський літопис	Іпатіївський літопис
«В лето 6622. Быс знаменье в солнци в 1-й час дне быс видети всем людем остася его мало акы месяц долу рогома месяца марта в 19 день. <...> Том же лете преставися Святослав Володимировичь месяца марта в 17 день...»	«В лето 6621. Быс знаменье в солнци в 1-й час дне быс видети всем людем остася солнца мало акы месяца долов рогома месяца марта в 19 день. <...> В лето 6622. Преставися Святослав сын Володимер месяца марта в 16 день...»

5. В наукових працях сучасних істориків-професіоналів та коментаріях до наукових публікацій історичних джерел іноді зустрічаються подвійні роки для позначення одиної події. Поясніть, в якій системі літочислення наведені дати розміщених нижче фрагментів та чому в одних випадках історики використовують подвійні дати, а в інших – ні.

А. «Андрей Федорович Челяднин – боярин и конюший с 1495/96 г., умер в 1502/03 г. У Андрея два сына Василий и Иван. Василий Андреевич – дворецкий с 1507 г., боярин с 1513 г., умер в 1516 г.; Иван Андреевич – боярин с 1508/09 г., конюший в 1508 – 1514 гг., был взят в плен под Оршей в 1515/16 г., умер в плену в Литве в 1516 г.».

(Акты Русского государства 1505 – 1526 гг. – М., 1975. – С. 316. – Комментарий к документу № 132).

Б. «Кириллов Аверкий Степанович – гость, в 1666/67 г. таможенный и кабацкий голова в Архангельске; в 1670/71 и 1671/72 гг. гость; 1 февраля 1678 думный дьяк, имел двор в Нижнем Новгороде; имел двор в Москве на Берсеневской набережной, на котором построил каменные палаты, где позже помещалось Московское археологическое общество; в 1676/77 – 1679/80 гг. думный дьяк в Приказе Большого прихода; в 1676/77 – 1681/82 гг. в Приказе Большой казны; в 1676/77 – 1679/80 гг. в Галицкой и Владимирской четвертях; с марта 1677 г. по апрель 1680 г. думский дьяк Новгородской чети; в 1679 г. – в Новой чети, в том же году – в Казенном приказе; 9 мая 1681 г. назначен в Приказ Большого дворца; 18 мая 1682 г. убит «мятежными» стрельцами».

(Веселовский С. Б. Дьяки и подьячие XV – XVII вв. – М., 1975. – С. 233 – 234).

6. Вирахуйте дати подій, які датовані церковними святами, перевірте їх відповідність зазначеним дням тижня.

А. «Того ж року (т.е. 7190 года) Феодор Алексеевич, царь московский, помер в четверг недели Фоминой, царствовал лет 6 и месяцев два».

(Из Черниговской летописи).

Б. В селе Новые Боровичи «торги всякое воскресенье, а ярмарки два раза в году собираются: одна в Троицын день, другая 1 октября».

(Из «Описания Черниговского наместничества» А. Ф. Шафонского, 1786 г.).

В. «...Эфрозина приезжает сегодня, дабы в 9-ю пятницу (по Пасхе) побывать на ярмарке. В этом году она начнется (укажите дату), есть уже купцы из Москвы, из Нижнего, из Симбирска, это не то, что 1-го октября, ярмарка предстоит великолепная, погода превосходна».

(Из письма Н. О. Пушкиной дочери О. С. Павлицевой из сельца Михайловского Псковской губернии, 1834 г.).

7. Повідомлення на тему за переліком.

Література:

- Герасименко Н.О. Міри земельних площ Лівобережної України (друга половина XVII-XVIII ст.). - К., 1996.
- Жабо Т. Ярд, копа, четвертак... (історичні відомості про вимірювання величин) // Освітянське слово (Кіровоград). – 1996. – Вересень. – С. 6-7.
- Замлинський В.О. Спеціальні історичні дисципліни . – К., 1992
- Каменцева Е.И. Историческая метрология. - М. 1978.
- Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская метрология: Учебн. пособие. - М., 1975.
- Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
- Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Ключи к тайнам Клио. Палеография, метрология, хронология. – М., 1994.
- Молчанова Л.А. Народная метрология (к истории мер длины). - Минск, 1973.
- Петрушевский Ф.И. Общая метрология. – СПб, 1849.
- Семар Г.М. Семь раз отмерь: среди монет, мер и весов. - М., 1992.
- Сидоренко О.Ф. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. - К., 1975.
- Черепнин Л.В. Русская метрология. – М., 1986.
- Чертов А. Г. Международная система единиц измерения. - М., 1967.
- Шабалин С.А. Измерения для всех. - М., 1992.
- Шабалин С.А. Прикладная метрология в вопросах и ответах. - М., 1990.
- Шевцов В.В. Историческая метрология России. – Томск:ТМЛ-Пресс, 2007. – 280 с.
- Широков К.П., Богуславский М.Г. Международная система единиц. - М., 1984.
- Щостин Н.А. Очерки истории русской метрологии XI – XX веков. – М.: Изд-во стандартов, 1975. – 272 с.

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Історична метрологія» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 9 «Еволюція одиниць вимірювання на українських землях»

Міри	Давня Русь X- початок XII ст.	Період роздробленості XII –XV ст.	XVI – XVII ст..	XVIII – початок XX ст..
<i>довжини</i>				
<i>площі</i>				
<i>ваги</i>				
<i>об'єму</i>				

Практикум з теми «Історична метрологія»

1. Виразити в одиницях московського грошового рахунку дані наведені за новгородським рахунком.

- ✓ 7 рублей 11 гривен 3 деньги;
- ✓ 10 рублей 5 гривен 6 денег;
- ✓ 4 рубля 7 гривен 11 денег;
- ✓ 25 рублей 10 гривен 1 деньга;

2. Виразити в одиницях новгородського грошового рахунку дані наведені за московським рахунком.

- ✓ 9 рублей 5 алтын 5 денег;
- ✓ 15 рублей 7 алтын 4 деньги;
- ✓ 2 рубля 5 алтын 2 деньги;
- ✓ 12 рублей 3 алтына 1 деньга

Задание 1. Метрология Русской Правды.

1.1. Выписать все метрологические единицы в Русской Правде (любое издание).

1.2. Проследить изменение контекста, в котором они упоминаются в Краткой и Пространной редакциях.

1.3. Определить размер реза, т. е. процента, взимаемого с должников.

Задание 2. Метрология новгородских писцовых книг (док.1).

2.1. Рассчитать величину обжи в коробьях ржи и десятинах в трех полях.

2.2. Сравнить получение величины в разных деревнях.

2.3. Рассчитать общую площадь земельных угодий во дворах и деревнях, сгруппировать по размерам площадей, выбранный шаг для группировок обосновать.

2.4. Определить величину оброка на обжу в переводе на деньги, сравнить оброки на уровне деревень.

2.5. Проверить правильность расчетов писца при вычислении великокняжеского оброка с деревень.

Задание 3. Метрология внутримонастырских описаний (вытные книги 1559 и 1665 гг.: док. 4 и 7).

3.1. Выявить, какие меры объема упоминаются в вытных книгах 1559 и 1665 гг.

3.2. Вычислить площадь пашенной земли в каждом крестьянском хозяйстве в среднем в деревнях и в волости в целом (по каждой из вытных книг отдельно).

3.3. Дать группировку хозяйств по размерам запашки, указать в группах, сколько вытей, посевов и населения.

3.4. Определить размер вытей в каждом дворе, выявить колебания величин, дать группировки всех показателей во дворе, исходя из вытного оклада двора. Эту работу провести отдельно по каждой из вытных книг.

3.5. Проследить изменения размеров посевов, площадей пашенных угодий и выти от 1559 г. к 1665 г.

Задание 4. Метрология писцовых книг XVI в. (писцовые книги Водской пятины 1568 г. — город Корела, Белозерские писцовые книги 1585 г.: док. 2 и 3).

- 4.1. Рассчитать величину выти и сохи в десятинах в белозерских дворцовых волостях в 1585 г. (док. 3).
- 4.2. Определить площади угодий (пашни, сенокосов и проч.) в каждой деревне. Высчитать их процентное соотношение. Сравнить эти показатели по деревням.
- 4.3. Проверить итоги писцов о размерах живущих земель, числе деревень и дворов, стоимости рыбы разных пород и икры.
- 4.4. Определить количество погонных метров «дерев», необходимых для постройки еза.
- 4.5. Рассчитать площади дворовых участков и огородов в г. Корела по писцовой книге 1568 г. (док. 2). Сравнить их величины, попытаться определить, какие факторы влияли на их размеры. Высчитать процентное соотношение огородов в каждом дворе.
- 4.6. На основе публикации Г. М. Коваленко и И. А. Черняковой дозорных книг Шуерецкой волости Лопских погостов 1597—1598 гг. определить, сколько пашенных и сенокосных угодий приходилось на один двор в разных крестьянских хозяйствах. Попытаться выявить, какие показатели (размеры посевов ржи, количество копен сена, местонахождение угодий, число работников, учтенных дозорными книгами) влияли на «луковое» обложение в разных деревнях. Нанести полученные данные на карту-схему, то есть локализовать особенности обложения в отдельных деревнях и волостях.

Задание 5. Метрология писцовых книг XVII в. (док. 6: Писцовая книга 1626-1627 гг.).

- 5.1. Выявить, какие метрологические единицы содержит белозерская писцовая книга 1626—1627 гг.
- 5.2. Высчитать размеры угодий в каждой деревне, определить процентное соотношение пашни, сенокоса и перелога в деревнях и в волости в целом.
- 5.3. Рассчитать средние показатели обрабатываемой пашни в деревнях.
- 5.4. Определить размеры сохи и живущей чети.

Задание 6. Использование метрологии писцовых и других книг в исторических исследованиях (док. 1—7).

- 6.1. Сравнить размеры земельных угодий на двор и деревню новгородских, белозерских и карельских крестьян.
- 6.2. Выявить влияние кризиса конца XVI в. на хозяйственное положение крестьян, определить степень запустения в разных районах.
- 6.3. Провести сравнительный анализ единиц обложения (сохи, обжи, выти, лука).

- Два века русской картографии (XVIII – нач. XX в.): Кат. выст. / сост. Л.В.Фролова. – СПб., 1997.*
- Колосова Н.Н. Картография с основами топографии: Учебное пособие /Н.Колосова. – М., 2006.*
- Лютый А.А. Язык карты: сущность, система, функции / А.А.Лютый. – М.,1988.*
- Медушевская О.М. Картографические источники XVII-XVIII вв.: Учебное пособие / отв. ред. В.К.Яцунский. – М., 1957.*
- Медушевская О.М. Картографические источники первой половины XIX в.: Учебное пособие / отв. ред. В.К.Яцунский. – М., 1959.*
- Постников А.В. Карты земель российских: Очерк истории географического изучения и картографирования нашего Отечества / А.В.Постников. – М., 1996.*
- Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт / А.В.Постников. – М., 1985.*
- Постников А.В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А.В.Постников. – М., 1989.*
- Российская историческая картография (XV – начало XX вв.): Краткий словарь-справочник / отв. сост. А.Н.Ерошкина. – М., 1997.*
- Рыбаков Б.А. Русские карты Московии: XV – начало XVI вв. / Б.А.Рыбаков. – М., 1974.*
- Караваева З. Ф. Некоторые вопросы создания исторических карт / З. Ф. Караваева. – М.: Геодезиздат, 1956. – 69 с*
- Рибак А. А. Історична картографія: теоретичні та практичні здобутки, знакові персоналії та публікації // А.А. Рибак // Часопис картографії: зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 6. – С. 270-278*

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Історична картографія» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 10 «Етапи розвитку історичної картографії»

Зовнішні ознаки	Античний спадок	VI-XIII ст.ст.	XIV-пер. пол. XV ст.	сер. XV – XVII ст.	XVIII – XX ст.
Як називалися /автори					
Матеріал для письма					
Знаряддя письма					
Графіка					
Прикраси					
Нові ознаки					

Практикум з теми «Історична картографія та географія»

ВАРІАНТ 1.

- 1. Знайти, роздрукувати та проаналізувати історичну карту сер. XV – XVII ст.*
- 2. Позначте на карті наступні території*
 1. Слов'яни на карті Європи VI – XIII ст.
 2. Територія проживання греків
 3. Міста-держави Північного Причорномор'я.
 4. Галицько-Волинське князівство.
 5. Наддніпрянина

ВАРІАНТ 2.

- 1. Знайти, роздрукувати та проаналізувати історичну карту античного часу*
- 2. Позначте на карті наступні території*
 1. Київська Русь в IX – XIII ст.
 2. Шлях “з варяг у греки”.
 3. Галичина
 4. Західна Україна
 5. Територія формування козацької держави

ВАРІАНТ 3.

- 1. Знайти, роздрукувати та проаналізувати історичну карту XIV- пер. пол. XV ст.*
- 2. Позначте на карті наступні території*
 1. Волинь
 2. Закарпаття
 3. Географія подій визвольної війни 1648 – 1654 рр.
 4. Боспорське царство.
 5. Територіальний поділ України в роки нацистської окупації.

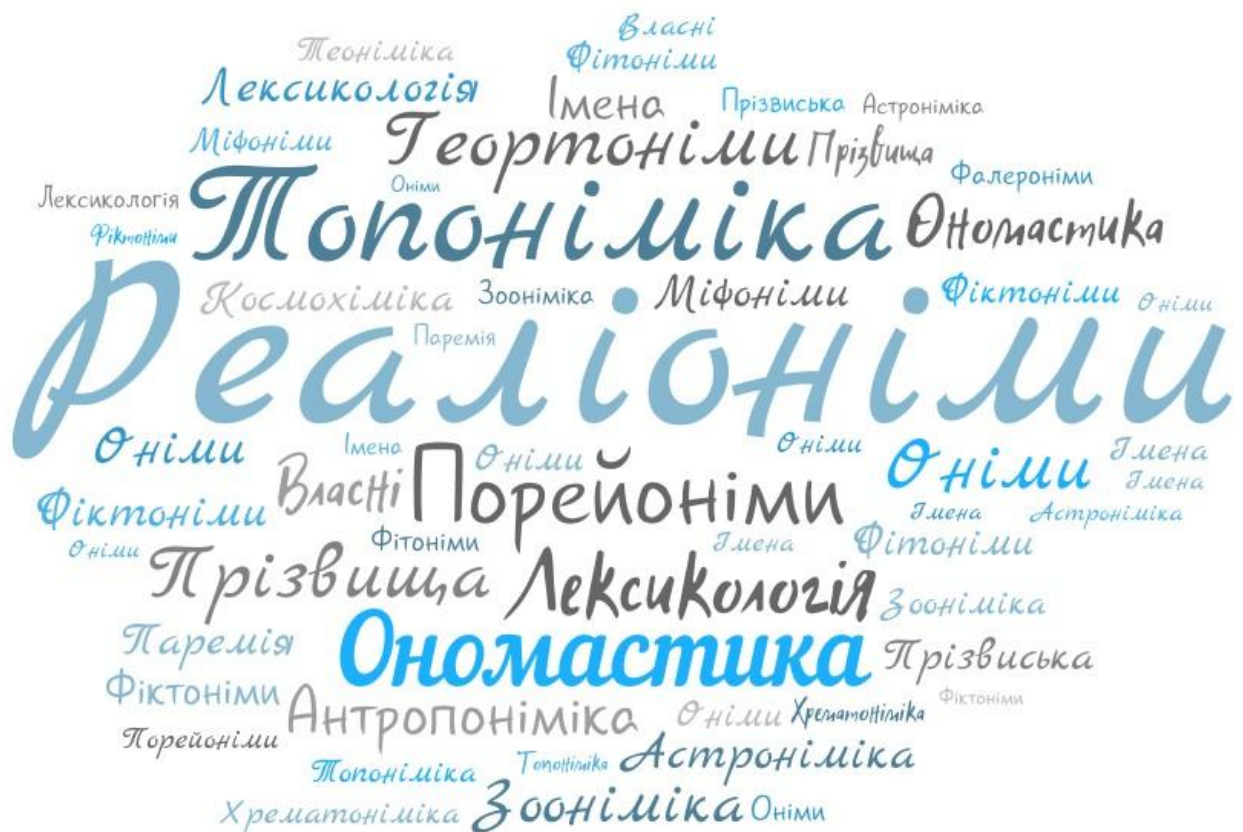
ВАРІАНТ 4.

- 1. Знайти, роздрукувати та проаналізувати історичну карту VI-XIII ст.ст.*
- 2. Позначте на карті наступні території*
 1. Поділля
 2. Буковина
 3. Українські землі після поділів Польщі в кінці XVIII ст.
 4. Гетьманщина та її столиці.
 5. Сучасна політико-адміністративна карта України

Схема аналізу карти

1. Назва
2. Автор
3. Століття
4. Країна
5. Характер карти
6. Аналіз структурних елементів
7. Як може бути використана у навчальному процесі?.

Історична ономастика

План

1. Предмет і завдання ономастики. Становлення ономастики як спеціальної історичної дисципліни.
2. Джерела ономастики та методи їх дослідження.
3. Історична топоніміка.
4. Етноніміка.
5. Історична антропоніміка/

Література

- Авакумов О.В., Бучко Г.Е., Бучко Д.Г. та ін. Ономастика України першого тисячоліття нашої ери (Монографія) / Ін-т Укр. мови. Акад. наук України. - К.: Наук. думка, 1992 - 283 с.
- Ажинюк Б. Українські власні назви (антропоніми і топоніми) в англійському написанні // Мовознавство. – 1993. – № 1.
- Белецкий А. Лексикология и теория языкознания. Ономастика: Учеб. пособие. - К., 1972.
- Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990.
- Введенский А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963.
- Железняк І. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К., 1985.

- Железняк І. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньо-Наддніпрянського Правобережжя. – К., 1987.*
- Железняк І. Словник мікрогідронімів України: Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина. – К., 2004.*
- Зубко А. Карпенко Ю. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв // Мовознавство. - 1974. - № 4.*
- Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми // Спеціальні історичні дисципліни.*
- Историческая ономастика. - М., 1977.*
- Карпенко Ю. Названия звездного неба. – М., 1985.*
- Компан О. Ономастика як допоміжна історична дисципліна // Історичні джерела та їх використання. - К., 1966. - Вип. 2.*
- Ташицкий В. Место ономастики среди других гуманитарных наук // Вопросы языкознания. - 1961. - № 2.*

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Історична ономастика» (використовуючи хмаринку слів до теми)

Практикум з теми «Історична ономастика»

Використовуючи компоти Миргородського або Полтавського полку складіть іменник чоловічого населення одного з населених пунктів. Заповніть нижченаведену таблицю. З'ясуйте за яким принципом відбувалося ім'янаречення хлопчиків в Гетьманщині XVII-XVIII ст.

Швидько Г.К. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – 335 с.

Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст. – Т. 1.: компоти та ревізії Полтавського полку. Компут 1718 р. – Полтава, 2007

Таблиця 11

Іменник села (сотні, міста, містечка) _____

Чоловічі імена	Частота вживання
Петро	число
Степан	число

Користуючись даними власної таблиці означте:

1. Найбільш поширені імена (три), перерахуйте частку (у%) найбільш поширених імен серед усього переліку
2. Найбільш рідкісні імена (ті, що згадуються лише один раз)
3. Висловіть припущення, щодо того якими міркуваннями керувалися священники у виборі імен. При цьому зверніть увагу на частоту повторюваності імен у святцях.

- Мілевич С. В. Генеалогія. Частина II. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів III курсу історичного факультету. - Одеса, 2004*
- Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.*
- Пчелов Е.В. Генеалогия древнерусских князей IX – XI ст. – М.: Рос. гум-ный ун-т, 2001. – 261 с.*

Практична работа до теми «Генеалогія»

Задание 1.

Проанализируйте текст помещенной ниже духовной грамоты, выясните характер родственных отношений упомянутых в ней лиц. Сколько поколений там перечислено? Составьте генеалогическую таблицу нисходящего родословия. Составьте поколенную роспись, используя систему нумерации Абовилля.

Духовная Мартемьяна

(Северная Двина, вторая четверть—середина XV в.х Список XVII в.)

Во имя отца и сына и святого духа. Се аз раб божий Мартемьян пишу сие рукописание² при своем животе. Да приказываю живот³ свій жене своей Пелагеи и детям своим Якову, и Федору, и Андрею, и Семену, и Орфоломею. А животом есми з братнею своею с Ываном, и с Ондrejaном, и с Яковом в разделе. А что отцина моя, земля и вода, и прикупля отца моего за Волоком и в Волоцкой земле, на Озерцах и на Дятелчах, и то приказываю жене своей Пелагеи и детям своим свою четверть, по отца моего по владенью, по старым грамотам и по делним грамотам же, тья земли и воды моя четверть детем моим чиста. А что мне дал дед мой Федор на Кегострове село Новошильское и землю Кулагоранскую на том острове, а то село и землю Кулагоранскую приказываю детем своим по деда своего по данной грамоте Федорове и по рукописанью, то село и земли детем моим чисто. А вы, братья моя, в то село и в земли не вступайтесь. [...] А что куны деда моего Федора и отца моего Александровы, по деда моего рукописанию по Федорову, и по отца моего рукописанью по Олександрову, и по деда моего рукописанью по Федорову же, в Волоцкой земли на Телчях на погосте сорок Рублев да сто и осмьдесят гривен, а в тех кунах приказываю свою четверть детем свои чисто. [...] А на то Бог послух и отец мой духовной поп Афонасей, служитель святого Архангела Михаила. А хто сие рукописание переступит, сужуся яз с ним пред Богом в день страшного суда.

Грамоты Великого Новгорода и Пскова. М.;Л., 1949. № 144. С. 195—196.

Задание 2.

Используя содержащуюся в духовной Никиты Хова информацию, составьте таблицу нисходящего родословия его семьи. Предположительно реконструируемые родственные отношения (например, от кого из детей у Никиты Хова были внука Зеновья, внук Петр и т. д.) обозначьте пунктирными линиями.

Духовная Никиты Хова (Псков, 1491—1496 гг. Список 1684 г.)

Список с харатейной данной слово в слово. Во имя отца и сына и святого духа. Се аз раб божий Никита Хов приживоте учиних ряд⁴ животу своему и всему чему ни есть. А даю село свое на Выбуте Кукасово сиденье сыну своему Марку и внуку своему Юуды в одерень.⁵ А двор свой и огород на Завеличье в Ызборской улице даю сыну своему Ивану в одерень. [...] А что село мое Внитничи, то даю жене своей Катерины и дчери своей Ксеньи и внуки своей

Зеновьи. А изнесутца^б жена моя и дочка моя и вника моя, ино то село даю святому Николы на Магилник себе на память и роду своему. А клеть свою на огороде и что есть в клети, то даю жене своей Катерины и дщери своей Оксеньи и внуки своей Зеновьи и то им в одерень. А что село мое Кустово сиденье, то даю дщери своей Софьи до ея животу, изнесетца дщи моя Софья, ино даю святому Иоанну на Завеличье в монастырь себе на память и роду своему. А двор свой меньшей и огород да поженка и даю внуку своему Петру в одерень. А что нива моя конечь огородов, а ту ниву велю сыном своим продать и по моей души править. А иному племени моему, ни мужескому полу, ни женьскому, не вступатися и в мое дание ни во что ж. А на то послух Бог и отец мой духовный Харитон поп. А хто слово мое переступит или посудит, суди ему Бог и буди ему анафема. [...]

Марасинова Л. М. Новые псковские грамоты XIV—XV веков. М., 1966. № 30. С. 69-70.

Задание 3.

Кем друг другу приходились лица, обозначенные в поколенной росписи номерами: 0/1/2/3 и 0/1/2/3а/12, 0/1/2/3а/12 и 0/1/2/36/13, 0/1/2/36/16и0/1/2/8а/17?

Проверьте себя, обратившись к поколенной росписи купцов Гусятниковых, составленной А. И. Аксеновым (с. 393—394).

Задание 4.

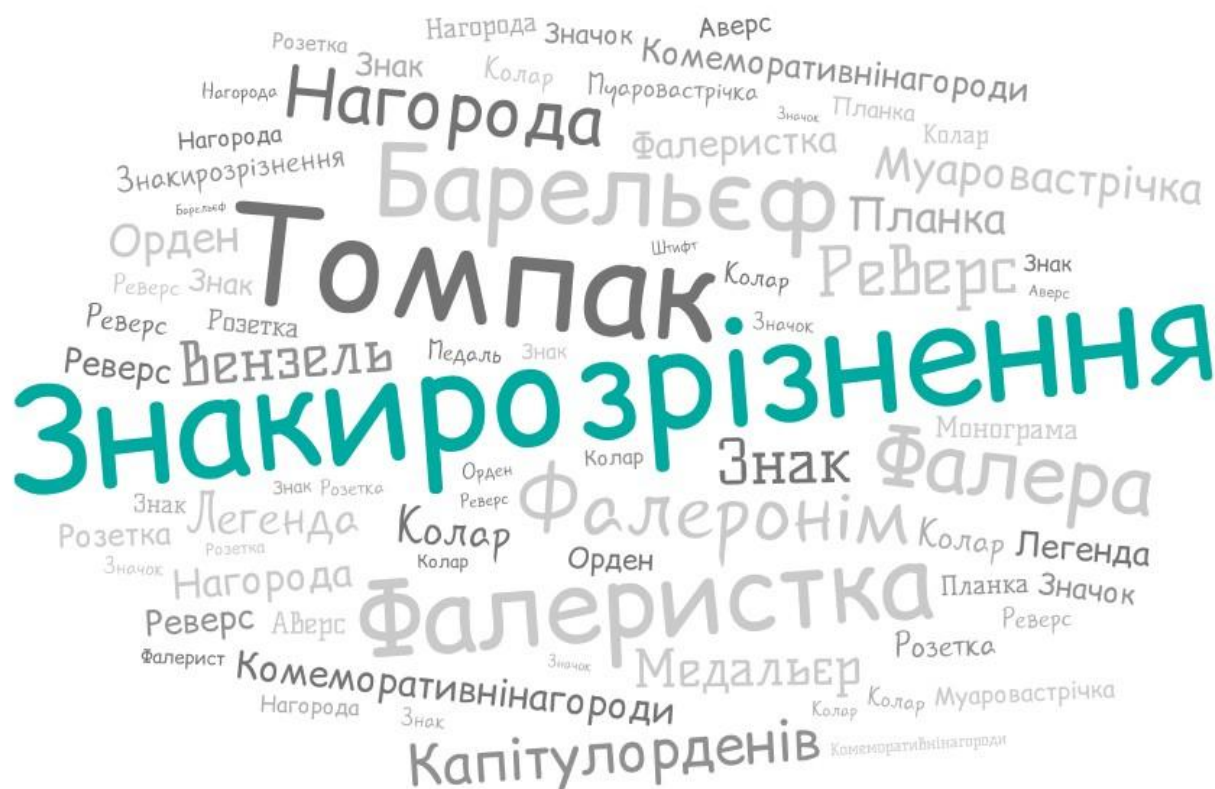
Складіть власне дерево роду.

6. Необов'язкові частини герба
 - a) Геральдичний шолом. Його форми та системи зображення.
 - b) Особливості використання корон і прикрас у гербах.
 - c) Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах.
 - d) Знаки розрізнення особливого роду або додатки.
 - e) Геральдичні додаткові знаки розкоші.
7. Правила опису герба і методика визначення його приналежності.
8. Сучасна українська геральдика.

Література:

- Арсеньев Ю.В. *Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев.* – М. : Terra-Книжный клуб, 2001
- Болгов В. *Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак.* – К., 2005.
- Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. *Допоміжні історичні дисципліни: Короткий курс.* – К., 1963. – С.40-80.
- Драчук В. *Рассказывает геральдика.* – М., 1977.
- Каменцева Е., Устюгов Н. *Русская сфрагистика и геральдика.* – М., 1974.
- Левандовский А.П. *В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский.* – М. : Вече, 2008.
- Леонтьева Г.А. *Палеография, хронология, археография, геральдика.* – М.: Владос, 2000. – С.41–52.
- Маринченко Г.М. *Геральдичні організації України // Питання нової та новітньої історії.* — Вип. 4. — Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. — С. 83-86.
- Маринченко Г.М. *Сучасний стан геральдичної науки України // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки.* – 2015. - Вип. 2 (40). – С. 123-126.

Фалеристика

План

1. Предмет і завдання фалеристики. Фалероніми.
2. Історія розвитку науки про нагороди.
3. Важливість вивчення фалеристики. Зв'язок з іншими дисциплінами
4. Класифікація джерела фалеристики.
5. Перші світські ордени Європи
6. Нагородні системи на українських землях у X- поч. XX ст.
7. Нагородні системи на українських землях років революційних змагань
 - a) *Перші нагороди України*
 - b) *Оборонцям Львова. Перша нагорода ЗУНР*
 - c) *Бойовий хрест і бойова медаль*
 - d) *«Хороброму лицареві рідного краю»*
 - e) *За Зимовий похід і бої*
 - f) *Орден Визволення*
 - g) *Нагороди української діаспори доби революційних змагань*
8. Нагороди сучасної України
 - a) *Ордени*
 - b) *Медалі*
 - c) *Президентські відзнаки*

Література:

Закон України «Про державні нагороди України»
Бурков В.Г. Фалеристика. – Л., 1985.

- Бурков В.Д. *Историография отечественных фалеронимов и фалеристики: Учебн. пособие.* – Л., 1990.
- Всеволодов И.В. *Беседы о фалеристике: Из истории наградных систем.* – М., 1990.
- Два века русской медали. Медальерное искусство в России 1700 – 1917 гг.* – М., 2000. – 272 с.
- Дуров В.А. *Русские награды XVIII – начала XX в.* – М.: Просвещение, 1997.
- Дуров В.А. *Русские и советские боевые награды. Государственный исторический музей.* – М.: Внешторгиздат, 1990.
- Круглов Г.Е. *Что такое фалеристика.* – Минск, 1983.
- Кузнецов А.А. *Наградная медаль.* – М., 1992.
- Кузнецов А., Чепурнов Н. *Наградная медаль.* – М. : Патриот, 1995.
- Орден Богдана Хмельницкого // Військо України.* – 1995. – № 3–4.
- Орден Ярослава Мудрого // Урядовий кур'єр.* – 1995. – 29 серпня.
- Розанов О.Н. *Япония: История в наградах.* – М. : РОССПЭН, 2001. – 128 с.
- Семотюк Я. *Українські військові відзнаки.* – Торонто, 1991.
- Спасский И.Г. *Иностранные и русские ордена до 1917 года.* – Л., 1963.
- Шепелев Л.Е. *Титулы, мундиры, ордена.* – Л. : Наука, 1991. – 223 с.
- Нагороди України.* – Т.1, 2, 3. – К., 1995

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Фалеристика» (використовуючи хмаринку слів до теми)
2. Заповнити таблицю 12. «Нагороди України»

Назва нагороди	Коли прийнята	Історія створення та еволюції	Хто і коли може бути нагороджений	Відомі кавалери

Практикум з теми «Фалеристика»

1. Підготувати повідомлення за темою з переліку.

1. Virtuti Militare
2. Медаль «За бездоганну службу» (1996);
3. Медаль «За військову службу Україні» (1996);
4. медаль «За врятоване життя» (2008).
5. медаль «Захиснику Вітчизни» (1999);
6. Медаль «Пурпурове серце»
7. Орден «Амаранти»
8. Орден «Білого Орла»
9. Орден «Білого Слона»
10. Орден «Героїв Небесної Сотні» (2014).
11. Орден «Дракону»
12. Орден «За доблесну шахтарську працю» трьох ступенів(2008)
13. Орден «За заслуги» трьох ступенів (1996);
14. Орден «За мужність» (1996);
15. Орден «Зірки»
16. Орден «Золотого Руна»
17. Орден «Золотого Сокола»
18. Орден «Лебеда»
19. Орден «Лева і Сонця»
20. Орден «Меча»
21. Орден «Орлиний хрест»
22. Орден «Південного Хреста»
23. Орден «Підв'язки»
24. Орден «Святого Михайла»
25. Орден «Слона»
26. Орден «Фенікса»
27. Орден Андрія Первозванного
28. Орден Білого Орла.
29. Орден Богдана Хмельницького(1995);
30. Орден Данила Галицького(2003);
31. Орден княгині Ольги(1997);
32. Орден князя Ярослава Мудрого(1995);
33. Орден Свободи (2008);
34. Орден Святого Володимира
35. Орден Святої Анни та Аннінська медаль
36. Орден Станіслава.

2. Підготувати презентацію з інформацією про ОРДЕН (на власний вибір).

Сфрагістика

План

1. Предмет та історія вивчення сфрагістики.
2. Види сфрагістичних пам'яток Київської Русі:
 - a) печатка-матриця;
 - b) печатка-відтиск (відбиток);
3. Зображальні символи на давньоруських печатках.
4. Печатки Російської держави XIV – XVII ст.:
 - a) державна печатка;
 - b) печатки центральних державних установ;
 - c) печатки місцевих установ;
 - d) печатки посадових осіб.
5. Печатки Російської Імперії:
 - a) державні печатки;
 - b) печатки центральних та місцевих установ;
 - c) печатки приватних осіб.
6. Печатки доби козацької України.
7. Розвиток сфрагістики в незалежній Україні.

Література:

- Актовые печати древней Руси X – XV вв. В 2х т. – М., 1970.*
Введенский А., Дяченко В., Стрельский А. Допоміжні історичні дисципліни . – К.: Рад.шк., 1963. – С. 165 – 183.

- Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория.* – К.: Наукова думка, 1988. – С. 175 – 183.
- Гавриленко В.О. Українська сфрагістика.* – К., 1977.
- Гавриленко В. Про предмет, методи і завдання сфрагістики // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. - Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни. - Київ, 1968. - С. 292-308.*
- Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика.* – М., 1974. – 264 с.
- Кобрин Б.В., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины.* – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
- Соболева С.И. Русские печати.* – М., 1991.

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Сфрагістика» (використовуючи хмаринку слів до теми)
2. Заповнити таблицю 13 «Типи печаток»

Тип печатки	Датування	Опис зображення	Написи, особливості	Приналежність
Печатки Ратибора				
Печатки протопроедра Євстафія				
Печатки з написом «Господи, поможи»				
Печатки з написом «Дьнеслово»				
Печатки із патрональними зображеннями двох святих				
Печатки із зображеннями князівського знаку та святого				
Давньоруські пломби «дрогичинського типу»				

3. Заповнити таблицю 14 «Печатки України»

Історичний період	Тип печатки	Зображення	Написи	Особливості

Нумізматика. Боністика

План

1. Предмет і завдання нумізматики як допоміжної історичної дисципліни. Нумізматична термінологія.
2. Поява монет і їх еволюція в світовому масштабі.
3. Монети Київської Русі.
4. Монетний обіг в Україні XVI–XIX ст.
5. Монети СРСР.
6. Монетна справа незалежної України.
7. Предмет і завдання боністики. Методика дослідження та використання боністичних джерел.
8. Паперові гроші на терені України у XVIII – початку XX ст.
9. Національні грошові знаки України XX–XXI ст.
10. Паперові гроші сучасних країн світу.
11. Цінні папери: класифікація, види, взаємозв'язки.

Література:

- Введение в специальные исторические дисциплины.* – М.: Изд. МГУ, 1990. – 280 с.
- Голиш Г.М. Основи нумізматики: Нав. посібн.* – Черкаси, 2006.
- Гроші в Україні: факти і документи.* – К.: ARC – UKRAINE, 1998. – 454 с.
- Зварич В.В. Нумізматичний словник.* – Львів, 1972. – 148 с.

Історичне джерелознавство. – К., 2002. – С. 176 – 191.

Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.

Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст. – К., 1981. – 240 с.

Фенглер Х., Унгер В. Словарь нумизмата. – М., 1982.

Шуст Р. Нумизматика українських земель. – Львів, 1998.

Самостійна робота

1. Скласти словник термінів до теми «Нумізматика. Боністика» (використовуючи хмаринку слів до теми)

2. Заповнити таблицю 15 «Еволюція грошово-вагової системи на українських землях»

Період	Особливості	Грошово-вагові одиниці	Метрологія

3. Заповнити таблицю 16 «Грошові реформи»

Дата	З ким пов'язують реформу	Зміст реформи	Результат
1535			
1654			

4. Заповнити таблицю 17 «Монетні двори»

Назва монетного двору	Місце знаходження	Дати роботи	Засновник	Приклад монети	Особливості карбування

Практикум з теми «Нумізматика. Боністика»

1. Підготувати повідомлення за темою з переліку.
 1. Становлення грошового обігу на українських землях у період Київської Русі
 2. Формування монетних систем та особливості грошового обігу на українських землях у складі іноземних держав (XIV – XVIII ст.)
 3. Монетне карбування у Київському, Новгород-Сіверському та Подільському удільних князівствах у складів Великого князівства Литовського у XIV ст.
 4. Грошове господарство на українських землях у XVI – першій половині XVII ст.
 5. Кризові явища у грошовому господарстві Речі Посполитої в другій половині XVII – XVIII ст.
 6. Грошовий обіг на західноукраїнських землях у другій половині XVIII – на початку ХХ ст.
 7. Особливості грошового господарства українських земель у складі Московської держави (друга половина XVII – початок ХХ ст.)
 8. Грошове господарство українських земель у складі Російської імперії (XVIII – початок ХХ ст.)
 9. Грошове господарство в роки Української революції (1917 – 1921 рр.)
 10. Фінансова система та грошовий обіг часів Директорії УНР та ЗУНР
 11. Грошове господарство українських земель між світовими війнами (1921 – 1939 рр.)
 12. Грошовий обіг в Україні в роки Другої світової війни
 13. Грошовий обіг в Україні у повоєнний період (1939 – 1991 рр.)
 14. Формування грошово-монетної системи незалежної України
 15. Грошова реформа 1996 р.
 16. Серійні монети України.

Пам'ятка для вивчення монет як історичного джерела

1. Одиначна знахідка монети або зі скарбу, з колекції чи грошового обігу.
2. Назва монети.
3. Приналежність до держави, місце карбування.
4. Час карбування.
5. Стан збереження.
6. Техніка карбування.
7. Характеристика монетного поля аверсу, реверсу і гурту.
8. Легенди.
9. Іконографія.
10. Якість монети, вага і проба, монетна стопа,
11. Номінал і вартість, місце у системі грошового рахунку.
12. Характерні особливості.
13. До якої грошової системи належить?
14. Висновок. З якими історичними подіями і особами пов'язана, які історичні факти стверджує?

Пам'ятка для вивчення паперових грошових знаків

1. Належність до держави або ким випущений.
2. Місце емісії.
3. Час емісії.
4. Номінал - вартість грошового знака.
5. Розмір - формат, довжина і ширина.
6. Кольори і відтінки.
7. Зображення лицьового і зворотного боків.
8. Написи і нумерація.
9. Характеристика водяних знаків.
10. Місце в системі грошового обігу.
11. Характерні особливості.
12. Висновки. Які факти, події, явища історії відбиває?

Самостійна робота з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

Самостійна робота студентів з курсу «Спеціальні історичні дисципліни» передбачає підготовку студентів до семінарських занять та виконання практичних робіт.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ (повідомлення)

Відповідно до навчального плану підготовки студенти пишуть реферати з навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни». Ця форма самостійного вивчення навчальної дисципліни передбачає дослідження основних питань програмного матеріалу. Тематика рефератів відображає проблеми, що вивчаються в курсі «Спеціальні історичні дисципліни». Тому написання рефератів сприяє формуванню глибоких і міцних наукових знань у студентів.

Необхідно пам'ятати, що реферат – це стисле викладення основних положень книг, статей з конкретної проблеми. Завдання студентів полягає у вивченні та висвітленні поглядів, ідей різних авторів, у визначенні спільного, що поєднує позиції цих авторів. При цьому викладення повинне містити й власну позицію студента, його коментар до тієї або іншої проблеми.

Реферати, підготовлені студентами, заслуховуються та обговорюються на семінарських заняттях. Оцінка за реферат виставляється на семінарі й враховується викладачем під час визначення підсумкового контролю.

Усі реферати повинні відповідати єдиним вимогам.

1. Робота повинна бути акуратно виконана на стандартних аркушах формату А4 у рукописному (або з дозволу викладача – друкованому) варіанті, обсягом 10-15 сторінок. Поля сторінки 20 мм з усіх боків. Набір здійснювати текстовим редактором Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5, абзац 1,25 см. Рівняння тексту по ширині сторінки. Сторінки нумеруються в правому верхньому кутку арабськими цифрами без крапки наприкінці, додержуючись наскрізної нумерації. Першою сторінкою є титульна, на ній номер сторінки не проставляється.

2. Конкретний зміст реферату, його структура визначається студентом разом із викладачем. Як правило, реферат має таку структуру:

– **ВСТУП**, де обґрунтовується вибір теми реферату, її актуальність, визначається предмет та об'єкт дослідження, формулюється основна мета і завдання дослідження, розкривається практичне значення.

– **ОСНОВНА ЧАСТИНА**, яка складається з двох або трьох розділів. У розділі належить викласти загальні, теоретичні та методичні питання. У наступних розділах розкривається конкретний матеріал, який має практичне значення. З метою більш логічного викладення матеріалу кожний розділ закінчується невеликими висновками.

– **ВИСНОВКИ** – заключна, узагальнююча частина реферату, де стисло підбивають підсумки дослідження, міститься особиста позиція автора реферату.

– Текстова частина реферату завершується **СПИСКОМ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**, де найменування використаних монографій, посібників та статей розташовані в алфавітному порядку за першою літерою прізвища автора.

– **ДОДАТКИ**, які подаються наприкінці реферату, наводяться таблиці, ілюстрації та інші допоміжні матеріали.

3. Реферат починається з титульної сторінки. (Додаток А).

4. Вступ, розділи і висновки, які розміщуються в указаній послідовності, починаються з нової сторінки. Заголовки розділів реферативного дослідження слід розміщувати посередині рядка і писати великими літерами без крапки наприкінці й не підкреслювати. Перенос слів у заголовку не допускається.

Відстань між заголовком та наступним рядком повинна дорівнювати пропущеному рядку.

5. На цитати треба давати посилання, які робляться мовою оригіналу. Після цитати робиться в дужках позначка [4, с. 38]. Це означає, що дане видання міститься у списку літератури за порядковим номером – 4. Друга цифра – 38 – означає номер сторінки, звідки взята цитата.

6. Оцінка реферату враховує ступінь розкриття теми, обсяг використаної літератури, змістовність викладення фактів, рівень самостійності міркувань.

Важливо, щоб реферат був написаний відповідно до теми, а його структурні підрозділи повністю розкривали проблему дослідження.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО
Навчально-науковий інститут історії, політології та права

Кафедра історії

ПОВІДОМЛЕННЯ
з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»
на тему: «Антична нумізматика»

Виконала: студентка I курсу, групи 114
галузі знань 01 Освіта
спеціальності 014.03 Середня освіта(Історія)
Тайлашева Вікторія Олегівна

Керівник: доктор філософії в галузі гуманітарних наук, старший викладач
Маринченко Ганна Миколаївна

ОЦІНКА _____

ДАТА ЗАХИСТУ _____

ОЦІНКА ЗА ЗАХИСТ _____

Миколаїв – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИКА КОНСЕРВАТОРІВ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Структура і фінансування системи соціального забезпечення	8
1.2. Пенсійне забезпечення.....	16
1.3. Соціальне забезпечення.....	25

РОЗДІЛ 2. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ І ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ КОНСЕРВАТИВНОГО УРЯДУ

2.1. Реформування системи освіти.....	38
2.2. Консервативні підходи до вирішення проблем охорони здоров'я	52

ВИСНОВКИ	61
-----------------------	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	65
--	----

ДОДАТКИ	70
----------------------	----

ВСТУП

Актуальність теми.

У зв'язку з цим, **об'єктом дослідження** даної роботи є суспільно-політична ситуація у Великобританії, на тлі якої протікала діяльність консервативного уряду.

Предмет – міжпартійна боротьба в ході розгляду найбільш важливих законопроектів в сфері соціального забезпечення, освіти та охорони здоров'я.

Основна **мета** дипломної роботи – дати всебічний аналіз політиці соціального реформування консервативного уряду у Великобританії, вивчити межі і глибину дії даних проблем на суспільно-політичне життя країни, соціальну атмосферу та оцінити наслідки такої дії.

Виходячи з поставленої мети, в дипломному дослідженні визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати вітчизняну і зарубіжну історіографію з проблеми, дати оцінку досягненням і виявити недоліки в історіографічному дослідженні теми.

- розглянути соціальні, економічні, політичні і ідеологічні чинники, що зумовили поворот консервативної партії до соціальної проблематики в 80-і рр. ХХ ст., наслідком якого стала ціла серія реформ в соціальній сфері в період перебування у влади консервативного уряду М.Тетчер;

- дослідити проблеми, які виникли у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, і їх характер, а також показати труднощі, з якими зіткнулися реформатори при проведенні соціальних реформ;

- розглянути відношення громадськості до вищезазначених проблем, а також відношення консервативної і лейбористської партій до політики реформ;

- показати роль прем'єр-міністра М.Тетчер в процесі соціального реформування;

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період перебування у влади уряду М. Тетчер. Нижня хронологічна межа – 1979 р., коли консервативна партія завоювала парламентську більшість в палаті общин і з тріумфом

прийшла до влади. Верхня межа – рубіж 1989/90 рр. знаменував собою певну завершеність політики М. Тетчер і її колег. До цього часу вона втратила свою колишню значимість та популярність, а новації М.Тетчер в політиці, у тому числі і соціальної, не зустрічали підтримки в громадськості, що і призвело до відставки консервативного прем'єр-міністра.

Методологічна основа дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження

Практичне значення.

Апробація результатів.

Публікації.

1.

Структура роботи складається із вступу, двох розділів (п'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы [в 3-х т]. – Т. 2. 1648-1651 годы. – М.: Наука, 1954. – 559 с.
2. Документы об Освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг / [укл. О.П. Иванов]. – К.: Знання, 1965. – 656 с.

Монографії, підручники, посібники

3. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов– К.: Наука, 1995. – 173 с.
4. Антонович В. Коротка історія Козаччини / В. Антонович. - К.: Наукова думка, 1991. – 157 с.

Наукові статті

5. Голобуцький В.О. Богун Іван / В.О. Голобуцький // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С.168.
6. Горобець В. М. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. / В.М. Горобець // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 32-44.

Інтернет-джерела

7. Гурбик А. Іван Богун. Історична довідка / А. Гурбик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ivan-bogun.iatp.org.ua/articles.gyrbik.html>
8. Егорова И. Іван Богун, стихи и памятник. Евгения Лещук «материализирует» память о славном сыне Украины. / И. Егорова // Ежедневная украинская газета «День». – 2005. – № 178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kiev.ua>

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ

Опубліковані джерела

9. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы [в 3-х т]. – Т. 2. 1648-1651 годы. – М.: Наука, 1954. – 559 с.
10. Документы об Освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг / [укл. О.П. Иванов]. – К.: Знання, 1965. – 656 с.

Монографії, підручники, посібники

11. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов– К.: Наука, 1995. – 173 с.
12. Антонович В. Коротка історія Козаччини / В. Антонович. - К.: Наукова думка, 1991. – 157 с.

Наукові статті

13. Голобуцький В.О. Богун Іван / В.О. Голобуцький // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С.168.
14. Горобець В. М. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. / В.М. Горобець // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 32-44.

Інтернет-джерела

15. Гурбик А. Іван Богун. Історична довідка / А. Гурбик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ivan-bogun.iatp.org.ua/articles.gyrbik.html>
16. Егорова И. Иван Богун, стихи и памятник. Евгения Лещук «материализирует» память о славном сыне Украины. / И. Егорова // Ежедневная украинская газета «День». – 2005. – № 178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kiev.ua>

Структура презентації (обов'язкові слайди)

1. ВНЗ, дисципліна, назва, автор
2. Питання, які будуть розкриті в презентації
3. Мета і завдання, які переслідує зміст презентації
4. Наочне представлення та аналіз зібраних даних
5. Висновки
6. Література (вказати джерела, літературу, сайти, матеріал з яких був використаний при підготовці).

У пункті 4, що розкриває зміст презентації, повинні бути відображені питання:

- ✓ *Наукова школа, до якої належав учений.*
- ✓ *Основні етапи наукової кар'єри.*
- ✓ *Найбільш важливі праці з історії та джерелознавства.*
- ✓ *Внесок вченого в розвиток джерелознавства.*

**Тести до підсумкового контролю з курсу
«Спеціальні історичні дисципліни»**

➤ Базовий рівень

Тестові питання закритого типу з одним правильним варіантом відповіді

Один із давніх матеріалів для письма, який являв собою спеціально вичинену шкіру називається:

- a) береста
- b) папірус
- c) пергамент

Перші календарні системи виникли в :

- a) I-II тис.до.н.е;
- b) III-IV тис.до.н.е;
- c) V тис.до.н.е.

Скільки метрів дорівнювала «коса сажень»?

- a) 1,5 м.
- b) 2,5 м;
- c) 3,5 м;

У хронології період обертання Місяця навколо Землі називається:

- a) доба
- b) місяць
- c) рік

Архівознавство, археографія, документознавство належать до комплексу історичних дисциплін:

- a) документознавчий
- b) нумізматичний
- c) палеографічний

Відстань на землі ще міряли «кроком», що дорівнював:

- a) 50 см.
- b) 75 см;
- c) 80 см;

У хронології період обертання Землі навколо своєї осі називається:

- a) доба
- b) місяць
- c) рік

Фалеристика, уніформознавство, боністика, вексилологія, належать до комплексу історичних дисциплін:

- a) документознавчий
- b) нумізматичний
- c) палеографічний

Скільком кілограмам дорівнює «корець»?

- a) 26 кг;
- b) 56 кг;
- c) 96 кг;

Гномон - це:

- a) деталь сонячного годинника

- b) назва місяця в мусульманському календарі
- c) римський бог часу.

Перший огляд історії картографії здійснив

- a) Барб'є дю Бокаж
- b) Гійом Левассер де Боплан
- c) Лео Багров

Навігаційні компасні карти

- a) лоції
- b) періпли
- c) портолани

Найдавніша пам'ятка картографії на території сучасної України

- a) Дударківська карта
- b) Межиріч-карта
- c) Тмутороканський камінь

Правила відшукувати початок, зв'язки, продовження й поширення родів; накреслювати родоводи таблиці, розглядати їх, критично оцінювати генеалогічні документи

- a) Гносеологічний рівень
- b) Практичний рівень
- c) Теоретичний рівень

Збір конкретного історичного матеріалу і безпосередній виклад родоводів

- a) Гносеологічний рівень
- b) Практичний рівень
- c) Теоретичний рівень

III коліно це:

- a) Діти
- b) Онуки
- c) Правнуки

II коліно це:

- a) Діти
- b) Онуки
- c) Правнуки

Людина, яка читала та створювала герби

- a) лицарі самі створювали герби
- b) король
- c) герольд

Яку назву мав геральдичний щит в формі овалу

- a) варязький
- b) іспанський
- c) італійський

До штучних фігур в геральдиці відносяться

- a) гарпінні, грифони, дракони
- b) зброя, інструменти, будівлі
- c) комети, планети, зірки

У якому році був заснований орден св. Анни

- a) 1730
- b) 1735
- c) 1728

Нагороди Київської Русі мали назву

- a) дукачі
- b) дукати
- c) гривни
- d) золоті

Реверс – це

- a) бічна сторона
- b) зворотна сторона
- c) лицева сторона
- d) легенда

Фалеристика – це

- a) спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію виникнення та розвитку знаків розрізнення, орденів, медалей тощо
- b) спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки
- c) історична дисципліна, що вивчає монети, гроші

Аверс – це

- a) бічна сторона
- b) зворотна сторона
- c) лицева сторона
- d) легенда

Орден А. Первозванного носили

- a) на ланцюжку на шиї
- b) на грудях
- c) на широкій стрічці через плече

В якому столітті сфрагістика почала розвиватися в Україні:

- a) XV
- b) XVI
- c) XVII

Хто видав буллу, згідно з якою печатка визнавалася як одна із трьох ознак легітимності документа:

- a) Папа Римський Олександр III
- b) Папа Римський Адріан IV
- c) Папа Римський Анастасій IV

Сфрагістика у перекладі з грецької означає:

- a) прапор
- b) печатка
- c) монета

Яке українське місто перше набуло міську печатку:

- a) Київ
- b) Одеса
- c) Львів

➤ **Середній рівень**

Тестові питання закритого типу з одним правильним варіантом відповіді

Вкажіть, який дослідник запровадив у обіг термін «палеографія»:

- a) Жан Мабільйон
- b) Бернар Монфокон
- c) Юзеф Шиманський
- d) Н. Новіков.

Один із давніх матеріалів для письма, його батьківщиною є Єгипет, виготовлявся він із тростини, що росла на річці Ніл. Цей матеріал:

- a) береста
- b) папір
- c) папірус
- d) пергамент

В Київській Русі рік починався:

- a) весною;
- b) взимку;
- c) восени.
- d) літом;

Для якого продукту застосовувалася міра «мисль»?

- a) гречки
- b) муки
- c) проса
- d) рису

Вкажіть, який дослідник розробив методика дослідження давніх карт

- a) Дейнвіллль Ф.
- b) Кроун Г.Р.
- c) Скелтон Р.А.
- d) Харві П.Д.А.

Описи морських подорожей вздовж узбережжя мали назву:

- a) ітінерарії
- b) карти
- c) лоції
- d) періпли

Батьківщиною європейських портоланів вважають

- a) Голландію
- b) Іспанію
- c) Італію
- d) Францію

На які коліна поділяється кожен ступінь потомства

- a) Ближнє та дальнє
- b) Діти та внуки
- c) Доросле та дитяче
- d) Чоловіче та жіноче

Орден Б. Хмельницького I, II, III ступенів заснований

- a) 1942 р.

- b) 1943 р.
- c) 1941 р.
- d) 1945 р.

Гурт – це

- a) бічна сторона
- b) зворотна сторона
- c) лицева сторона
- d) легенда

Перші монети з'явилися у:

- a) VII ст. до н.е.;
- b) VI ст. н. е.;
- c) VI ст. до н.е.;
- d) IX ст. до н. е.

Вальцверк - це...

- a) один із методів грошової реформи;
- б) верстат для карбування монет;
- в) вилучення з обігу надлишкової грошової маси;
- г) назва польських монет номінальною вартістю 1 гроша.

Тестові питання закритого типу з множинним вибором (в яких дві і більше правильних відповіді) та тестові питання на встановлення відповідності

У Київській Русі існували такі міри довжини:

- a) верства,
- b) кілометр
- c) лікоть,
- d) метр
- e) п'ядь.
- f) сажень,

Сир міряли:

- a) бербенець
- b) беривка
- c) гелетка
- d) грудка
- e) корець,
- f) мисль
- g) михайлик,

«П'ядь» розділялась на:

- a) велика п'ядь
- b) мала п'ядь
- c) проста п'ядь
- d) хрома п'ядь

Що таке бурелет

- a) скручений з тканими обруч
- b) пов'язка, яку одягали на шолом та вуаль, що прикривала шолом ззаду
- c) частина щита, яка прикриває тулуб

d) частина щита, на якій зображується герб

Встановіть відповідність між фантастичними геральдичними тваринами та їх описом їх зображення

a) дракон

b) вайнерн

c) фенікс

1) два крила, чотири ноги, довгий завитий загострений хвіст, лукасте тіло

2) двоноге крилате тіло, що переходить у довгий гострий хвіст, згорнутий в кільце

3) довге тіло птаха, має золоте та червоне пір'я

Відповідність між рослинами та їх значенням в геральдиці

a) дуб

b) лілія

c) оливкове дерево

d) пальма

1) символ міцності і сили

2) символ добра, надії, непорочності

3) символізує мир

4) символ вірності

У період українського середньовіччя печатки були:

a) вислі

b) золоті

c) металеві (свинцеві)

d) срібні

Термін «печатка» охоплює поняття:

a) прилад

b) емблема

c) відтиск

d) символ

Встановіть відповідність між печатками та їх визначенням:

a) печаткове мистецтво

b) печаткове право

c) печаткознавство

1. наука про печатки

2. виготовлення печаток

3. правні норми вжитку печаток

Тестові питання відкритого типу з простою відповіддю (одне слово, термін, число, цифра)

Рання каліграфічна форма кирилиці

Метрична система мір розроблена у Франції в

Яка система літочислення застосовувалася в Київській Русі

Коли з'явилася Оксамитова книга

В геральдиці кольори передавали за допомогою штрихування, яке називали

Геральдичні кольори та метали називають в геральдиці

Хто заснував орден св. Андрія Первозванного
У якому році було введено в грошовий обіг гривню?
Вилучення з обігу надлишкової грошової маси, явище протилежне інфляції.

➤ **Високий рівень**

Тестові питання закритого типу з одним правильним варіантом відповіді

Матеріал для виробництва паперу у 15-18 ст. на українських землях:

- a) бавовна, льон, коноплі
- b) ганчір'я
- c) деревина
- d) старий папір і пергамент

У Карпатах міра «день орати» становила....

- a) 1 морг
- b) 2 морги
- c) 4 морги
- d) 10 морг

Поєднання двох металів (золота та срібла) як виняток дозволено у геральдиці:

- a) Бельгії
- b) Ватикану
- c) Польщі
- d) Швеції

Перша родовідна книга Росії

- a) Государевий родословець
- b) Оксамитова книга
- c) Титулярник
- d) Боярські книги

Термін «фалеристика» з'явився 1937 року

- a) СРСР
- b) Чехословаччині
- c) Франції
- d) США

Перші письмові згадки про сфрагістичні пам'ятки періоду Київської Русі містить:

- a) «Повість минулих літ»
- b) «Повчання дітям»
- c) «Слово о полку Ігоревім»

Тестові питання на встановлення відповідності 2

Поєднайте дисципліни з предметом їх дослідження

- 1) Епітафіка
- 2) Бонистика
- 3) тестології
- 4) Топоніміка
- 5) Ономастика
- 6) Філателія
- 7) Метрологія
- 8) Історіографія

- a) географічні назви

- b) імена власні як історичне джерело
- c) історія історичної науки
- d) надгробні написи як історичне джерело
- e) паперові гроші і всі види цінних паперів
- f) поштові марки як історичне джерело
- g) предмет вивчення - системи мір: довжини, ваги, об'єму
- h) тести з історії як засіб і метод навчання, методика їх розробки і застосування

Поєднайте галузі історичної науки з критеріями поблідлу на них

- 1) За епохами
- 2) За континентами
- 3) За окремим країнам
- 4) За етносам
- 5) За національно-державною приналежністю
- 6) За масштабом предмета дослідження
- 7) За специфікою предмета дослідження
- 8) За сферою в будові суспільства

- a) вітчизняна та зарубіжна історія
- b) економічна, соціальна, політична
- c) історія Азії та Африки, історія Америки, історія Європи, історія Австралії і Океанії і т.д.
- d) історія первісного суспільства, історія стародавнього світу, історія середніх віків, історія нового часу, новітня історія
- e) історія повсякденності, інтелігентознавство
- f) історія Росії, Франції, Англії і т.д.
- g) славістика, юдаїка, тюркознавство, американістика
- h) мікро і макроісторія

Встановіть відповідність

- a) 1722
- b) 1848
- c) 1782
- 1) Герольдмейстерська контора
- 2) Департамент герольдії
- 3) Палата родовідних справ

Розташуйте в хронологічній послідовності виникнення установ, що опікувалися родовідною справою

- a) Герольдмейстерська контора
- b) Палата родовідних справ
- c) Департамент герольдії

Встановіть відповідність:

- a. Орден «Амаранти»
- b) Орден «Дракону»
- c) Орден «Зірки»
- d) Орден «Золотого Руна»

- e) Орден «Лебедя»
- f) Орден «Підв'язки»
- g) Орден «Святого Губерта»
- h) Орден «Святого Михайла»
- i) Орден «Слона»
 - 1) Англія
 - 2) Баварія
 - 3) Брандербург
 - 4) Бургундія
 - 5) Данія
 - 6) Угорщина
 - 7) Франція
 - 8) Швеція

Встановіть відповідність:

- a) Медаль «Пурпурове серце»
- b) Орден «Білого Орла»
- c) Орден «Білого Слона»
- d) Орден «Золотого Сокола»
- e) Орден «Лева і Сонця»
- f) Орден «Меча»
- g) Орден «Орлиний хрест»
- h) Орден «Південного Хреста»
- i) Орден «Фенікса»
 - 1) Бразилія
 - 2) Греція
 - 3) Естонія
 - 4) Іран
 - 5) Польща
 - 6) США
 - 7) Таїланд
 - 8) Швеція
 - 9) Японія

Тестові питання відкритого типу з простою відповіддю (одне слово, термін, число, цифра)

Особлива декоративна писемність, що вживається з XV століття головним чином для виділення заголовків

В якому році була проведена реформа календаря Петром I?

За візантійською ерою 988 рік є _____ роком

За грецькою (олімпійською) ерою 2010 рік є _____ роком

Офіційна назва Оксамитової книги

Умовний образ поверхні Землі або її частини у певному зменшенні на площині з використанням умовних графічних знаків

Автор «Родословная роспись Великих князей и царей Российских»

Українське геральдичне товариство очолює

Система карбування монет, за якої з вагової одиниці монетного металу монетний двір випускав точно визначену кількість монет, не дотримуючись при цьому принципу, щоб кожна монета точно становила відповідну частину вагової одиниці – це

Нумізматична пам'ятка, випускалась для подарунків правителям держав та інших привілейованим особам - це ...

У якому році запрацював Монетний двір Національного банку?

Нагороди, що запроваджуються та надаються органами державної влади та гарантують певні соціальні пільги

Тестові питання-есе відкритого типу

Перерахуйте історичні дисципліни, які належать до загальних допоміжних історичних дисциплін

Назвіть історичні дисципліни, які належать до самостійних спеціальних історичних дисциплін

Розкрийте зміст відомих Вам систем складання родоводів

Розкрийте основні правила геральдики

Розкрийте основні етапи розвитку української сфрагістики

Охарактеризуйте нагородну систему сучасної України

Питання до заліку з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

1. Етапи розвитку української палеографії.
2. Історія знарядь письма.
3. Філіграні на папері вітчизняного виробництва.
4. Українські стародруки.
5. Розвиток українського діловодства XV - XVII ст.
6. Внесок українських учених у розвиток хронології як наукової дисципліни.
7. Хронологія Стародавнього Світу.
8. Вруцелето. Датування за допомогою Кола Сонця й Вруцелета.
9. Особливості циклічного календаря народів Південно-Східної Азії.
10. Датування за формулами. Визначення днів тижня.
11. Особливості та чинники формування метрологічної системи України.
12. Регіональні особливості сучасного застосування народних (неофіційних) назв мір довжини, поверхні, об'єму рідких і сипучих тіл в Україні.
13. Вплив метрологічних систем Російської та Австро-Угорської імперії на одиниці вимірювання й оподаткування на українських землях.
14. Рицарські герби.
15. Інститути герольдів у середні віки.
16. Монети та грошовий обіг у Галицькій Русі.
17. Античні монетні системи на території України.
18. Українські нагороди періоду національно-визвольних змагань.
19. Становлення нагородної системи в суверенній українській державі.
20. Скласти порівняльний аналіз гербів УНР, ЗУНР, Карпатської України й сучасної української держави.
21. Історія введення григоріанського календаря в Україні й СРСР.
22. Українські назви місяців (український народний календар).
23. Історія найдавніших обсерваторій. Календар Майя.
24. Історія та правила колекціонування монет.
25. Монетна справа в античних містах Північного Причорномор'я.
26. Монети Київської Русі.
27. Історія найдавнішої графіки східних слов'ян.
28. Берестяні грамоти.
29. Мініатюра та орнамент рукописної книги Східної Європи. Віліграні.
30. Правила написання листів у XVIII - на поч. XX ст.
31. Методи фотографічного виявлення згаслих текстів.
32. Техніка виробництва паперу та чорнил.
33. Історія в псевдонімах.
34. Імена та прізвища українців.
35. Назви «Русь», «Україна», «українець».
36. Українська національна символіка.
37. Українські печатки козацької доби.
38. Символи науки та освіти в їх історичному розвитку.
39. Герби університетів світу.
40. Монети в побуті, традиціях, обрядах.

41. Паперові гроші в Східній Європі.
42. Топоніміка України у творчості Т.Г. Шевченка.
43. Символи та емблеми навчальних закладів і наукових установ.
44. Система спеціальних історичних дисциплін.
45. Роль спеціальних дисциплін у розвитку історичної науки.
46. Діловодна документація як історичне джерело.
47. Предмет і завдання історичної хронології.
48. Принципи переводу дат із мусульманського на григоріанський календар.
49. Французький республіканський календар.
50. Характерні риси грошового обігу в давньогрецьких містах Північного Причорномор'я.
51. Грошовий обіг на східнослов'янських землях у I тис. н.е.
52. Технологій карбування монет у Середньовіччі.
53. Паперові гроші: історія виникнення та функції.
54. Грошовий обіг у Київської Русі.
55. Історія розвитку нумізматики.
56. Зародження писемності в східних слов'ян.
57. Історія графіки в Східній Європі.
58. Скоропис як вид графіки в Східній Європі.
59. Предмет і завдання філігранології.
60. Топоніміка та її принципи.
61. Предмет і завдання антропоніміки.
62. Походження та значення особових імен. Історичні тенденції розвитку антропонімів.
63. Основні етапи розвитку української антропонімії.
64. Предмет і завдання етніміки. Методи роботи з етніміями.
65. Предмет і завдання археографії.

Технічні засоби навчання
необхідні під час вивчення курсу
«Спеціальні історичні дисципліни»

1. Магнітна дошка та магніти
2. Проектор
3. Комп'ютер (ноутбук) з наступним програмним забезпеченням:
 - Microsoft Office (Word, Power Point, Excel)
 - Media player (VLC, Adobe Flash Player, MKV Player)
 - Adobe Acrobat Reader / Foxit Reader / STDU Viewer
 - Djvu Reader
 - Cool Reader

Методи та засоби діагностики успішності навчання під час вивчення курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

- ✓ поточний контроль за роботою та рівнем знань та вмій через усне та письмове опитування;
- ✓ письмові контрольні та самостійні роботи;
- ✓ тестові завдання;
- ✓ співбесіди на консультаціях;
- ✓ підготовка та захист ІНДЗ (презентація);
- ✓ словник термінів
- ✓ реферат;
- ✓ іспит

Кожен вид робіт дає можливість студенту набрати певну суму балів:

— за активної участі студента на семінарських заняттях, яка включає виступи на семінарських заняттях, тестування, виступи з реферативними повідомленнями, студент може набрати **60 балів**.

— змістовний, вичерпний виступ на семінарських заняттях при опитуванні студента оцінюється в **5 балів**.

— доповнення виступів інших студентів від **1 до 5 балів**.

— виступ із захистом індивідуального науково-дослідного завдання (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **20 балів**.

— написання та захист реферату (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **10 балів**.

— аудиторні письмові роботи з контролю самостійного вивчення теми включають тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової самостійної роботи, складає **5 балів**.

— підготовка словника термінів та понять з дисципліни — **10 балів**.

— складання власного дерева роду — **5 балів**.

— письмові контрольні роботи включають теоретичні питання та тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової контрольної роботи складає **20 балів**.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота																Результат
Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість виду)	Кількість робіт	Кр. № 1		Кр. № 2		Кр. № 3			Кр. № 4			Кр. № 5			
			Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	Тема 11	Тема 12	Тема 13	
Семінарські заняття	5	16	5	10	10	5	5	5	5	5	10	5	5	5	5	80
Контроль на семінарах та лекціях	5	13	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	65
Контрольна робота	20	5		20		20			20			20			20	100
ІНДЗ за заданою тематикою (робота з текстами)	15	3	15	15		15										45
ІНДЗ за заданою тематикою (повідомлення)	5	5		5	5	5			5						5	25
ІНДЗ-практикум робота з джерелом	10	12		10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	120
Глосарій (термінологічний словник)	5	13	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	65
			100		100		100			100			100			500
Підсумковий тест (екзамен) Максимальна кількість = 40 балів	<i>Студент протягом семестру виконує всі передбачені види робіт з курсу, набираючи при цьому певну суму балів. Набрана сума балів множиться на 0,6 та ділиться на 5 кредитів. Отримана кількість балів є допуском до іспиту</i>															

Оцінювання презентації

Правила оформлення презентації:

Підготовка презентації (обсяг презентації – 10-20 слайдів):

№	Критерії оцінювання презентації	Бали
1.	Формулювання актуальності, мети, завдань роботи	2
2.	Інформативність викладеного матеріалу	10
3.	Мовна правильність оформлення презентації	5
4.	Змістовність, чіткість, мовна правильність представлення презентації	3
	ВСЬОГО:	20

Оцінювання реферативної роботи

№	Критерії оцінювання реферативної роботи	Бали
1.	Формулювання актуальності, мети, завдань роботи	1
2.	Виділення головного, суттєвого при розкритті теми	1
3.	Самостійний аналіз опрацьованого матеріалу і висловлення особистого ставлення до явищ та подій, що вивчаються. Авторський варіант вирішення проблеми	4
4.	Підведення підсумків і написання висновків	1
5.	Дотримання умов оформлення реферативної роботи	1
6.	Володіння матеріалом	2
	ВСЬОГО:	10

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на семінарських заняттях

Враховується:

1. рівень осмислення навчального матеріалу;
2. рівень сформованості аналітичних умінь і концептуальних підходів;
3. повнота розкриття питання, логіка викладу, культура мовлення;
4. використання додаткової літератури;
5. порівняння, зв'язок із практикою, висновки.

Бали	Критерії оцінювання
1	2
"Відмінно" – 5	<p>Досконале знання та розуміння понятійного апарату з тієї чи іншої теми, вільне оперування різноманітними класифікаціями.</p> <p>Відповідь на поставлені питання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями. Викладений матеріал має доказовий, логічний і послідовний характер. Студент володіє способами концентрованого викладу матеріалу. Демонструє творче застосування знань при переформатуванні запитання.</p> <p>У відповіді майже не трапляються мовленнєві помилки.</p>
"Добре" – 4	<p>Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Понятійна основа базується на обраній класифікації.</p> <p>Відповідь структурована, проте наявні окремі помилки у послідовності викладу. Недостатньо виваженою та аргументованою є доказова база.</p> <p>Студент вільно оперує знаннями, може застосовувати їх у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді трапляються окремі мовленнєві помилки.</p>
"Задовільно" – 3	<p>Відповідь неповна, фрагментарна. Знання мають недостатньо стійкий та послідовний характер. Вони застосовуються переважно для виконання завдань репродуктивного характеру.</p> <p>У відповідях відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми.</p> <p>Відповідь має формальний характер, відсутня чіткість, структурованість.</p> <p>Студент використовує лише окремі знання у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді наявні фактичні та мовленнєві помилки.</p>

<p>"Незадовільно" – 2</p>	<p>Студент неспроможний відтворити інформацію у певній послідовності. Оперує лише загальними фразами. Відтворює лише окремі фрагменти, називає лише розрізнені факти, дає відповідь у формі висловлювання (судження). Наявні грубі фактичні та мовленнєві помилки.</p>
-------------------------------	--

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на контрольних роботах

Протягом курсу студенти виконують 6 комплексних письмових контрольних робіт.

1 бал	студент може розрізнити об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.
2 бали	студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді.
4 бали	студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.
6 балів	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.
8 балів	студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.
10 балів	студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

12 балів	знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.
14 балів	студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.
16 балів	студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.
18 балів	студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.
20 балів	студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів під час заліку

Згідно з системою комплексної діагностики знань студентів, яка застосовується в університеті з метою стимулювання планомірної та регулярної роботи студентів, а також об'єктивності оцінки їхніх знань діагностика знань здійснюється за бальною системою, яка послідовно переводить бали у звичайну шкалу оцінок.

Максимальна сума балів – 100.

При підрахунку балів враховуються такі види робіт: відповіді при опитуванні, результати тестування, підготовка та виступ із творчим завданням, складання конспекту, оглядів додаткової літератури та ін.

Залежно від балів, отриманих за кожний вид навчальних робіт, студент одержує сукупну суму балів, яка переводиться в оцінку за такою шкалою:

«А»	90-100	<p>якщо студент:</p> <ul style="list-style-type: none"> • постійно готувався до них та згідно з програмою дисципліни глибоко та всебічно розкривав зміст питань, які обговорювалися; • показав вміння: формулювати висновки та узагальнення за питаннями теми, здатність аналізувати навчальний матеріал та проводити аналогії з сучасним економічним розвитком; • аргументовано та логічно викладав матеріал, володіє культурою мови; • проявляв творчий підхід до виконання реферативних повідомлень та творчих завдань; • акуратно оформлював завдання для самостійної роботи; • виконав завдання модульного контролю.
«В»	82-89	<ul style="list-style-type: none"> • розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; • робив узагальнення та висновки з окремих питань; • логічно викладав свої знання; • виконував завдання для самостійної роботи; • виконав завдання модульного контролю. <p><i>але недостатньо використовував додаткову літературу, при усних відповідях не досить повно і аргументовано викладав матеріал, а при письмовому тестуванні - окремі неточності; не проявив творчий підхід до виконання індивідуальних завдань.</i></p>
«С»	75-81	<ul style="list-style-type: none"> • розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; • формулював висновки з окремих питань; • брав участь у виконанні реферативних повідомлень та творчих завдань;

		<ul style="list-style-type: none"> • виконував завдання для самостійної роботи; • виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i></p>
«D»	69-74	<ul style="list-style-type: none"> • відповідав на окремі питання, які обговорювалися; • формулював висновки з окремих питань; • виконував завдання для самостійної роботи; • виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні усних питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання; виконав не всі завдання для самостійної роботи.</i></p>
«E»	60-68	<ul style="list-style-type: none"> • відповідав на окремі питання, які обговорювалися; • виконував завдання для самостійної роботи; • виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях (будуючи свою відповідь на звичайному повторенні навчального матеріалу без його осмислення), тестуванні: не проявляв належної активності на заняттях, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував основну та додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i></p>
«FX»	35-59	<ul style="list-style-type: none"> • поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; • допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях; • поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; • неохайно виконав завдання для самостійної роботи; • не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань; • не виконав завдання модульного контролю.
«F»	1-34	<ul style="list-style-type: none"> • поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; • допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях, тестуваннях; • поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; • не виконав завдання для самостійної роботи; • не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань;

		<ul style="list-style-type: none">• на підсумковому занятті не вміє навіть відтворити зміст окремих питань, передбачених програмою дисципліни;• не виконав завдання модульного контролю.
--	--	---

Для підвищення зацікавленості у навчанні студентів використовується система стимулів.

Заохочення:

- за участь у наукових конференціях – 10 (15) балів;
- участь у предметних олімпіадах, конкурсах – 5 (10) балів;
- інші заходи, що сприяють розвитку знань студентів – 5 балів.

ГЛОСАРІЙ

- Автентичний текст** (від грец. – справжній) – справжній текст оригіналу документа; дійсний, правильний, той, що ґрунтується на першоджерелі.
- Автограф** (від грец. – пишу, креслю, зображую) – власноручний авторський рукописний текст.
- Автоматизована інформаційно-пошукова система** — система пошуку інформації, в якій пошук, оброблення та актуалізація даних відбувається за допомогою комп'ютера.
- Автохтонний** (грец. – місцевий, корінний) – місцевого походження; той, що виник, зародився на місці сучасного проживання, існування.
- Агіографічні твори** (від грец. – святий та пишу) – життя святих, релігійно-повчальні твори, в яких описуються життя та подвиги християнських святих.
- Акт** (лат. дія та документ) – офіційний документ, запис, протокол.
- Актові джерела** — вид документальних джерел, в яких у певній юридичній формі фіксуються певні норми права, економічні чи політичні угоди та договори між приватними особами, особами і державою, державами, державою і церквою, церквами.
- Актуалізована інформація джерел** (від лат. *actualis* – справжній, теперішній, сучасний) – різновид джерельної інформації, яку безпосередньо вилучає, аналізує та використовує історик у науковому дослідженні. В широкому розумінні – весь масив відомостей з тієї чи іншої історичної проблеми, якими оперує сучасна історична наука.
- Амулет** — предмет, якому приписують надприродну здатність оберігати людину, що його носить, від хвороби, нещастя тощо.
- Аналітична критика** (розклад, розчленування) – етап і вид джерелознавчої критики, завданням якої є встановлення об'єктивності та наукової цінності джерела, здобування з нього достовірної інформації.
- Аннали** (лат. *annates* – літописи від *annus* – рік) – одна з форм історичних творів періоду античності та середньовіччя, в яких події описуються за роками.
- Анонімні джерела** (грец. *avcownoc*, – безіменний) – джерела, що набули поширення без імені автора.
- Анотація** (лат. *annotatio* – зауваження, помітка від *annoto* – позначаю) – коротка, стисла характеристика змісту книги, статті, рукопису, документа.
- Апокрифи** (від грец. – таємничий, захований) – релігійні твори, що не визнавалися церквою канонічними й заборонялися.
- Апсида (абсида)** (від грец. – дуга, склепіння) – виступ східної частини хрестово-купольного храму у вівтарі, напівкруглий або гранчастий у плані
- Археографія** (від грец. – стародавній і урафсо – пишу) – спеціальна галузь історичної науки, що вивчає історію публікації історичних джерел, розробляє теорію і методикку їх видання.
- Архетип** — першоджерело; спільне джерело всіх наступних копій.
- Архіви** (лат. *archivum* від давньогрец. *архсіов* – приміщення, в якому засідає уряд, державні служби) – 1) Установи або відділи в установах,

організаціях, на підприємствах, що зберігають документальні матеріали. 2) Комплекс документів, об'єднаних спільністю походження.

Архівознавство — спеціальна галузь історичної науки, система інтегрованих знань про історію, теорію і практику архівної справи.

Атрибуція джерела (лат. *attributio* – приписування) – визначення достовірності джерела, встановлення його авторства, часу та місця створення.

Базиліка — витягнута прямокутна архітектурна споруда, розділена колонами на три—п'ять нефів (частин); є поширеним типом композиції християнських храмів.

Боністика (франц. *bonistique* від *bon* – талон, чек) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає паперові грошові знаки як історичне джерело.

Булла (лат. *bullā* – кулька) – у добу середньовіччя кругла металева печатка, що підвішувалася до документа великого формату; власне документ, скріплений печаткою.

Вербальні джерела (лат. *verbalis* від *verbum* – слово) – тип джерел, в яких інформація зафіксована у словесній формі.

Вірогідність джерела — ступінь відповідності свідчень джерела тим реальним подіям, що в ньому описані.

Вітраж (франц. *vitre* – віконне скло) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла.

Генеалогія (від грец. – родовід) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів, окремих осіб, їхні родинні та інші зв'язки.

Генезис (грец. – породжую, створюю) – походження, виникнення, процес утворення, розвитку.

Генетичний метод — спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на аналізі їхнього генезису й розвитку.

Геральдика (від лат. *heraldus* – оповісник) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає герби як історичне джерело.

Герб (польс. *herb* від нім. *erbe* – спадщина) – символічний розпізнавально-правовий знак, що містить у собі особливі фігури або символічні зображення, створені на підставі точно визначених правил, і є постійним розпізнавальним знаком окремих осіб, родів, товариств, міст, держав.

Герменевтика (від грец. – пояснюю) – тлумачення тексту джерела, необхідне для розуміння і осмислення його змісту.

Гносеологія (від грец. – пізнання та слово, вчення) – вчення про сутність і закономірності пізнання, теорія пізнання.

Гравюра (франц. *gravure* від *graver* – вирізати, висікати) – вид графіки, спосіб розмножування малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, металу, каменю тощо.

Грамота (від грец. – лист, послання) – форма актових, справочинних, особових документів, найбільш поширена в середні віки.

Графіка (від грец. – живопис) – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері олівцем, пензлем, вуглем або відтиснутий на папері з спеціально підготовленої форми, дошки (гравюра, офорт) чи каменю (літографія).

Графіті (італ. *graffiti* – видряпані) – написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами або фарбою на стінах і архітектурних деталях давніх споруд, а також на посудинах та інших твердих матеріалах.

Датування джерела — визначення часу створення джерела, якщо він невідомий.

Джерела особового походження — пам'ятки, авторами яких виступають окремі особи і які їм належать або належали.

Джерело історичне — носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності.

Джерелознавство історичне — спеціальна галузь наукових історичних знань, що розробляє теорію й методику вивчення та використання в історичних дослідженнях джерел, вивчає їх походження, склад, структуру, а також функціонування джерельної бази історичної науки.

Джерельна база історичної науки — сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання.

Джерельна інформація — сукупність наявних у джерелі типів інформації та стійких зв'язків між ними, які забезпечують його цілісність та здатність бути основою для отримання наукового фактичного знання.

Дипломатика — спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження, форму і зміст актових джерел (офіційних та приватних), методику їх опрацювання.

Діахронія — вивчення історичного розвитку якогось явища, фактів у цілому.

Документальні джерела (лат. *documentum* – вірець, посвідчення, доказ) – рід писемних джерел, що утворився у процесі діяльності різноманітних державних, громадських, приватних установ, підприємств, організацій.

Домінанта — головний, пануючий принцип, ідея, ознака; найважливіша складова частина.

Достовірність джерела — якісна характеристика джерела що засвідчує його вірогідність та відповідність змісту реальних явищ подій.

Евристика джерелознавча - спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорії і методику пошуку джерельної інформації.

Електронний документ — документ, зафіксований засіб електронної техніки, ознайомлення зі змістом якого можливе за допомогою комп'ютера.

Емблема — предмет, зображення, що умовно або символічно виражає внутрішню ідею, поняття.

Епіграфіка — спеціальна історична дисципліна, що вивчає давні й середньовічні написи на твердих матеріалах (мармурі, металі, кераміці, дереві та р.).

Епістола — лист, послання.

Епістолярні джерела — один із видів джерел особового походження, приватне листування.

Епітафія — надгробний напис.

Естамп — твір друкарської графіки, відбиток на папері, шовку та інших матеріалах(гравюра, офорт, літографія).

Зброєзнавство — спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію розвитку зброї, військової техніки, їхнього виробництва та застосування, а також історію збройного мистецтва. Зразки зброї та військової техніки розглядаються як історичні джерела для вивчення рівня розвитку суспільства, його матеріальної культури.

Зображальні джерела — тип історичних джерел, в яких інформація зафіксована у вигляді зображення.

Іконографія — спеціальна історична дисципліна, що розробляє прийоми та методи визначення достовірності зображень історичних подій та осіб, їхньої атрибуції, датування з метою використання отриманих даних в історичних працях.

Іконопис — вид культового станкового живопису (ікони). У християнстві ікона — зображення святих (живописне, мозаїчне, рельєфне), об'єкт релігійного культу.

Інвентарні описи — господарські описи міст, замків, королівських чи поміщицьких маєтностей, що проводилися упродовж XV — першої половини XIX ст. на території Польщі, Правобережної України, Білорусі та Литви.

Інкунабули — книги, видані з початку книгодрукування в Європі (з 40-х років XV ст.) до 1500 р.

Інтерполяція — 1) У джерелознавстві — фальсифікована вставка в оригінальний текст. 2) Неавторські вставки слів, речень або чисел у тексті під час переписування, опрацювання рукописів, копіювання географічних карт тощо.

Інтерпретація (лат. *interpretatio* від *interpretor* —роз'яснюю, перекладаю) — пояснення, тлумачення, розкриття змісту джерела.

Історичні залишки (рештки) — пам'ятки матеріальної і духовної культури (законодавчі акти, грамоти, універсали, службове листування та ін.), що виникли у процесі розвитку самих подій.

Історичні традиції (перекази) — пам'ятки минулого (спогади, щоденники, дорожні нотатки, інформаційні жанри періодики), що склалися на основі вражень їх авторів від подій і прямого впливу на ці події, як правило, не мали.

Історіографічні джерела — група джерел, що відбивають історіографічні факти, тобто факти з історії історичної науки, і дають можливість вивчити суспільні умови розвитку історичної науки, процес збагачення історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті, зокрема у формуванні історичної свідомості людей.

Історіографія — спеціальна галузь наукових знань, що вивчає історію історичної науки.

Картографічні джерела — вид зображальних джерел, що являють собою умовні зображення на папері чи іншому матеріалі різноманітних природних, географічних, політичних та соціально-економічних явищ.

Кінофотовідеодокументальні (аудіовізуальні) джерела — різновид зображальних джерел, представлених фотографіями, кінофільмами, відеозаписами.

Класифікаційна схема (модель) — сукупність тих чи інших параметрів групування джерел за обраними домінуючими ознаками з метою їх дослідження і здобуття найповнішої і найдостовірнішої інформації.

Класифікація джерел (від лат. *classis* – розряд та *ficatio* від *facio* – роблю) – поділ всієї маси джерел на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи.

Кластерний аналіз — поділ джерел на різні класи (групи, кластери, таксони), кількісний і якісний, склад яких встановлюються дослідником під час аналізу джерел.

Клейноди – відзнаки та атрибути влади української козацької старшини XVI-XVIII ст.

Кліше (франц. *cliche* – відбиток) – форма високого друку, що застосовується для поліграфічного відтворення ілюстрацій.

Кодикологія (від лат. *codex* – книга) – наукова дисципліна, що вивчає рукописні книги.

Компіляція (лат. *compilatio* – крадіжка, грабіж від *compilo* – грабую) – 1) Метод створення літописних пам'яток, що склалися з уривків різних літописів (літописна компіляція). 2) Неоригінальна, несамостійна наукова чи літературна праця, побудована на використанні чужих творів.

Компути (від лат. *computo* – обчислюю) – переписи дворів козаків з відомостями про їхнє майнове становище, проходження військової служби.

Конвенціональні джерела (від лат. *conventio* – угода) – джерела умовних позначень (ноти, знаки математичної, хімічної, фізичної символіки та ін.).

Контамінація (від лат. *contaminatio* – змішування) – поєднання текстів різних редакцій одного й того самого твору.

Конха — напівкупольне склепіння архітектурної споруди, що перекриває апсиду.

Криптонім — літера або літери, які замість підписів ставлять іноді автори під своїми творами.

Критерій — мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації.

Купол — просторова несуча конструкція опуклого покриття круглої, еліптичної або багатокутної у плані споруди. Інша назва — *Баня*.

Латентна джерельна інформація — прихована (закрита) джерельна інформація.

Лінгвістичні джерела (від лат. *lingua* – мова) – один із видів вербальних джерел, пам'ятки мови.

Літописи — вид наративних джерел, характерною особливістю яких є описання подій у хронологічній послідовності.

Логічна критика — вид джерелознавчої критики, що полягає у перевірці достовірності джерела шляхом зіставлення вміщеної у ньому інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій.

Люстрації – періодичні описи державних маєтків, міст, замків, які проводились у Речі Посполитій упродовж XVI–XVII ст. з метою оцінки господарсько-фінансового стану королівських маєтностей для встановлення державного податку – кварти.

Манускрипт (лат. *manuscriptum* від *manus* – рука і *scribo* – пишу) – давні й середньовічні рукописи на папірусі, пергаменті, пізніше – папері.

Маргіналії (від лат. *margo (marginis)* – край, межа) – примітки на полях книги.

Масові джерела — комплекси джерел, що характеризуються певною повторюваністю, типовістю і однорідністю вміщеної в них інформації.

Машиночитаний документ (від лат. *machina* – пристрій, знаряддя, споруда) – закодований документ (магнітний диск, магнітна стрічка, перфокарта, перфострічка), зміст якого може бути розшифрований за допомогою машини.

Мемуари (спогади) (франц. *memoires* від лат. *memoria* – пам'ять) – вид оповідних джерел особового походження, що створюються на основі зафіксованих у пам'яті авторів вражень про події, учасниками чи свідками яких вони були.

Менталітет — світосприймання, психологія, наприклад, національний менталітет.

Методика джерелознавства — система знань про методи, засоби, правила здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, визначенням достовірності та інформаційної цінності, а також наступним використанням з метою отримання науково перевіреної, об'єктивної інформації.

Методологія джерелознавства — система теоретичних знань і наукових принципів, на основі яких формуються метод і методика джерелознавчого дослідження.

Метрологія — спеціальна історична дисципліна, яка вивчає розвиток систем мір, що існували в минулому, встановлення реального обсягу мір, розгляд їх кількісного співвідношення, відповідності сучасним метричним вимірам.

Мініатюра (франц. *miniature* від лат. *minium* – кіновар або сурик) – твір образотворчого мистецтва невеликого розміру на дереві, металі, порцеляні, папері, що потребує витонченої техніки виконання. Мініатюрою називають також живописні зображення, що прикрашали та ілюстрували середньовічні рукописні книжки у вигляді заставок або на всю сторінку.

Мозаїка (франц. *mosaique* від лат. *musivum*, буквально – присвячене музам) – сюжетні або орнаментальні композиції, виконані з природних каменів, смальти, керамічних плиток.

Монументальне мистецтво (лат. *monumentalis* від *monco* – нагадує) – вид образотворчого мистецтва, розрахований на масове сприйняття в ансамблі з архітектурою чи природним оточенням. Монументальне мистецтво поєднує архітектурні та скульптурні монументи й пам'ятники на площах і вулицях, настінні розписи (монументальний живопис) тощо.

Неф — простір між двома рядами вертикальних опор в інтер'єрі базилікальних храмів; витягнуте у довжину культове приміщення (або частина його), відокремлене рядом колон.

Нумізмати́ка (лат. *numisma* – монета від грец. *νομίσμα*) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає монети, монетне виробництво, історію грошового обігу та техніку монетної справи, методи їх використання як джерела.

Об'єкт (від лат. *objectus* – предмет) – 1) Зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості і є предметом пізнання, практичної дії суб'єкта. 2) Одне з основних понять теорії науки, у тому числі джерелознавства.

Ономастика (від грец. *ονομαστική* – ім'я, назва) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні імена, їх походження, структуру і тлумачення у взаємозв'язку з історичним процесом.

Онтологія — розділ філософії, вчення про буття, що досліджує загальні основи, принципи буття, його структуру і закономірності.

Оповідні джерела — рід усних та писемних джерел, характерною особливістю яких є фіксація інформації у вигляді розповіді у довільній формі про події та явища суспільно-політичного, соціально-економічного й культурного життя.

Ордер — документ, що містить наказ, розпорядження державного органу про вчинення тих чи інших дій.

Оригінал документа (від лат. *originalis* – первісний, природжений) – 1) Первинний, вихідний документ. 2) Справжній документ, рукопис на відміну від копії або підробки, фальсифіката.

Орнамент (від лат. *ornamentum* – оздоба, прикраса) – візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів.

Офорт (від франц. *eau-forte* – азотна кислота) – спосіб гравіювання на металевій пластині за допомогою методу протравлювання азотною кислотою; гравюра, виготовлена в техніці офорта.

Палеографія — спеціальна історична дисципліна, що вивчає стародавню писемність, її еволюцію, характерні особливості, зовнішні ознаки рукописних пам'яток.

Палеотип — умовна назва книг, виданих в Європі у першій половині XVI ст.

Пергамент (від назви стародавнього міста Пергама в Малій Азії) — документ, написаний на спеціально обробленій шкірі молодих тварин.

Періодична преса — вид комплексних джерел, представлений газетами, журналами та іншими періодичними виданнями.

Петрогліфи — стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер; джерела для вивчення господарства, побуту, культури стародавніх народів.

Печатки — штампи, що вирізані на твердому матеріалі (камені, металі та ін.), матриці, а також їх відбитки (на золоті, сріблі, свинці, воску, сургучі, папері). Основною функцією печаток є засвідчення достовірності документів. Як історичні джерела вивчаються сфрагістикою.

Писемні джерела — тип історичних джерел, визначальною ознакою яких є письмова фіксація інформації.

Піктограма — малюнкове зображення предметів, понять, що заміняло слово.

Поведінкові джерела — тип джерел, в яких історична інформація зберігається у формі традиційних норм поведінки людей певної етнічної спільноти за тих чи інших життєвих ситуацій.

Повнота джерела — здатність джерела відбивати основний зміст, суттєві риси й особливості відображуваних подій, явищ.

Позаджерельна інформація — сукупність знань і настанов, які використовуються істориком, впливають на його дослідження і не здобуваються ним безпосередньо з історичних джерел.

Поліхромія — багатобарвність творів декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури та архітектури.

Портрет — зображення конкретної людини або групи людей; жанр образотворчого й фотомистецтва.

Потенційна інформація джерел (від лат. *potentia* – сила) – різновид джерельної інформації, що залишилася не використаною у наукових дослідженнях.

Предмет — 1) Речове джерело. 2) Одне з основних понять теорії науки, зокрема джерелознавчого дослідження.

Привілей — 1) Перевага, пільга, право, надане законом окремим особам, групам людей або певному станові. 2) Грамота, якою за часів середньовіччя стверджувався привілей.

Псевдонім — вигадане ім'я або прізвище, яке використовують для заміни справжнього власного прізвища письменники, журналісти, політичні діячі, вчені, актори.

Ревізії (від лат. *revisio* – перегляд) – переписи населення податкових станів; офіційні документи описово-статистичного характеру.

Регламент (фр. *reglement* від лат. *regula* – правило) – система правил, що регулюють порядок організації і діяльності певних установ.

Реєстр (польс. *rejestr* від лат. *regesta* – списки, перелік) – список, опис, перелік, а також книга для запису справ, документів, майна, земельних володінь, осіб тощо.

Рельєф (франц. *relief* від лат. *relevo* – піднімаю) – скульптурне зображення на площині (наприклад, барельєф, горельєф). Може бути самостійним твором скульптури або частиною архітектурної композиції.

Репрезентативність (від лат. *representatio* – наочне зображення) – один із показників повноти джерельної інформації для вивчення певної проблеми.

Рескрипт (лат. *rescriptum* від *rescribo* – відповідаю у письмовій формі) – акт монарха на ім'я певної службової особи з покладанням на неї тих чи інших доручень, висловлюванням подяки, оголошенням про нагороду.

Ретроспекція (від лат. *retro* – назад і *specto* – дивлюсь) – 1) Погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень тощо. 2) Спосіб розгляду суспільних ідей, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення у ньому первісних тенденцій, властивих сучасності. Ретроспективний – звернений у минуле, присвячений розгляду минулого.

Речові джерела — тип історичних джерел, інформація в яких фіксується у предметній формі.

Ротонда — кругла у плані архітектурна споруда.

Синопис — загальний огляд, зведення різноманітних поглядів з певного питання; термін уживають переважно щодо історичних та релігійних творів. «Синопис» («Київський синопис») — перший нарис історії України від найдавніших часів до останньої чверті XVII ст., уперше виданий 1674 р. Києво-Печерською друкарнею.

Синтетична критика — етап і вид джерелознавчої критики, зміст якої пов'язаний з формуванням комплексу джерел і здобуванням із нього сукупності наукових фактів як основи для достовірних дослідницьких висновків.

Справочинні (діловодні) джерела — вид документальних джерел, що створюються у процесі функціонування державних, суспільних, приватних установ та організацій і мають офіційний, діловий характер.

Статистичні джерела (англ. *statistics* від лат. *status* — стан, становище) — вид історичних джерел, що містять інформацію, яка характеризує кількісні закономірності суспільного життя у нерозривному зв'язку з їхнім якісним змістом. Охоплюють різноманітні за змістом та формою носії інформації, що виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності.

Суб'єкт (від лат. *subjectum* — підкладене) — людина, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і впливає на нього у своїй практичній діяльності.

Сувій — старовинний рукописний документ, згорнутий у рулон.

Сфрагістика (сігіллографія) — спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки як історичне джерело.

Текстологія (від лат. *textum* — зв'язок, сполучення) — історико-філологічна дисципліна, що вивчає тексти писемних джерел переважно періоду середньовіччя.

Теорія джерелознавства — розділ джерелознавства, який включає систему наукових знань про об'єктивно-суб'єктивний характер історичного джерела, пізнання його соціальної та гносеологічної природи.

Типи історичних джерел — групи джерел, що мають споріднений спосіб передачі відомостей або близькі за змістом, формою, походженням.

Типологія — класифікація предметів або явищ за спільними ознаками.

Усні джерела — тип історичних джерел, в яких інформація зберігається у вигляді усної традиції і передається з покоління в покоління із уст в уста.

Фактична критика (від лат. *factum* — зроблене) — вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами.

Фалеристика (від лат. *falerae* — металева прикраса, бляха) — спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію орденів, відзнак, медалей, хрестів, виникнення та розвиток нагородної системи, а також відповідні документи та статистику.

Фальсифікація (лат. *falsificatio* – підробка) – умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів, джерел.

Фасцикула — справа, що складається з документів різного змісту, розміщених за іними реєстраційними номерами, і являє собою одну або кілька зв'язок.

Феномен (грец. *φαινόμενον* – те, що з'являється) – виняткове, незвичайне, рідкісне явище.

Фібула — металева застібка для одягу, яка водночас слугувала прикрасою у стародавньому світі та в період раннього середньовіччя.

Філігрань (італ. *filigrana* від лат. *filum* – нитка і *granum* – зерно) – водяні знаки на папері.

Фонічні джерела (від грец. (*φωνή*)– вимовляю, звучу) – окрема група звукових історичних джерел, носіями яких виступають фонограми, різного роду технічні звукозаписи текстів, музичних творів, інших звукових проявів, що створюються у процесі життєдіяльності людства.

Фреска (від італ. *fresco* – свіжий) – техніка живопису водяними фарбами по свіжій штукатурці; твір, виконаний такою технікою.

Фронтиспіс — ілюстрація, розташована на початку книжки, поруч із титульною сторінкою.

Хартія — 1) Старовинний рукопис, а також матеріал (зокрема, папірус або пергамент), на якому його написано; 2) Документ, що засвідчував певні права або привілеї доби середньовіччя.

Хроніки — історичні твори періоду середньовіччя, поширені у Візантії та Європі, що мали значний вплив на давньоруське літописання.

Хронографи — середньовічні твори з всесвітньої історії, що містили відомості історичного, літературного та географічного характеру.

Хронологія історична — спеціальна історична дисципліна, що вивчає системи літочислення у різних народів та способи переведення дат на сучасне числення часу.

Цензура — контроль офіційної влади за змістом, випуском у світ та розповсюдженням друкованої продукції, творів сценічного, образотворчого та кіномистецтва з метою не допустити чи обмежити поширення ідей, інформації, що визначаються владою як небажані або шкідливі.

Циркуляр — письмове розпорядження директивного характеру, яке надсилають підвідомчим установам або підлеглим службовим особам.

Рекомендована література

Базова

1. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. - Луцьк : ДУ імені Лесі Українки, 1997.
2. Бурков В. Фалеристика: Учебное пособие. - Л., 1985.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. - М., 1990.
4. Введенський А.О., Дядиченко В.А., Стрельський В.І. Допоміжні історичні дисципліни: Навч. посібник. - К., 1963.
5. Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. - К., 1988.
6. Ермолаев И. Историческая хронология. - М., 1967.
7. Зайцев Б.П., Куделко С.М., Посохов С.И. Материалы к практическим занятиям по исторической хронологии. Методические указания. - Харьков, 1992.
8. Каменцева Е., Устюгов А. Русская метрология. - М., 1975.
9. Каменцева Е.И. Хронология. - М., 1967.
10. Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика. - М., 1974.
11. Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. - Львів, 1975.
12. Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. - М., 1984.
13. Лакиер А.Б. Русская геральдика. - М., 1990.
14. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. - М.: Владос, 2003.
15. Пирко В.А. Русская палеография. - К., 1991.
16. Пронштейн А.П. Использование вспомогательных исторических дисциплин при работе над историческими источниками. - М., 1972.
17. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Вспомогательные исторические дисциплины: Учеб. пособие. - М., 1973.
18. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. - М., 1981.
19. Рейсер С.А. Палеография и текстология нового времени. - М., 1970.
20. Сокирко О.Г. Українська кирилична палеографія XI - ХУІІІ ст.: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей. - Київ : Видавець Олег Філюк - «КНТ», 2016. - 144 с., іл.
21. Специальные исторические дисциплины. - К., 1992.
22. Тхоржевский Р.И. Отечественная бонистика. - К., 1998.
23. Цыбульский В. Календари и хронология стран мира. - М., 1982.
24. Черепнин Л. Русская метрология. - М. : Наука, 1994.
25. Шерман И.Л. Русские исторические источники X - ХVІІІ вв. - Харьков, 1959.
26. Янин В. Очерк комплексного источниковедения. - М., 1977.

Допоміжна

65. Александров П. Українська монета: історія і сучасність // Старожитності. - 1994. - Число 3-4, 5-6.
66. Бережков Г. Хронология русского летосчисления. - М., 1963.

67. Бикарман З. Хронология древнего мира. - М., 1976.
68. Варшавчик М.А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник // Вопросы истории. - 1968. -№ 10.
69. Велесова книга. - К., 1990
70. Вопросы собирания, учета, хранения и использования документальных памятников истории и культуры. - М., 1982.
71. Вспомогательные исторические дисциплины. Хронология: Рек. указ. лит. / Сост.: Б.П. Зайцев, Ю.Г. Шевченко. - Харьков, 1984.
72. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. - К., 1977.
73. Гербы и флаги стран мира.-М., 1957
74. Гречило А. Земельна геральдика // Пам'ятки України. - 1991. -№ 3.
75. Джерелознавство історії України: Довідник. - К., 1998.
76. Допоміжні історичні дисципліни. Програми педагогічних інститутів. - К., 1990
77. Драчук В. Рассказывает геральдика.- М., 1977.
78. Драчук В.С. Таємниці геральдики. - М., 1974.
79. Дружинин Н.М. К вопросу о подборе и обработке исторических источников // Источниковедение отечественной истории. - М., 1983. - Вип. 1.
80. Дьяченко А.Г., Зайцев Б.П., Михеев В.К. Нумизматические памятники Белгородской и Харьковской областей. - Белгород, 1990.
81. Дьячков А.Н., Узденников В.В. Монеты России и СССР: Определитель. - М., 1978.
82. Енциклопедія українознавства. - Львів : Молоде життя, 1994.
83. Жуковская Л.П. Развитие славянорусской палеографии (в дореволюционной России и СССР). - М., 1963.
84. Зварич В.В. Нумізматичний словник. - Львів, 1993.
85. Иванов Г.М. Исторический источник и историческое познание (Методологические аспекты). - Томск, 1973.
86. Исторические дисциплины: Краткий библиографический справочник-указатель. - К., 1990.
87. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма.- М., 1965
88. Казаманова Л.Н. Введение в античную нумизматику. - М., 1969.
89. Карский Е. Славянская кирилловская палеография.- М., 1979.
90. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. - М., 1987.
91. Корнева И.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. - М., 1969.
92. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971.
93. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV - XVII ст. К., 1981.
94. Котляр М.Ф. Шукачі та дослідники скарбів. - К., 1971.
95. Лакиер А. Русская геральдика. - М., 1990.
96. Лукомский В., Модзольевский В. Малороссийский гербовник. - К., 1993.

97. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI - поч. XX ст.). К., 1992.
98. Мурзаев З.М. География в названиях. - М., 1979.
99. Правила издания исторических документов в СССР. - М., 1969.
100. Принципы топонимики. - М., 1964.
101. Пронштейн А.П. Методика исторического исследования. - Ростов н/Д., 1971.
102. Румянцева В. Історія карбована в гербах. -К., 1987
103. Румянцева В. Эмблемы земель и городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986.
104. Рилов И., Соболин В. Монеты России и СССР: Каталог. - М., 1994.
105. Свешніков І.К. Звенигородські грамоти // Дзвін. - 1992.-№ 6.
106. Селешников С.И. История календаря и хронология. - М., 1977.
107. Семар Г.М. Среди монет. - М., 1990.
108. Семешников С. История календаря и хронология. - М., 1977.
109. Сергійчук В. Національна символіка України. - К., 1992.
110. Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII - XIX вв. - М., 1981.
111. Соболева Н.А. Старинные гербы российских городов. - М., 1985.
112. Сохань П. Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи // Вісник Академії наук УРСР. - 1993. - № 6.
113. Спеціальні історичні дисципліни. Зведений бібліогр. довідник-покажчик: Нумізмати́ка, сфрагісти́ка. - К., 1997. - Число 2.
114. Старцев П.А. О китайском календаре // Историко-астрономические исследования. - 1975. - Вып. 12.
115. Стрельский В., Титаренко П. Історія календаря и хронології. - М., 1975.
116. Суперанская А.В. Имя через века и страны. - М., 1990.
117. Сухомлин Т.Д. Питання антропоніміки в Українській мові: Навч. посібник. - Дніпропетровськ, 1975.
118. Титаренко П. Історія календаря в Росії й на Україні в зв'язку з загальною історією календарів. - К., 1972.
119. Унбегаун Б.О. Русские фамилии. - М., 1989.
120. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод. - М., 1983.
121. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата. - М., 1993.
122. Хренов Л., Голуб И. Время и календарь. - М., 1989.
123. Хронологический справочник (XIX-XX века).-М., 1984
124. Худаш М.Л. З історії української антропоніміки. - К., 1977.
125. Черепнин Л.В. К вопросу о методологии и методике источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин // Источниковедение отечественной истории. - М., 1973. - Вып. 1.
126. Черепнин Л.В. Русская палеография. - М., 1956.
127. Шевелев Л.Е. Источниковедение и вспомогательные исторические дисциплины: К вопросу о их задачах и роли в историческом исследовании // Вспомогат. ист. дисциплины. - 1981. - Т. 13.

128. Шевченко Ф.П. Археографія у зв'язках із спеціальними історичними дисциплінами // Укр. археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. - К., 1988.
129. Щелоков А. Монеты СССР: Каталог. - М., 1989.
130. Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. Период феодализма. - М., 1979.

15. Інформаційні ресурси

1. <http://heraldy.com.ua/>
2. <http://www.tyachiv-rda.org/>
3. <http://uht.org.ua/ua/>
4. <http://www.mirnagrad.ru>

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ

Опубліковані джерела

1. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы [в 3-х т]. – Т. 2. 1648-1651 годы. – М.: Наука, 1954. – 559 с.
2. Документы об Освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг / [укл. О.П. Иванов]. – К.: Знання, 1965. – 656 с.

Монографії, підручники, посібники

3. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов– К.: Наука, 1995. – 173 с.
4. Антонович В. Коротка історія Козаччини / В. Антонович. - К.: Наукова думка, 1991. – 157 с.

Наукові статті

5. Голобуцький В.О. Богун Іван / В.О. Голобуцький // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С.168.
6. Горобець В. М. Українська зовнішня політика після Переяслава: стратегічні цілі та тактичні відступи другої половини 1655 р. / В.М. Горобець // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 32-44.

Інтернет-джерела

7. Гурбик А. Іван Богун. Історична довідка / А. Гурбик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ivan-bogun.iatp.org.ua/articles.gyrbik.html>
8. Егорова І. Іван Богун, стихи и памятник. Евгения Лещук «материализирует» память о славном сыне Украины. / И. Егорова // Ежедневная украинская газета «День». – 2005. – № 178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kiev.ua>

Схема аналізу історичного джерела

Типологія	Типи джерел	
За способом кодування та відтворення інформації	Речові	
	Словесні (усні та писемні)	
	Зображальні	
	Звукові (фонічні)	
	Поведінкові	
	Конвенціональні та ін.	
За змістом	Соціально-економічні (господарські)	
	Політичні	
	Правничі	
	Культурологічні	
	Релігійні та ін.	
За походженням	Особові	
	Колективні	
	За фондоутворювачем і т. ін.	
За хронологічно географічною ознакою	Історичні епохи, періоди	
	Регіони, країни і т. ін.	
За формою	Будівлі	
	Літописи	
	Картини	
	Кінофільми і т. ін.	

ПАЛЕОГРАФІЯ III (русская).

НСКОМНБЪСЛОКО
 НСЛОКОБЪОТЪ
 БЛ·НБЪБЪ
 СЛОВОДЪСЕБЪ
 НСКОМНОУ

1. Успенъ XI в. (Острогирова Евангелие 1050 г.).

СЛЪСЪГЛАДАВТЪНЪТЪ
 ЛЕСЪНЫМЛН РЕКЪШЕ
 ПОЛЫСЛАМЕЛОЖЕТЪ
 НКЪТОЖЕОТЪСЪЩН
 ОТЪСЕКЕНЪНЕПОРАБО

2. Успенъ XI в. (Наборный Святослава).

Всмихъ Казы Кандъ Шанскаго Успенскаго Топки Святи
 Шонни Казы Ибелари Хри Шонногъ Святи Шонни
 Покрзанногъ Иакоуражанногъ И Свирногъ Црква
 Ибелнишъ Иакоуражанногъ Ибелнишъ Црква
 Цре Свхъ Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ

3. Московскыя евангелии XVII в. (Успенскыя Богомыслиа).

Свѣтъ въ время поидѣтъ ѿкъдѣста пошла
 скама земля и то въ кне въ тѣмъ а уапервъ кне въ
 и ѿкъдѣста кама земля мѣстѣ а естъ : : :
 ена уи мѣ по вѣтъ спѣ по потопѣ пероме ена
 по ена радѣтѣмъ ша земля мѣстѣ а етъ
 и мѣстѣ а етъ спѣ по вѣтъ спѣ по вѣтъ спѣ

4. Успенъ XIV в. (Давригненскыя аборны).

и аи ѿ патъ и при а е а въ ѿло
 аи мерю и стополи сѣ въ тѣ въ
 рисла рѣ и поидѣ кне въ мѣску по
 сла въ по вѣтъ и при а е а дорогову
 лю и а до а да тѣ уоис вѣтъ и
 поидѣ на а да а кѣ градъ и а да въ
 тѣ а вѣ рѣ сѣ а градъ а а а по мо
 шѣ а вѣ сѣ а тѣ а въ ша а вѣ кне мурѣ

4. Подууотскыя XIV в. (Давригненскыя аборны).

спраданіе . сты а глаз . и прѣкъ
 и стѣн . и мѣстѣ . и мѣстѣ . и прѣкъ
 ны шѣ . въ доу го жѣши . моу нѣжѣ
 тѣ рѣ пѣ и аи стѣ пѣ и исправленіѣ
 ѿво вѣ на а да сѣ мѣсто . сѣ вѣ рѣ кне стѣ
 а сѣ го уѣ тѣ а ѿ гѣ бѣ кне а жѣ о нѣ зѣде .
 и нѣ гѣ вѣ рѣ и . и кне мѣстѣ тѣ . и аи мѣ

5. Подууотскыя XVI в. (Манастир Магарин).

Всмихъ Казы Кандъ Шанскаго Успенскаго Топки Святи
 Шонни Казы Ибелари Хри Шонногъ Святи Шонни
 Покрзанногъ Иакоуражанногъ И Свирногъ Црква
 Ибелнишъ Иакоуражанногъ Ибелнишъ Црква
 Цре Свхъ Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ
 Цркви И Свхъ Иакоуражанногъ Цркви И Свхъ

7. Юго-западная рукопись XVI в.

Глаголица

1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	ⲕ	Ⲙ	ⲙ	Ⲏ	ⲏ	300	тврдо
Ⲑⲓ	ⲑⲓ	Ⲓⲓ	ⲓⲓ	Ⲕⲓ	ⲕⲓ	Ⲙⲓ	ⲙⲓ	Ⲏⲓ	ⲏⲓ	400	ук
Ⲑⲓⲓ	ⲑⲓⲓ	Ⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓ	ⲕⲓⲓ	Ⲙⲓⲓ	ⲙⲓⲓ	Ⲏⲓⲓ	ⲏⲓⲓ		ферт
Ⲑⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓ	500	фита
Ⲑⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓ	600	хер
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓ	700	от
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	900	ци
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	1000	червь
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	800	ша
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		шта
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		ер
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		еры
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		ерь
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		яТЬ
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		Ю
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		ЮС БОЛЬШОЙ
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		ЮС МАЛЫЙ
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ		ижица
Ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲑⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲕⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲙⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	Ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	ⲏⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ	30	дьервь

Кириллица

Аа Бб Вв Гг Дд Ее
аз буки веде глаголь добро есть

Жж Зз Ии Ёё Кк Лл
живете зело земля иже и како люди

Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт
мыслете наш он покой рцы слово твердо

Уу Фф Хх Цц Чч
оник ук ферт хер от цы червь

Шш Щщ Ъ ъ Ы ы Ь ь Ъ Ѫ Юю Яа
ша ща ер еры ерь ять ю я

Ѡ ѡ Ѣ ѣ Ѥ Ѧ ѧ Ѩ ѩ Ѫ ѫ Ѭ ѭ Ѯ ѯ Ѱ ѱ Ѳ ѳ Ѵ ѵ Ѷ ѷ Ѹ ѹ
омега юс малый кси пси фита ижица

Відповідність глаголиці та кириллиці цифровим значенням

глаголиця		кириллиця		название буквы		произношение	
буква	число	буква	число	ст.-сл.	ц.-сл.	ст.-сл.	ц.-сл.
†	1	а	1	азъ	аз	а	а
Ѳ	2	б	-	боукы	буки	б	б
Ѵ	3	в	2	вѣдѣ	веди	в	в
Ѷ	4	г	3	глаголи	глаголь	г	г
Ѹ	5	д	4	добро	добро	д	д
Ѻ	6	ѐ, ё	5	ѣсть	есть	йэ, э	йэ, 'э
Ѽ	7	ж	-	живѣте	живёте	ж'	ж
Ѿ	8	ѣ, ѓ	6	ѣло	зело	дз'	з
Ѻ	9	з, ѓ	7	земла	земля	з	з
Ѽ, Ѿ	10	и	10	иже	йже	и	и
Ѻ	20	і, ѡ	8	ижен, и	и	и	и
Ѽ	30	(ѣ) ⁴	-	дєрвѣ, ѣрвь	-	г'	-
Ѽ	40	к	20	како	како	к	к
Ѽ	50	л	30	люднѣ	люди	л	л
Ѽ	60	м	40	мыслѣте	мыслете	м	м
Ѽ	70	н	50	нашь	наш	н	н
Ѽ	80	о	70	онъ	он	о	о
Ѽ	90	п	80	покои	покой	п	п
Ѽ	100	р	100	ръци	рцы	р	р
Ѽ	200	с	200	слово	слово	с	с
Ѽ	300	т	300	тврьдо	твёрдо	т	т
Ѽ	400	ѵ, ѷ	400	ижица	йжица	и, в	и, в
Ѽ	400	оу	400	оукъ	ук	у	у
Ѽ	500	ѣ	500	оникъ			
Ѽ, Ѽ	500	ф	500	фрътъ	ферт	ф	ф
Ѽ	600	х	600	хѣръ	хер	х	х
Ѽ	700	ѡ	800	отъ	омега	о	о

Позначення чисел в писемних джерелах до XVIII ст.

Δ	1	ΔΙ	11	Ξ	60	Τ	300
Β	2	ΒΙ	12	Ο	70	Υ	400
Γ	3	ΕΙ	15	Π	80	Φ	500
Λ	4	<i>umg.</i>		Ψ	90	Χ	600
Ε	5	Κ	20	Ρ	100	Ψ	700
Σ	6	ΚΑ	21	ΡΑ	101	Ω	800
Ζ	7	<i>umg.</i>		ΡΑΙ	111	Ϛ	900
Η(Η)	8	Λ	30	ΡΚΑ	121	Δ ≠	1000
Φ	9	Μ	40	<i>umg.</i>		ΔΔ ≠	1001
Ι	10	Η(N)	50	ϛ	200	Β ≠	2000

Ⓐ

10 000

Ⓒ

300000

Ⓐ

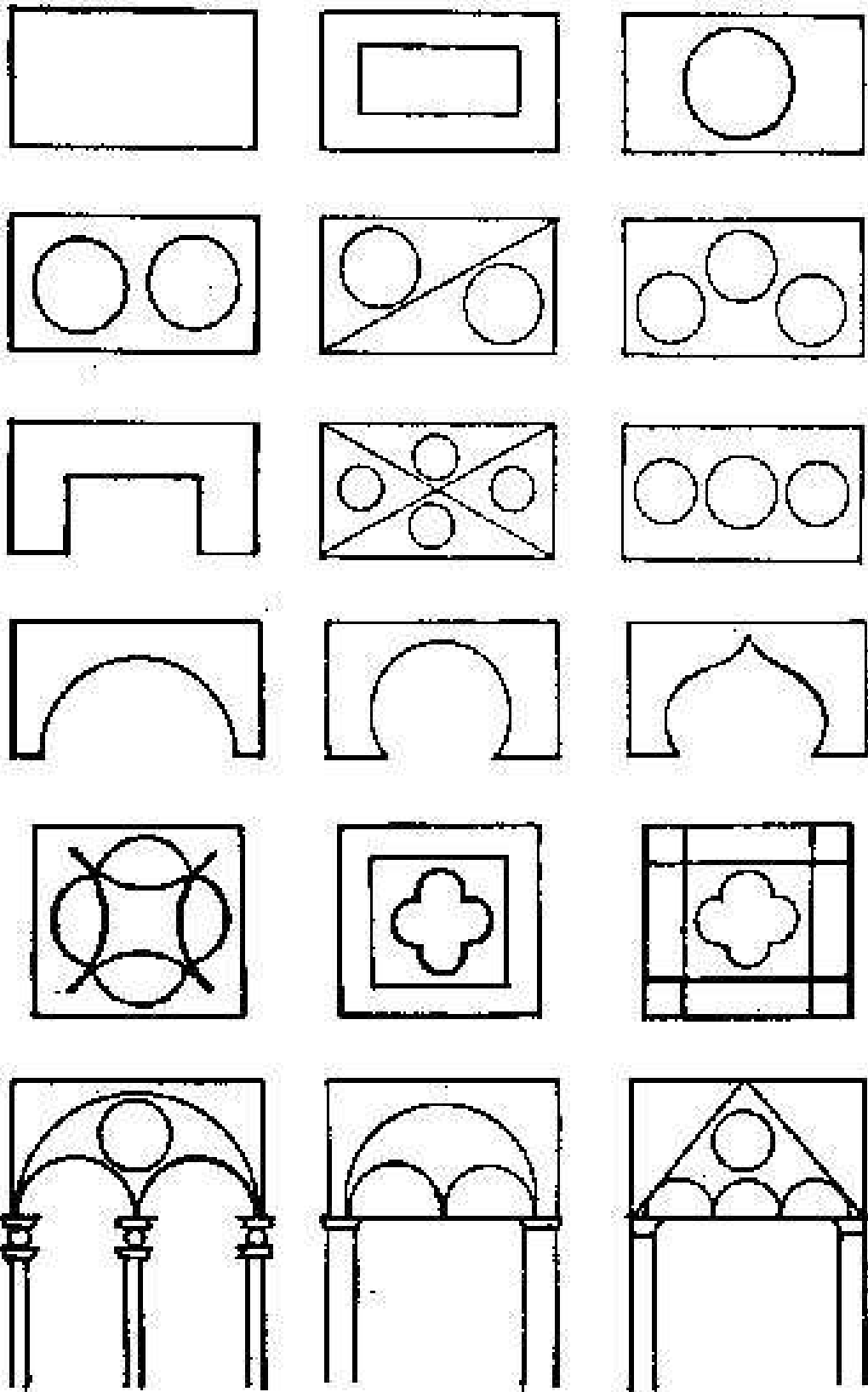
4000000

⊕
⊕
⊕
⊕

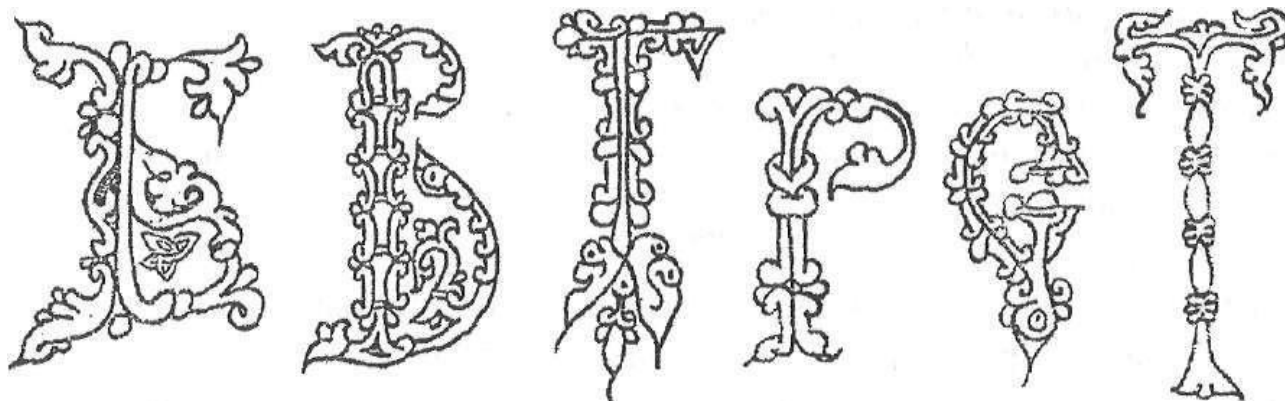
80000000

Орнамент

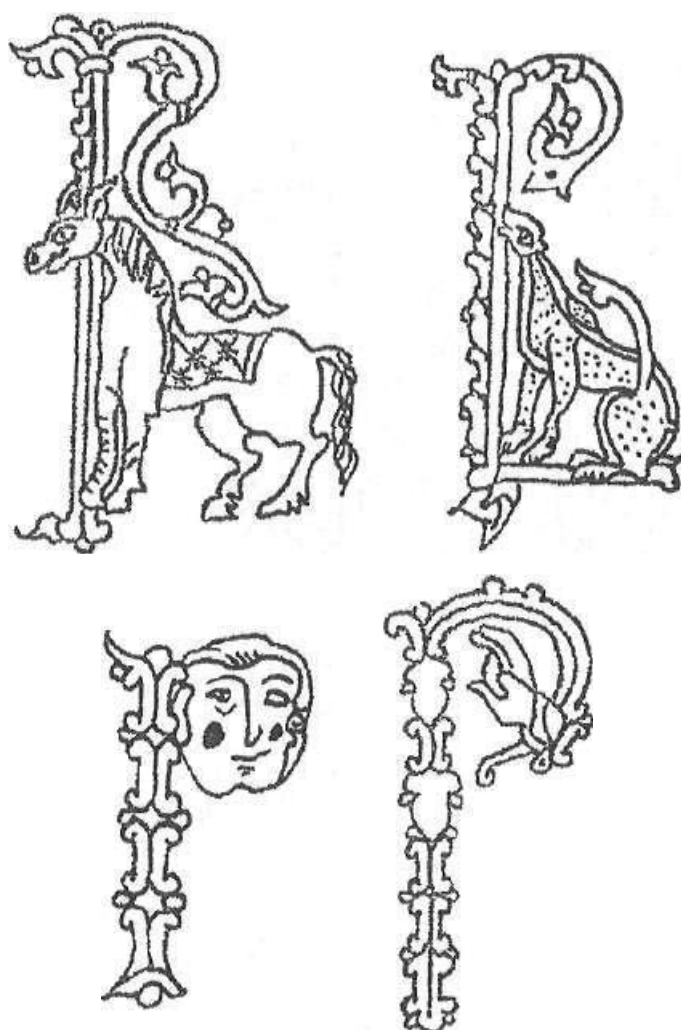
Старовізантійський стиль

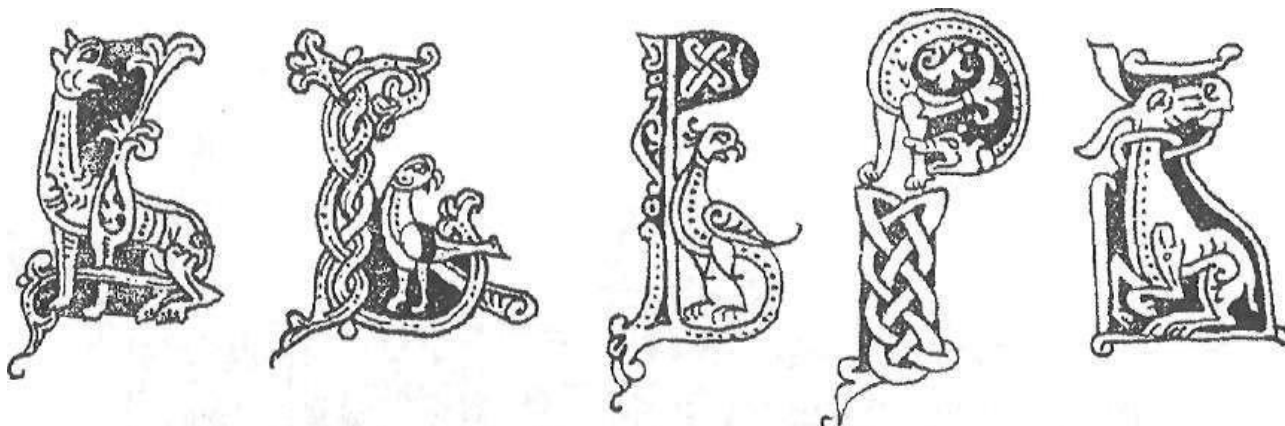
Ініціали старовізантійського стилю

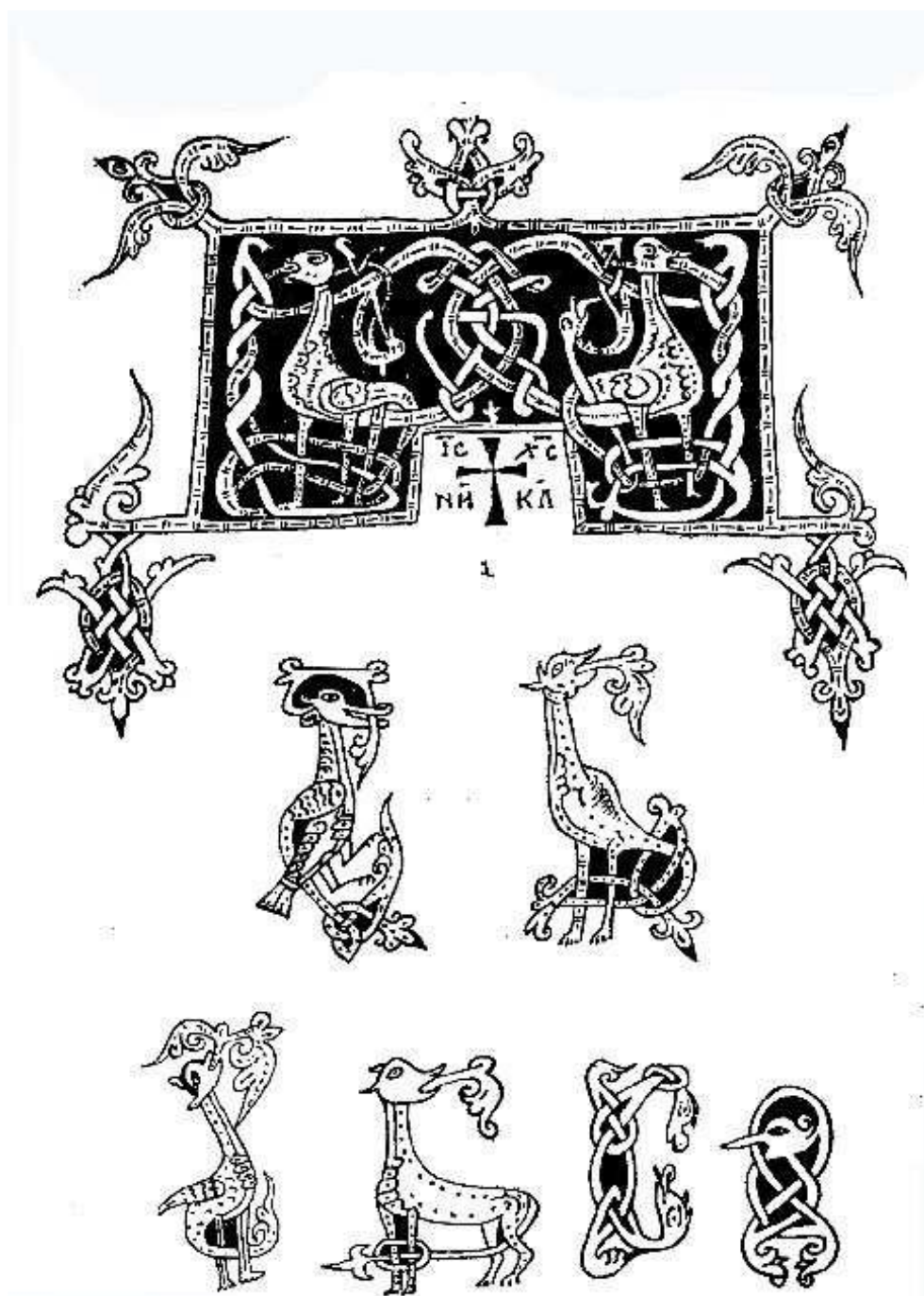
Ініціали старовізантійського стилю з зооморфними та антропоморфними елементами

**Ініціали перехідного типу
від старовізантійського стилю до тератологічного**

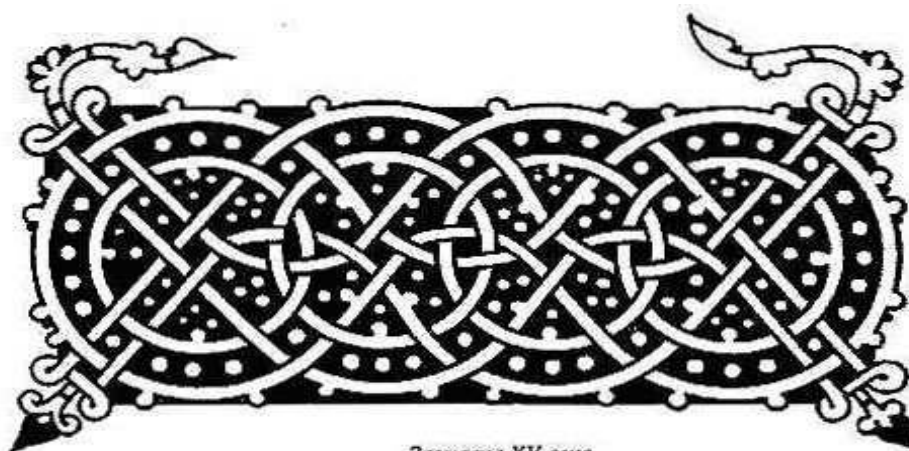

Тератологічний стиль
заставки та ініціали

Балканканський стиль

Заставки та ініціали

Заставка XV века

XIII век

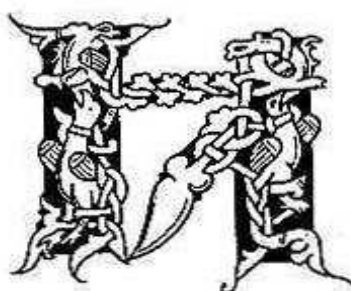
XIV век

XV век

XV век

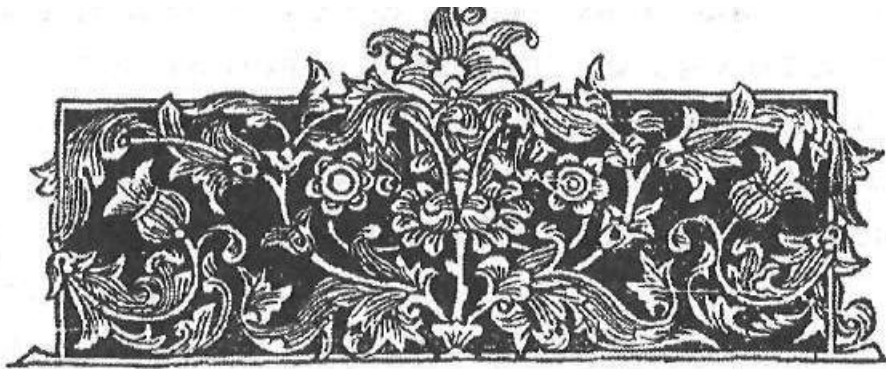

XIV век

XVI век

Заставки стародруку

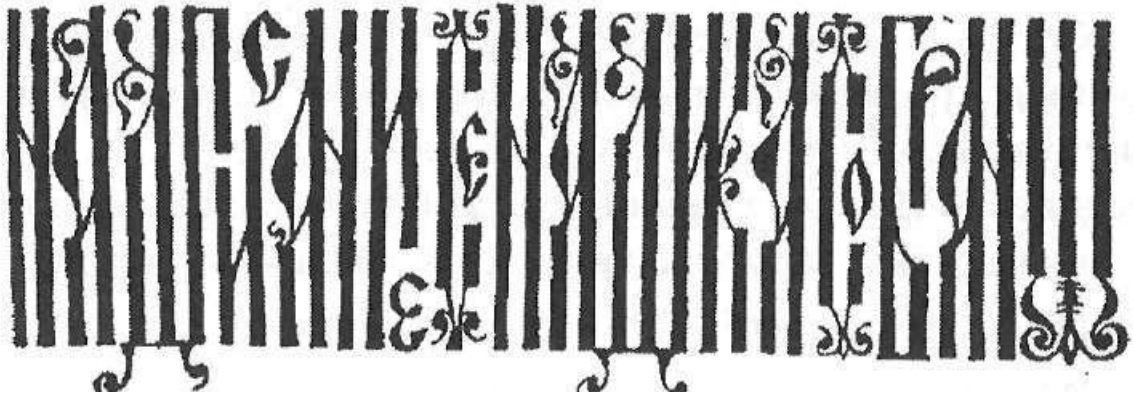
В'язь руських каліграфічних шкіл

КНИГА ПЕРВАЯ
ВЪЗЬ РУСЬСКИХЪ
КАЛІГРАФИЧЕСКИХЪ ШКОЛЪ

ОТЪ ПЕРВАГО ДО ПОСЛѢДНЯГО

ЛЕТЪ СЪЗДАНЫ БЫЛИ СЕБѢ
НА ПЕРВОМЪ СЪЗДАНЫ БЫЛИ СЕБѢ

ВЪЗЬ РУСЬСКИХЪ
КАЛІГРАФИЧЕСКИХЪ ШКОЛЪ

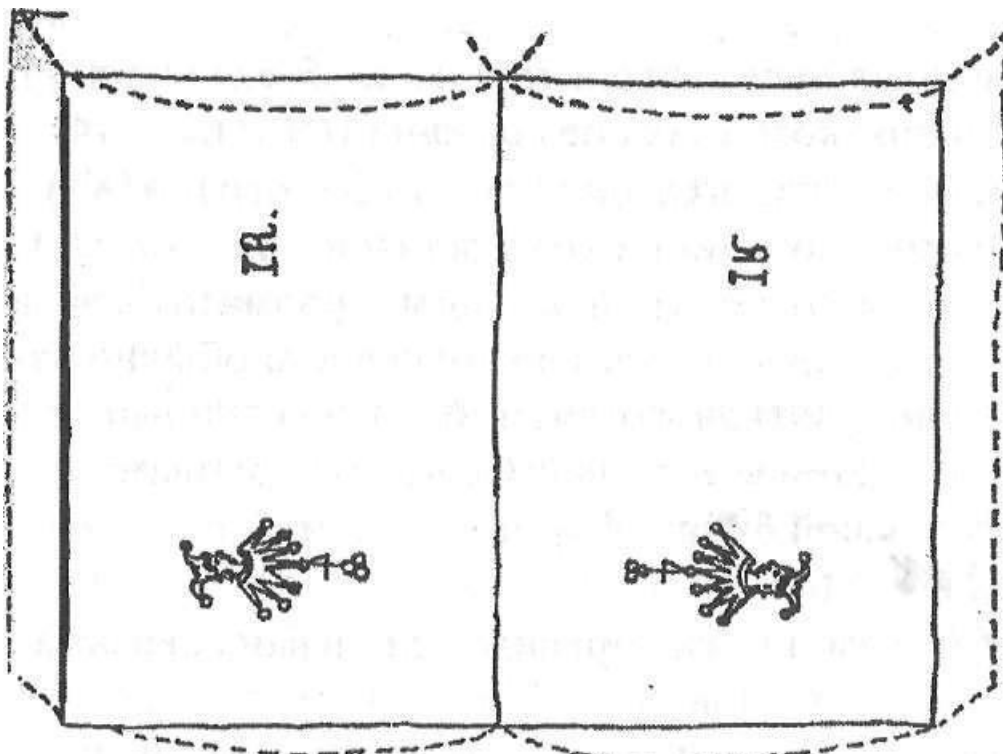
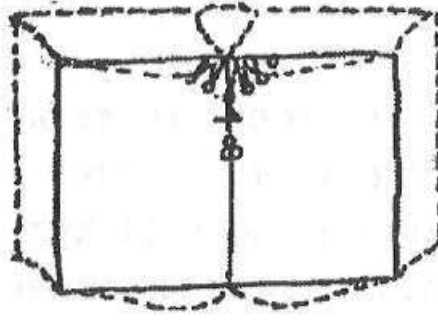
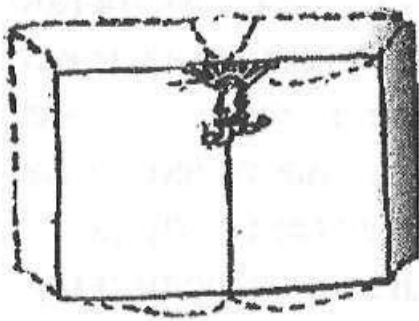
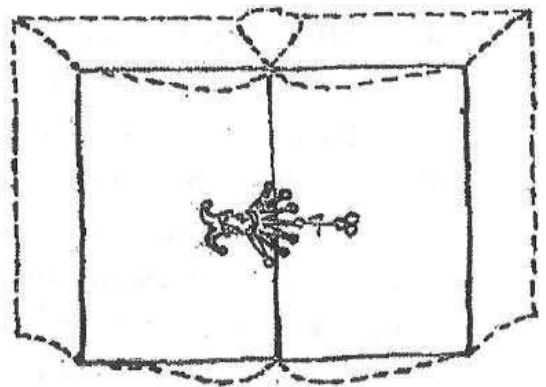
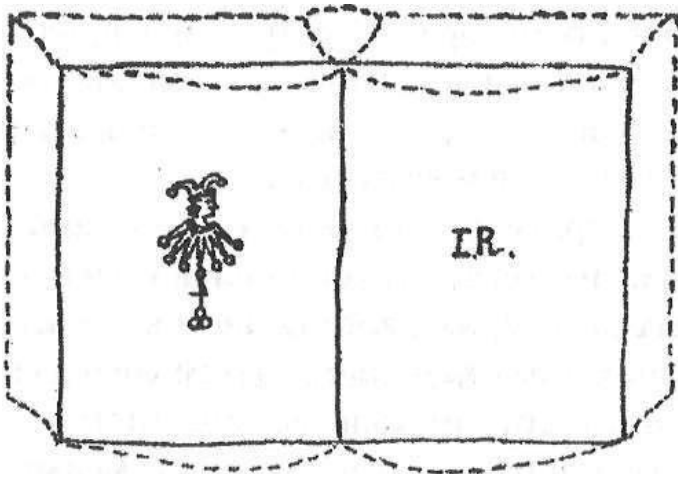

Еволюція скоропису документів Генеральної військової канцелярії другої половини XVII ст.

ВИНОСНІ ЛІТЕРИ

	1648-1660 рр.	1661-1670 рр.	1671-1680 рр.	1681-1690 рр.	1691-1700 рр.
Б					Ѣ
В	Ѡ ѡ Ѣ	ѡ Ѣ ѡ	ѡ Ѣ ѡ ѡ	ѡ Ѣ	ѡ
Г	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ
Д	Д Д а д ѡ	Д д д л ѡ	Д д ѡ	Д Д ѡ ѡ	Д Д ѡ
Ж	Ѣ ѣ ѣ	ѣ ѣ ѣ	Ѣ ѣ ѣ	Ѣ ѣ	ѣ ѣ
З	з з з Ѣ з	з Ѣ з ѡ з	з ѡ	з ѡ з	з з Ѣ
Й	И И ѣ И	И И ѣ И	И И ѣ И ѡ	И И ѣ И ѡ	И И ѣ
К	к к	к	к к	к	к
Л	л	л ѡ ѡ л ѡ	Ѣ ѡ ѡ ѡ	л л ѡ	л
М	м м ѡ ѡ	ѡ ѣ ѡ ѡ	ѣ ѣ ѣ ѡ ѡ	ѣ ѡ ѣ	ѣ м ѡ
Н	н н н н	Ѣ ѣ н н н	н н ѡ ѡ	н н н	н Ѣ
П					
Р	ѣ ѣ ѣ ѣ	ѣ ѣ ѣ	ѣ ѣ ѣ ѣ	ѣ ѣ ѣ ѣ	ѣ ѣ ѣ
С	с с ѡ ѡ ѡ ѡ	с ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ	с с ѡ ѡ ѡ ѡ	с с ѡ ѡ ѡ	с ѡ ѡ ѡ ѡ
Т	т т т	т т т	т т т	т т	т
Ф					
Х	х х х ѡ	ѣ ѡ х	ѣ х х	х ѡ ѡ ѡ х	ѣ х х
Ц	ц ц ц	ц ц ц	ц	Ѣ ц	ц
Ч	Ѣ	Ѣ Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ ѡ	ѡ Ѣ
Ш	Ѣ	Ѣ	Ѣ ѡ	Ѣ Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ Ѣ
Щ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ

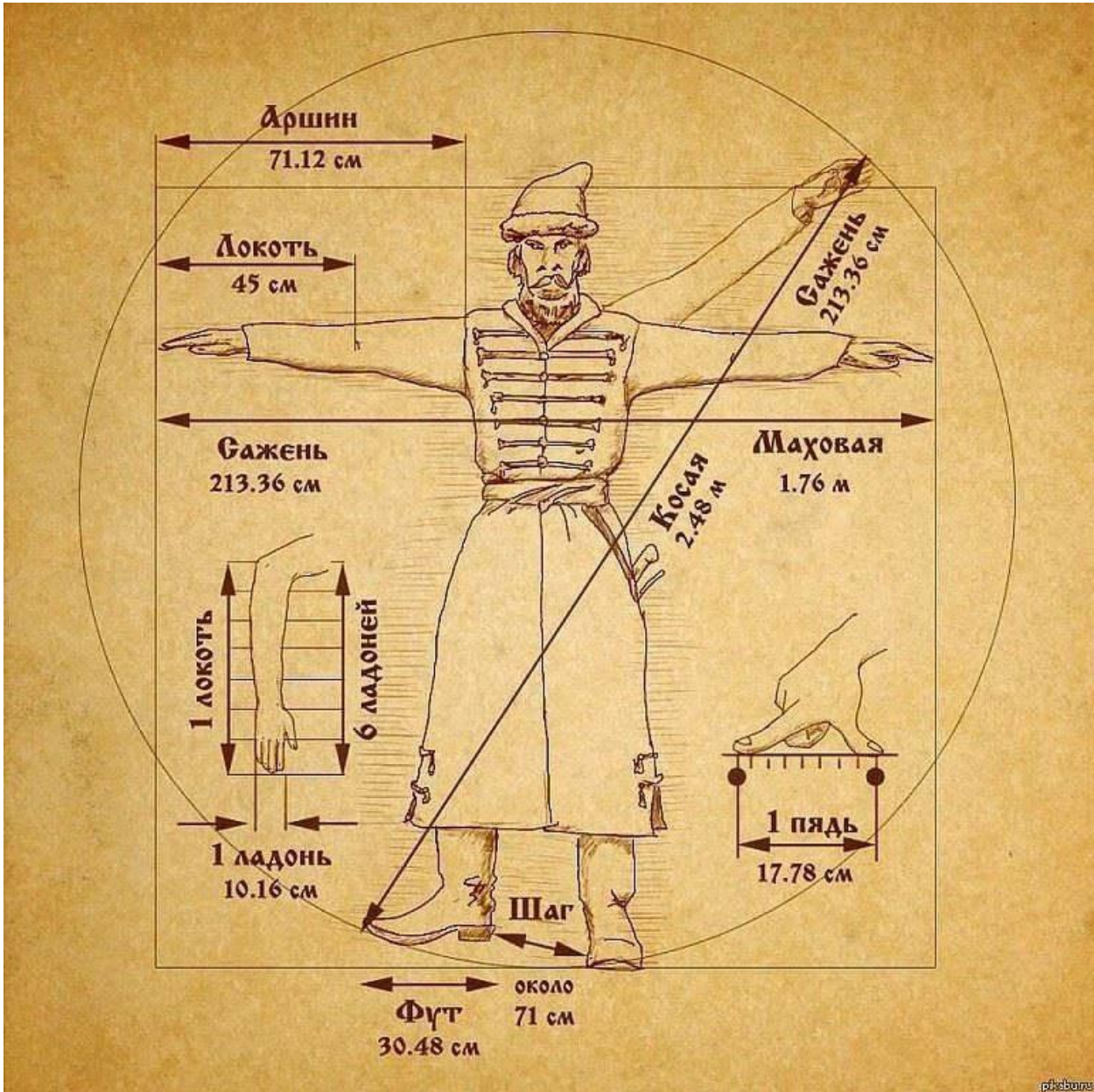
Розташування філіграней
в книгах різних форматів та в стовбці

И.Р.

МЕСТО
СКАЖУ

ОСНОВНЫЕ ПЕРВИЧНЫЕ МЕРЫ

САЖЕНЬ ПОЛУСАЖЕНЬ ЛОКОТЬ ПЯДЬ	<p>152 см сажень простая</p>	<p>176 см сажень мерная (маховая)</p>	<p>216 см сажень косая (казенная)</p>	1
	<p>76 см 76 см</p>	<p>88 см</p>	<p>108 см</p>	$\frac{1}{2}$
	<p>38 см</p>	<p>44 см</p>	<p>46 см</p>	$\frac{1}{4}$
	<p>19 см пядь малая</p>	<p>22-23 см</p>	<p>27 см пядь великая</p>	$\frac{1}{8}$

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ

САЖЕНЬ ЛОКОТЬ	<p>248 см Косая (великая) сажень</p> <p>"А сажень косая с ноги на руку от земли до земли."</p>	<p>197 см "сажень без чети"</p>
	<p>62 см</p>	

Міри довжини, маси та часу

Автор: Фідай Ольга Василівна
вчитель початкових класів
Будинської гімназії-інтернату

Міри довжини

1м=10дм 1дм=100мм
1дм=10см 1м=100см
1см=10мм 1м=1000мм
1км=1000м

Міри маси

1кг=1000г 1ц=100кг
1т=1000кг 1т=10ц

Міри часу

1год=60хв 1хв=60с
1доба=24год
1місяць=30(31)доба
1рік=365(366)діб

Старовинні одиниці довжини

1дюйм=2см5мм 1лікоть=71см12мм
1вершок=4см45мм 1ярд=91см44мм
1п'ядь=17см78мм 1сажень=2м13см
1фут=30см48мм 1верста=1км 600м

Старовинні одиниці маси

1золотник=4г 1фунт=409г
1унція=28г 1пуд=16кг380г

Найпоширеніші одиниці виміру земельних площ, які засосувувалися на
Лівобережній Україні в другій половині XVII – XVIII ст.

Волока — 17—20 десятин (19—22 га)
Морг — 0,56—0,66 десятини (0,6—0,7 га)
Пляц — 68—80 десятин (75—88 га)
Чвертка — 17—20 десятин (19—22 га)
Шостка — 11—13 десятин (12—14 га)
Третник — 5,6—6,6 десятини (7—8 га)
Четвертина — 4—5 десятин (4,4—5,5 га)
День — 0,5—0,75 десятини (0,54—0,81 га)
Упруг — 0,2—0,25 десятини (0,2—0,27 га)
Гон — 60 сажнів (130 м), 80 сажнів (173 м), 120 сажнів (260 м)
Ступінь — 71,12 см
Шаг — 30,48 см
Копа (60 снопів) — 0,1 десятини (0,11 га)
Копиця — 0,1 десятини (0,11 га)
Віз — 0,5 десятини (0,55 га)
Скирта — 10 десятин (11 га)
Косар — 0,33—0,75 десятини (0,36—0,84 га)
Почепська осьмачка — 1,5 десятини (1,65 га)
 четверик — 0,375 десятини (0,41 га)
Стародубська осьмачка — 2,4 десятини (2,64 га)
 четверик (чвертка) — 0,6 десятини (0,66 га)
Гадяцька осьмачка — 1,5 десятини (1,65 га)

 четверик — 0,375 десятини (0,41 га)
Ніжинська осьмачка — 1,5 десятини (1,65 га)
 четверик — 0,4 десятини (0,44 га)
Чернігівська осьмачка — 2,4 десятини (2,64 га)
 четверик (чвертка) — 0,6 десятини (0,66 га)
Понорницька осьмачка — 1,5 десятини (1,65 га)
 четверик — 0,375 десятини (0,41 га)
Прилуцька осьмачка — 2,4 десятини (2,64 га)
 четверик — 0,6 десятини (0,66 га)
Переяславська осьмачка — 2,4 десятини (2,64 га)
 четверик — 0,6 десятини (0,66 га)
Лубенська осьмачка — 3 десятини (3,3 га)
 четверик — 0,75 десятини (0,83 га)
Київська осьмачка — 2 десятини (2,6 га)
 четверик (дойниця) — 0,5 десятини (0,55 га)
Полтавська осьмачка — 2 десятини (2,2 га)
 четверик (чвертка) — 0,5 десятини (0,55 га)
Носівська осьмачка — 2 десятини (2,2 га)
 четверик — 0,5 десятини (0,55 га)

Після реформи 1734 р.

Осьмачка — 2 десятини (2,2 га)
Четверик український — 0,5 десятини (0,55 га)

Російські одиниці виміру земельних площ,
які застосовувались на Лівобержній Україні

Четверть (висіву) — 1 десятина (1,1 га)
Четверик російський — 300 квадратних сажнів (1,1 га)
Десятина — 2400 квадратних сажнів (1,1 га)
Квадратний сажень — 4,7 кв. м
Четверть (ріллі) — 3600 квадратних сажнів (1,7 га)

Назви днів тижня в деяких слов'янських мовах

Російська	Українська	Польська	Чеська	Болгарська
Понедельник	Понеділок	Poniedziałek	Pondeiek	Понеделник
Вторник	Вівторок	Wtorek	Uterek	Вівторок
Среда	Середа	Sroda	Streda	Сряда
Четверг	Четвер	Czwartek	Ctvrtek	Четвъртък
Пятница	Пятниця	Piatek	Patek	Петък
Суббота	Субота	Sobota	Sobota	Събота
Воскресенье	Неділя	Niedziela	Nedele	Тиждень

Назви місяців у деяких слов'янських мовах

Сучасні українські назви	Давньо-слов'янські назви	Сучасні російські назви	Сучасні білоруські назви	Сучасні польські назви
Січень	Сечень	Январь	Студзень	Styczen
Лютий	Лютий	Февраль	Люти	Luty
Березень	Березозол	Март	Сакавік	Marzec
Квітень	Цветень	Апрель	Красавік	Kwiecien
Травень	Травень	Май	Май	Maj
Червень	Червень	Июнь	Чэрвень	Czerwiec
Липень	Липец	Июль	Ліпень	Lipiec
Серпень	Серпень	Август	Жнівень	Sierpien
Вересень	Вересень	Сентябрь	Верасень	Wrzesien
Жовтень	Листопад	Октябрь	Кастрычнік	Pazdziernik
Листопад	Грудень	Ноябрь	Лістопад	Listopad
Грудень	Студень	Декабрь	Снежань	Grudzien

Переклад дат з давньоруського літочислення на сучасне		
Місяці, у яких відбувається подія	Число, яке необхідно відняти за:	
	березневим стилем	вересневим стилем
<i>Січень</i>	5507	5508
<i>Лютий</i>	5507	5508
<i>Березень</i>	5508	5508
<i>Квітень</i>	5508	5508
<i>Травень</i>	5508	5508
<i>Червень</i>	5508	5508
<i>Липень</i>	5508	5508
<i>Серпень</i>	5508	5508
<i>Вересень</i>	5508	5509
<i>Жовтень</i>	5508	5509
<i>Листопад</i>	5508	5509
<i>Грудень</i>	5508	5509

**Табель-календар, придатний для будь-якого року всесвітнього календаря,
може бути зведений до дуже короткої таблиці:**

Всесвітній календар		Січень Квітень Липень Жовтень					Лютий Травень Серпень Листопад			Березень Червень Вересень Грудень			
Неділя	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24
Понеділок	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25
Вівторок	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26
Середа	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27
Четвер	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28
П'ятниця	6	13	20	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29
Субота	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30

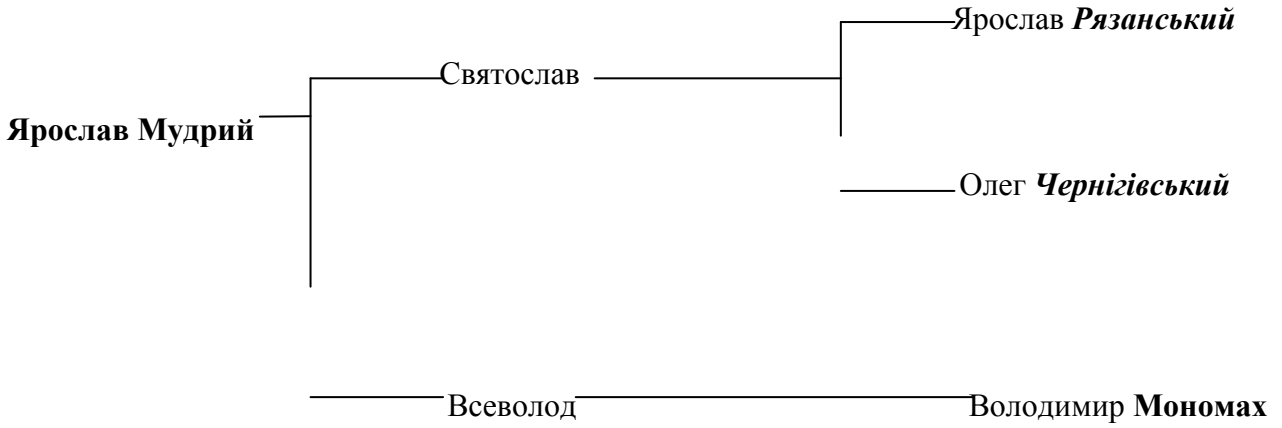

NOVA TOTIVS TERRARVM ORBIS GEOGRAPHICA AC HYDROGRAPHICA TABVLA. Auct. Henr. Hondio

Походження основних князівських родів Рюриковичів

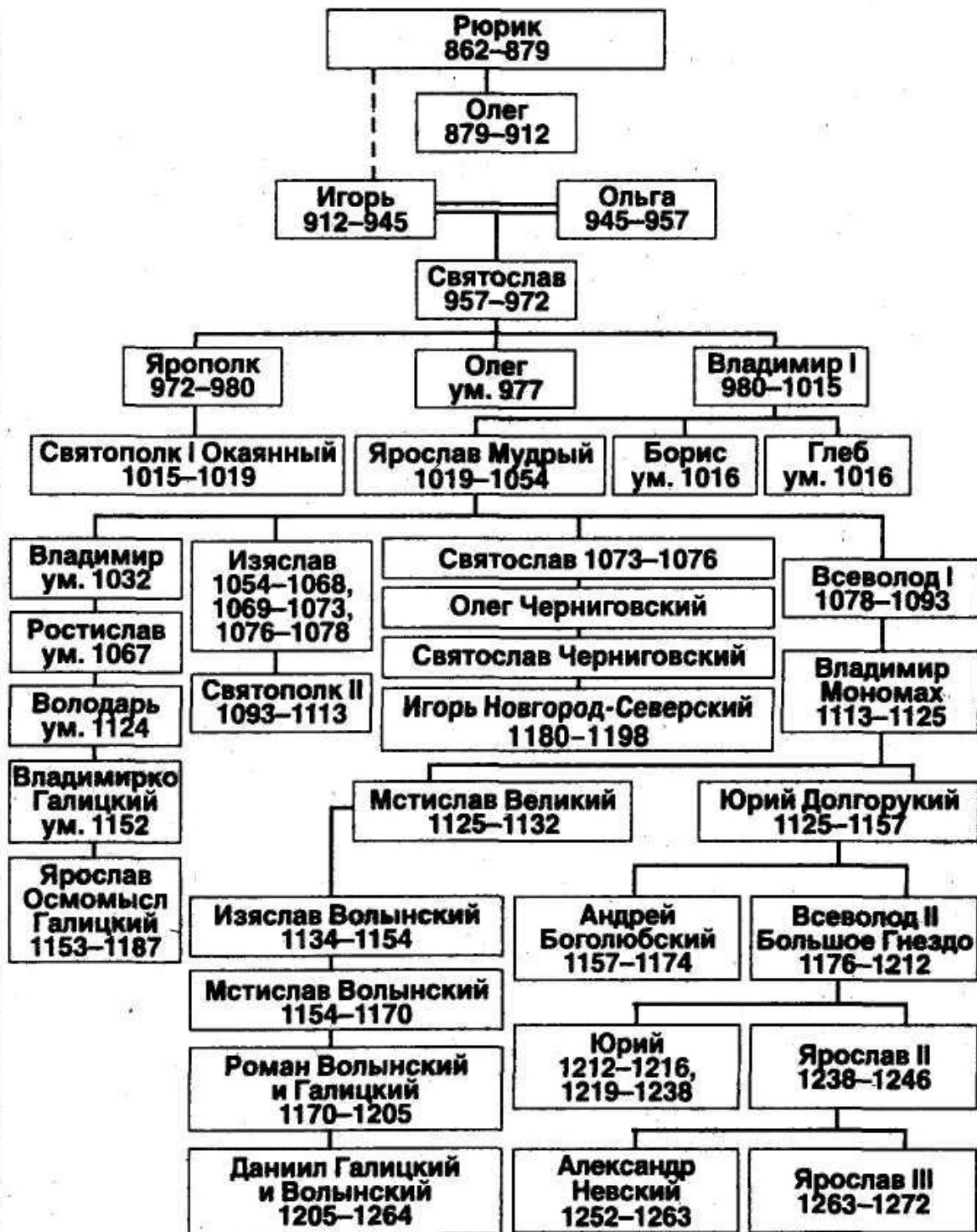
Фрагмент *горизонтальної схеми*

Фрагмент *вертикальної схеми*

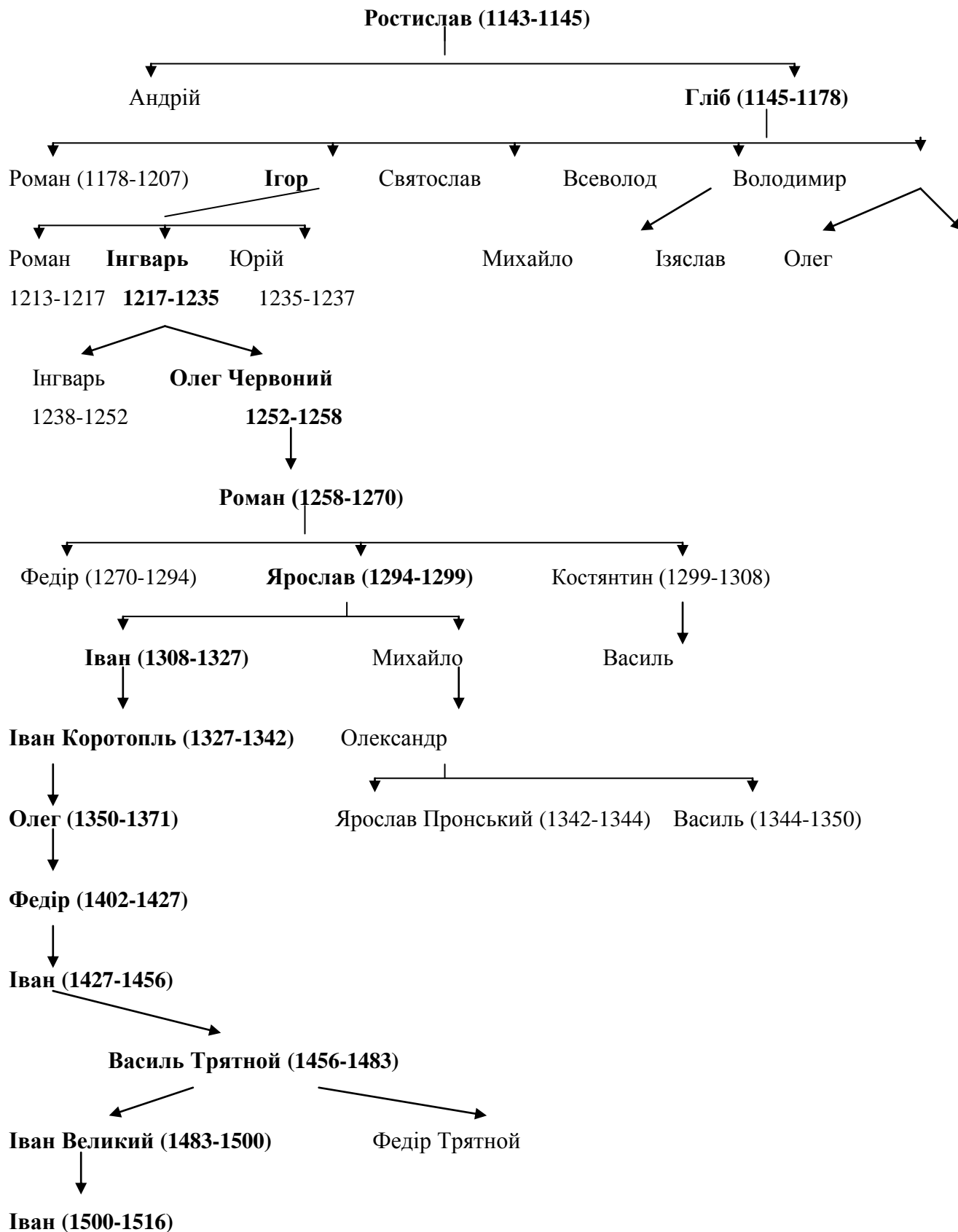
Родословная русских князей IX–середина XIII в. (в сокращении)

Чоловічий спадний родовід. Вертикальна схема.

РЯЗАНСЬКІ КНЯЗІ.

Рід заснований Ростиславом Ярославичем

Чоловіча спадна розпис із цифровою нумерацією

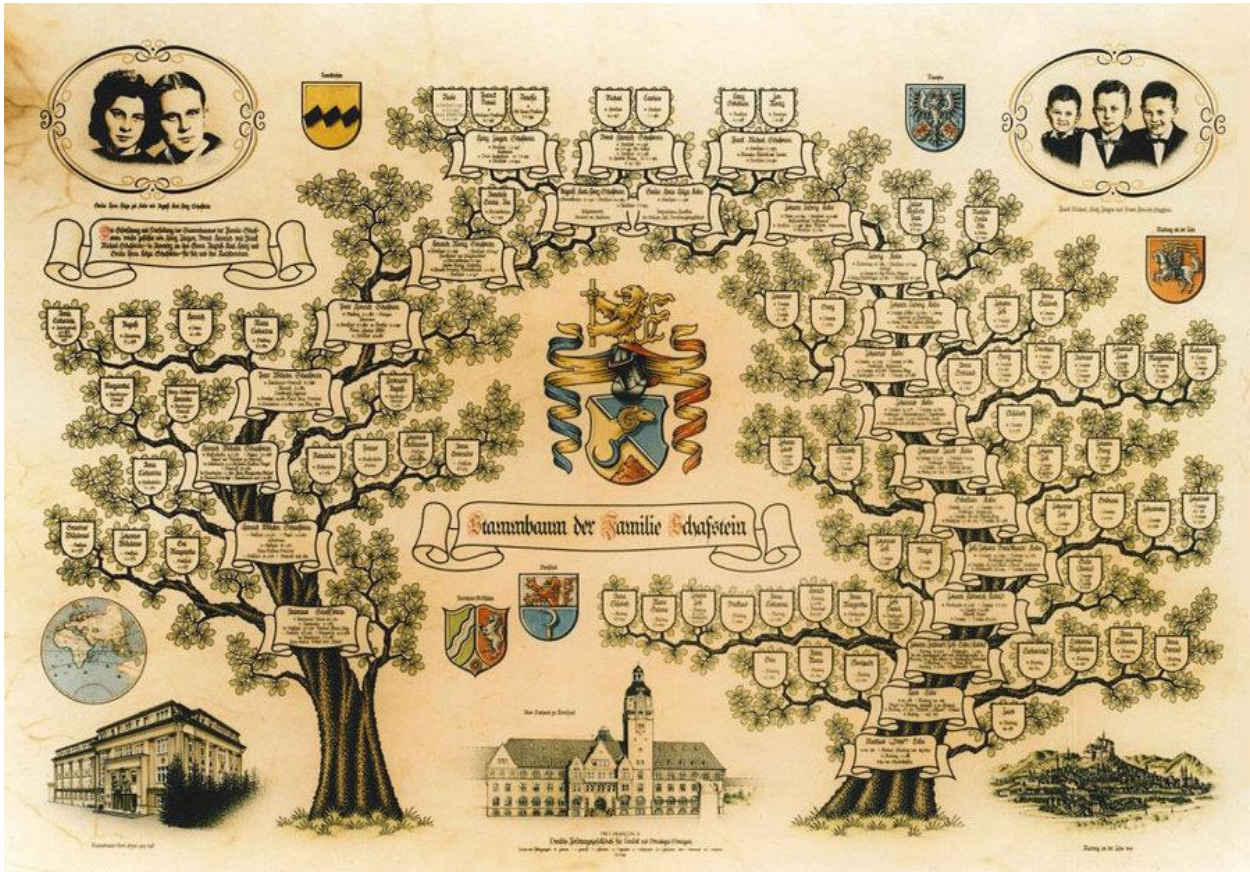
РЯЗАНСЬКІ КНЯЗІ.

Рід заснований Ростиславом Ярославичем

- I.** 1. Ростислав Ярославич (1143-1145)
- II.** 1./2. Андрій Ростиславич
1./3. Гліб Ростиславич (1145-1178)
- III.** 1./3./4. Роман Глібович (1178-1207)
1./3./5. Ігор Глібович
1./3./6. Святослав Глібович
1./3./7. Всеволод Глібович
1./3./8. Володимир Глібович
- IV.** 1./3./5./9. Роман Ігорович (1213-1217)
1./3./5./10. Інгварь Ігорович (1217-1235)
1./3./5./11. Юрій Ігорович (1235-1237)
1./3./5./12. Михайло Всеволодович
1./3./5./13. Ізяслав Володимирович
1./3./5./14. Олег Володимирович
- V.** 1./3./5./10./15. Інгварь Інгваревич (1238-1252)
1./3./5./10./16. Олег Червоний (1252-1258)
- VI.** 1./3./5./10./16./17. Федір Олегович (1270-1294)
1./3./5./10./16./18. Ярослав Олегович (1294-1299)
1./3./5./10./16./19. Костянтин Олегович (1299-1301)
- VII.** 1./3./5./10./16./18./20. Іван Ярославич (1308-1327)
1./3./5./10./16./18./21. Михайло Ярославич
1./3./5./10./16./19./22. Василь Костянтинович (1301-1308)
- VIII.** 1./3./5./10./16./18./20./23. Іван Коротопль (1327-1342)
1./3./5./10./16./18./21./24. Олександр Михайлович
- IX.** 1./3./5./10./16./18./20./23./25. Олег Іванович (1350-1371)
1./3./5./10./16./18./21./24./26. Ярослав Пронський (1342-1344)
1./3./5./10./16./18./21./24./27. Василь Олександрович (1344-1350)
- X.** 1./3./5./10./16./18./20./23./25./28. Федір Олегович (1402-1427)
- XI.** 1./3./5./10./16./18./20./23./25./28./29. Іван Федорович (1427-1456)
- XII.** 1./3./5./10./16./18./20./23./25./28./29./30. Василь Трятной (1456-1483)
- XIII.** 1./3./5./10./16./18./20./23./25./28./29./30./31. Іван Великий (1483-1500)

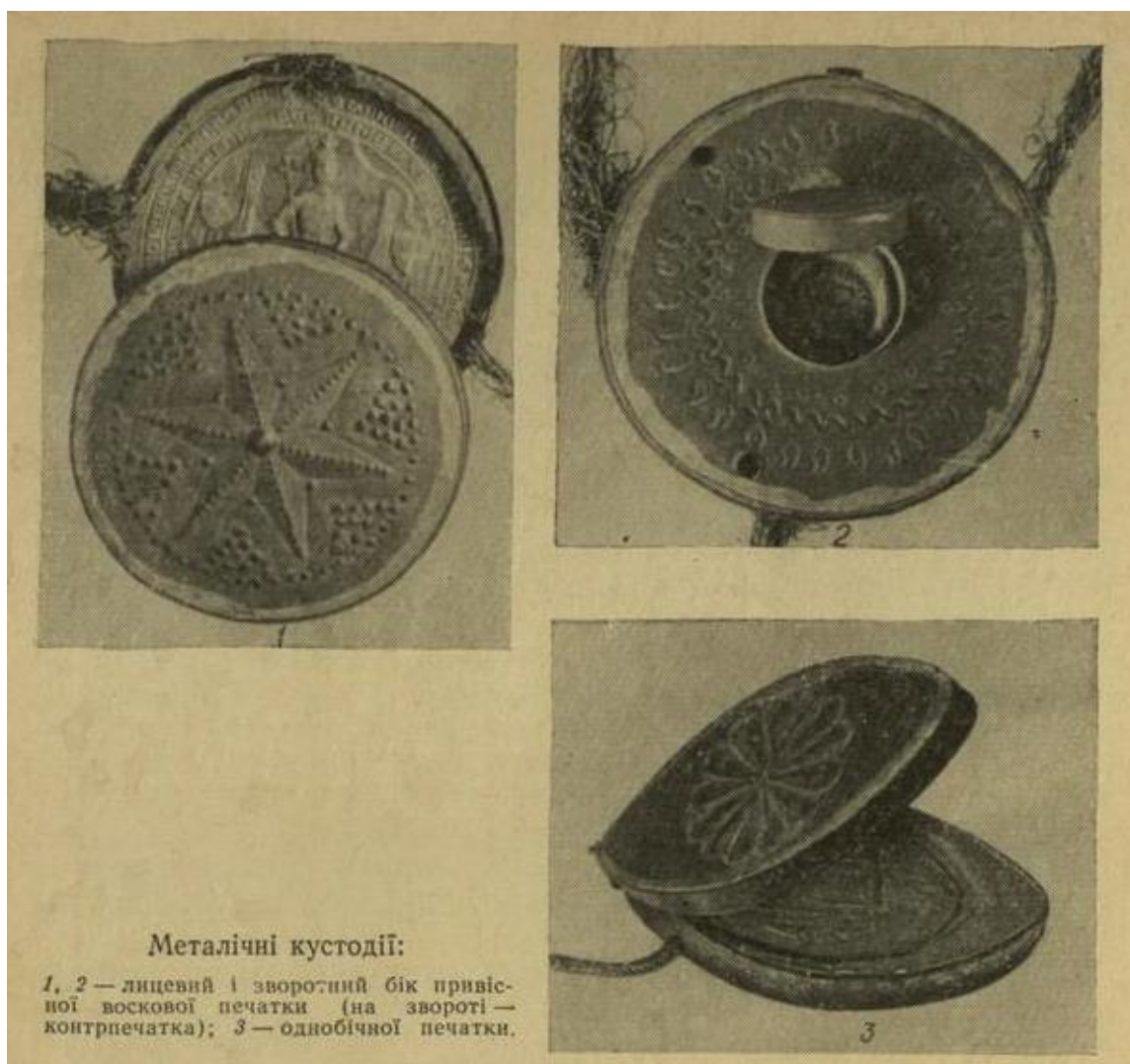
1./3./5./10./16./18./20./23./25./28./29./30./32. **Федір Трятної**

XIV. 1./3./5./10./16./18./20./23./25./28./29./30./31./33. **Іван Іванович (1500-1516)**

Металічні кустодії

Штемпелі і перстень-печатка

1-7 – Штемпелі (матриці) печаток XVII-XIX ст.

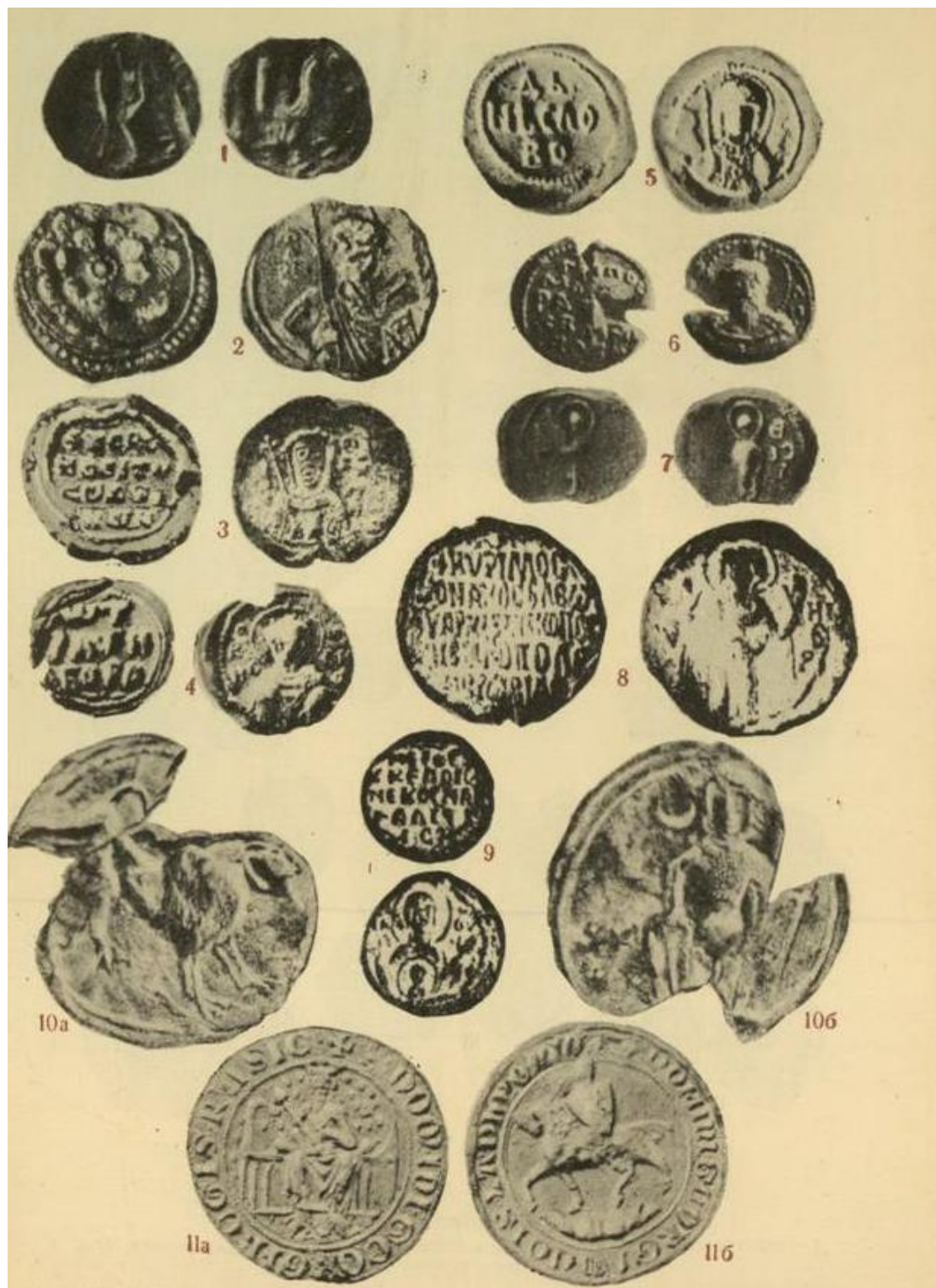
8 – перснева печатка XVIII ст.

**Циліндри, скарабеї, геми, візантантські молівдовули
із знахідок на півдні України**

1 а, б — ассирійський циліндр; 2 а, б — древньоєгипетський скарабей; 3—7 — античні геми; візантійські молівдовули; 8 — з монограмою, знайдений в Криму; 9 а, б — Евстратія Гаріда, константинопольського патріарха, XI ст., знайдений під час розкопок Софійського собору в Києві; 10 а, б — Севаста Костянтина Ксіра, XII ст.

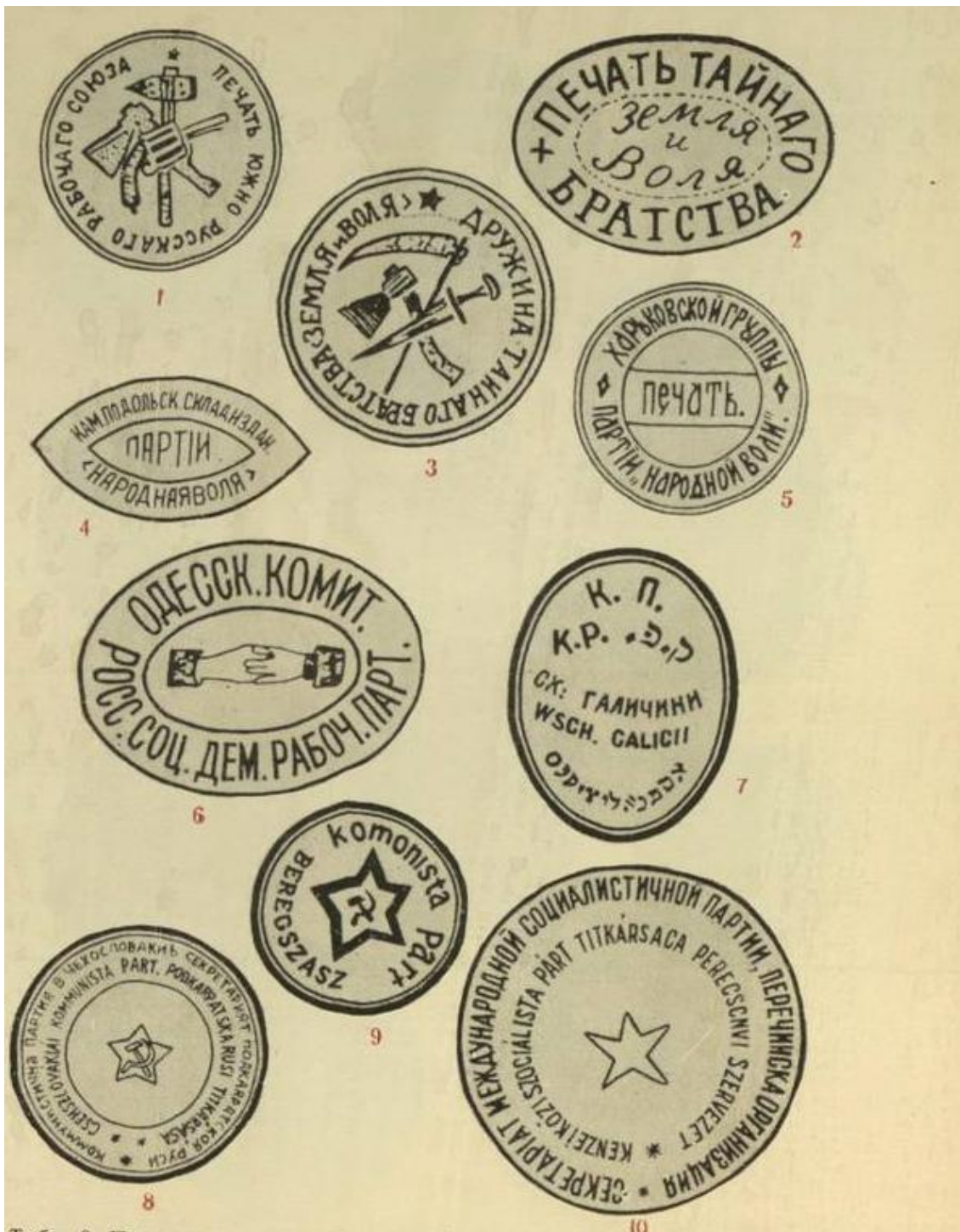
Печатки Київської Русі

1 — кн. Святослава Игоревича (номер 972 р.); 2 — кн. Ізяслава Ярославича (Київ, 1054—1078); 3 — кн. Ігоря Ярославича (Волинь, 1054—1057); 4 — боярина Ратибора (1078—1113); 5 — кн. Святополка Ізяславича (Київ, 1093—1113);

6 — кн. Володимира Мономаха (1053—1125); 7 — срібла печатка кн. Володимира Рюриквича (1214—1210); 8 — київського митрополита Кирила Грека (1225—1239); 9 — галицького єпископа Косми (1157—1163); 10 а, б — галицького кн. Лева Даниловича (?) з грамоти Андрія I Лева II 1316 р.; 11 а, б — галицького князя Юрія Львовича (?) з грамоти його нащадків 1335 р.

Печатки народницьких гуртків і груп,
революційних підпільних організацій

1—3 — Південноросійського робітничого союзу, 1880—1881 рр.; 4 — Подільської групи партії «Народна воля», 1883 р.; 5 — Харківської групи партії «Народна воля», 1883 р.; 6 — Одеського комітету РСДРП, 1905 р.; 7 — Комуністичної партії Східної Галичини, 1921 р.; 8 — Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини, 1921 р.; 9 — Комуністичного осередку м. Берегове, 30-ті роки XIX ст.; 10 — Перечинської організації Міжнародної соціалістичної партії, попередниці Закарпатської організації Комуністичної партії Чехословаччини, 1920—1921 рр.